ANILARA YOLCULUK

KEMAL SÜLKER

anı

yazko

ANILARA YOLCULUK
KEMAL SÜLKER
yazko 125

ANILARA YOLCULUK

anı

YAZKO
Türkocağı Cad. No: 17-19
Cağaloğlu — İstanbul
22 78 45

Yazarın Öteki Kitapları

TÜRKİYE'DE SENDİKACILIK,
NÂZIM HİKMET DOSYASI
NÂZIM HİKMET'İN POLEMİKLERİ
TÜRKİYE'DE İŞÇİ HAREKETLERİ
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU
TÜRKİYE'DE VE BİZDE SENDİKACILIK
SABAHATTİN ALİ DOSYASI
NÂZIM HİKMET'İN GERÇEK YAŞAMI (1. c.)
NÂZIM HİKMET'İN GERÇEK YAŞAMI (2. c.)
ŞAİR NÂZIM HİKMET
TÜRKİYE'DE GREV HAKKI VE GREVLER
SENDİKACILAR VE POLİTİKA
LÂSTİK-İŞ'İN 25 YILI
GIDA-İŞ'İN 30 YILI
İKİ KONFEDERASYON: TÜRK-İŞ VE DİSK
NÂZIM HİKMET'İN SAHTE DOSTLARI
TÜRKİYE'Yİ SARSAN 2 UZUN GÜN
NÂZIM HİKMET'İN BİLİNMEYEN İKİ ŞİİR DEFTERİ

Bu kitap Uğur Matbaasında dizildi,
Sebat Matbaasında basıldı,
Ağaoğlu Yayınevi Tesislerinde ciltlendi. Tel: 27 73 37
Kapak: Erkal Yavi
İstanbul 1983

ANILARA YOLCULUK

KEMAL SÜLKER

Yazarlar ve Çevirmenler Yayın Üretim
Kooperatifi

BİRKAÇ SÖZ

2 Eylül 1938'de «Tan» Gazetesinde gazetecilik yaşamımın İstanbul bölümüne başladım. Daha önce Hatay'da (Antakya'da) «Yenigün», «Atayolu» gazetelerinde muhabir ve yazar olarak çalışmıştım. Beyrut'da yayımlanan «Yıldız» gazetesinde fıkralarım, öykülerim de yayımlanmıştı. Üniversite öğrenimi için İstanbul'a dönünce, daha önce Hatay muhabirliğini yaptığım «Tan»a, yazar Naci Sadullah Danış'ın desteğiyle muhabir olarak alındım. Bunda rahmetli yazıişleri müdürü Tahir'in (genç yaşta trafik kazası ile öldü) ve Refik Halid'in tanıklıkları ve övgüleri de etken oldu.

Refik Halid Karakayış (sonradan Karay soyadını aldı) 150'liklerdendi ve Halep'de oturuyor, «Vahdet» gazetesinde yazıyor, yazıları Antakya'ya geldiğinde, babamın sahibi olduğu otellerden birinde konuk kalıyordu. Oradan tanışıyorduk. «Tan»a girince orada da yakınlığımız sürdü.

Bu arada «Tan»da çalışan, «Tan»a arkadaşlarını görmeye gelen pek çok yazarla tanıştım, çoğuyla dostça ilişkilerim oldu. Aramızda bir hayli yaş farkı olduğu halde, ünlü pek çok yazarla, şairle, gazeteciyle birlikte lokanta ve gazinolarda, Meserret'de, İkbal'de dostça vakit geçirdik, sohbet ettik.

Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Ulunay, Halikarnas Balıkçısı, Ömer Rıza Doğrul, Halil Lütfü Dördüncü, Suat Derviş, Nizamettin Nazif, Reşat Fuat Baraner, Sait Faik, Hüsamettin Bozok, Lütfü Erişçi, A Kadir, Orhan Kemal, Neriman Hikmet, İlhan Berk,

Sadrettin Celâl Antel ve daha pek çok yazarla tanışıklığımız «Tan»da, «İkdam»da, «Gece Postası»nda, «Son Telgraf»da geçen gazetecilik yıllarımda gerçekleşti.

Babıâli denen Bizim Yokuş'un çilesini çeken düzeltmen, muhabir, sekreter, yazı işleri müdürleriyle geçen acı-tatlı günlerden bir demetini bir yazı dizisiyle okurlara sunmak, daha çok, basın tarihine geçmemiş anılara, olaylara, o günleri birlikte yaşadığımız kimselerin ilginç özelliklerine değinmek istiyorum.

Yitirdiklerimizi rahmetle, yaşayanları saygı ve sevgiyle anarım. Yukarda adlarını yazmadığım daha birçok yazar ve sanatçıyı da bu dizi içinde yeri geldikçe anmaya, anlatmaya çalışacağım.

KEMAL SÜLKER

«TAN» VE ÇEVRESİ

«Tan» gazetesi, başlı başına bir kültüreviydi. Yayımlandı yıllar Bizim Yokuş'un önde gelen üç gazetesinden biriydi. «Cumhuriyet» ve «Tan», sonra da «Vatan» fikir hareketlerine önem veren, haberlerinin doğruluğu, yorumlarının açıklığı ve yankılar uyandırıcı olmasıyla değişik görüşlerin yansımasını sağlayan gazetelerdi. Bu gazetelerin geniş yazı kadrosu ve çalışanları yaşadıkları yılların önde gelen yazarları ve kişileri olduğundan, haklarında pek çok suçlamalar, gerçek dışı öyküler anlatılırdı. «Tan»ın sahiplerinden ve başyazarı olan M. Zekeriya Sertel, özgür düşünceli, kişiliklere saygılı, antifaşist, alçakgönüllü bir yazardı; ama adı «komünist»e çıkmıştı. Değerli eşi Sabiha Zekeriya Sertel'in hep kalem kavgasıyla geçen onurlu yaşamı, yazılarındaki dobra dobra anlatımı, demokrasiye sarsılmaz inancı yazılarına geniş ilgi duyulmasının nedenleri arasındaydı.

«Tan» gazetesinde çalışanlar arasında tam bir dostluk egemendi. Düzeltmeniyle başyazarı, fıkra yazarlarıyla herhangi bir muhabiri, roman dizilerinin ünlü yazarlarıyla fotoğrafçısı arasında saygıya ve sevgiye dayalı bir ilişki vardı. Bu nedenle gazetenin haber merkezinde, yazarların çalışma odalarında senlibenli konuşmalar yapılır, söyleşiler sürer ve kaşılıklı bilgi, haber alışverişi yüzünden genç ve deneysiz gazeteciler, ağabeylerinin anlattıklarını bir ders havası içinde cankulağıyla dinler, öğrendikle-

rinden mutlu olarak işleri başına dönerlerdi. Bu yapısıyla «Tan» gazetesi, hem bir fikir, hem gazetecilik okulu sayılabilirdi.

Ama fikir özgürlüğünü yalnız kendileri için isteyen, karşıt görüşleri suçlamayı hüner sayanlar, «Tan» hakkında gerçekdışı savlar ileri sürer, hatta bunu yazariardı bile. Örneğin «Türk Sesi» adiyla yayımlanan haftalık bir gazetede 1947'de (20 Kasım, sayı 4, sayfa 3) Türkoğlu imzası ile yer alan bir suçlama yazısında şunlar ileri sürülüyordu:

«Geçen yıla kadar Zekeriya Sertel ve Sabiha Sertel'in başında bulundukları Tan müessesesi kızıl faşistlerin yıllarca merkezi olmuştur. İstanbul'da komünistler, Tan Matbaasına kolaylıkla ve hatta Sıkıyönetimin dikkatini dahi çekmeden toplanabiliyorlardı. Hele azılı komünist Sadrettin Celâl Antel her gün orada idi. Çünkü aynı zamanda Tan yazı ailesindendi. Gazetenin her gün siyasi fıkrasını yazdığı halde, kanuni merciler bunu yakalamaya muvaffak olamadılar. Kanunen **(yasa gereği)** devlet memurlarının siyasi yazılar yazmamaları gerekiyordu. Fakat S.C. Antel, Tan'da her gün bir siyasi yazı yazıyordu. Fıkrasına bazen Anten takma adını koyuyor, bazan imzasız yazıyordu.»

Aslında Sadrettin Celâl, eğitim ve pedogoji ile ilgili makaleler, dış politika ile ilgili fıkralar hazırlardı. Üniversite'de pedagoji okutan ve bu alanın en önde gelen bilim adamıydı. Dış politika konularını anlaşılır bir dille özetler; bizlerle bir bilim adamından çok, sevecen bir ortaokul öğretmeni alçakgönüllülüğü ile konuşur, gözlükleri arkasında, karşısındakileri saygıya çağıran, ilgili olmaya yöneten zeki bakışlarında her vakit tartışmaya hazır bir hava bulunurdu. İkinci Dünya Paylaşım Savaşı yıllarında demokrasi cephesinin ergeç başarı kazanacağını, politik gelişmeleri yorumlayarak vurgular, bu yazılar, özellikle Alman faşizmine övgü düzen yazarları ve çevreleri çileden çıkarırdı.

Türkoğlu'nun yazısında, bazı çevrelere jurnal niteliğinde şu bölümler de vardı:

«(...) Tan'da şu kimseler eksik olmuyordu

«Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Sadrettin Celâl, Nail Vahdeti 'ara sıra', Esat Adil Müstecaplıoğlu, Mansur Tekin, Adnan Cemgil, Pertev Naili Boratav...

«Bunlar, kızılların ekabir (büyükler) sınıfına mensup olanlarıdır, toplandıkları yer Zekeriya Sertel'in odası idi.»

Bir gazetenin hem sahiplerinden, hem de başyazarı olan birinin, gazetesine her gün gelmesi kadar doğal ne olabilirdi? Ama Türkoğlu takma adıyla yazan ve gazetede bir süre çalışan kişi bunu bir suçmuş gibi gösteriyordu. Nail Vahdeti, şair Nail V. idi. Sertel'lerin kişisel dostlarındandı. Babıâli'ye bir indiği vakit «Tan»a uğraması anlamlı görülerek çekiştirilmek isteniyordu. Mansur Tekin, Millî Eğitimciydi ve bu alanda çok bilgili, geniş kültürlü bir aydındı. «Tan»a yazılar yazıyor, fıkralarını Lâleli'deki evinden yürüyerek Sirkeci'de «Tan»a getirip ilgililere veriyordu. Adnan Cemgil bir ara «Tan»da düzeltmenlik yapmış, fıkralar yazmıştı; fikir onuru olan, küçük fıkraları ve makaleleriyle o yıllarda ilgiyle izlenen zeki bir öğretmendi, ama mesleğiyle bağını kesmişlerdi. Profesör Pertev Naili Boratav halkbilimi alanında adı uluslararası üne kavuşmuş bir bilgindi. Zaman zaman makaleler hazırlar ve «Tan»da yayımını sağlardı. Bunları «sanıkmış» gibi gösteren kişi o yazısında «bir de ekabir sınıfına girmemiş ve halk arasında kolaylıkla dolaşabilen kızıllar» listesi veriyordu. Bu kişiye göre bu sınıfa girenler şöyle sunuluyordu:

«Suat Derviş'in yamağı Neriman Hikmet, Müntekim Öçmen, şimdi nerede bulunduğu bilinmeyen ve vaktiyle **Tebliğ** adlı bir kızıl şiir kitabı yayımlamış olan Kadri ve daha bazı kimseler «Tan»da alt kat salonda toplanırlardı. O sırada Tan'da Sabiha Sertel'in çok sevdiği ve Zekeriya Sertel'in sağ kolu mesabesinde (yerinde) bir Kemal Sülker vardır. Top-

lantılar bir köşede ve bu Kemal'in başkanlığında oluyordu. Toplantı saatleri de her gün saat 14'de idi. O saatte mutlak Tan'a gelirlerdi. Hatta bir aralık bu toplantılar o derece dikkati çeker bir hal almıştı ki, para hesabından başını kaldırmayan Halil Lütfü'nün bile dikkatini çekmişti. Bunun üzerine Halil Lütfü, Suat Derviş'in Tan matbaasına sokulmaması için odacılara emir vermişti.»

Oysa «Tan»da öğle yemeğini yiyen gazeteciler o saatte telefonla alınacak haberler için gazetede olur, santral memuru bayan, sıra ile istenen numaraları bulmaya çalışırken günün konuları üzerinde konuşulurdu. Bunun gizlilikle, «toplantı» ile hiçbir ilgisi yoktu.

O yıllarda sabah gazeteleri sabaha karşı saat birde, ikide basılırdı. Yazıişleri müdürleri ve yardımcı sekreterler saat 17'de mürettiphaneye yazı göndermeye başladıkları için düzeltmenler de daracık, karanlık adalarında çile çekmemek için haber merkezinde, yani «Tan» matbaasının birinci katında otururlar, arkadaşlarıyla konuşurlardı. Kadri dediği de, düzeltmenlerden A. Kadir'di. İlk şiir kitabı olan **Tebliğ**, Sıkıyönetimce - nedense toplatılmıştı. Ama kitap hakkında kovuşturma açılmamıştı.

Bense Vilâyet Belediye Maarif muhabiriydim. Üniversite'ye gidiyordum. Edebiyat Fakültesi'nde pedagoji sertifikası aldığım için Prof. Antel'le üniversiteye bazan birlikte gidiyorduk. Yazarlar odalarına çıkarken bizim kata uğrar, tam anlamıyla «kaynatırdık». Özellikle Halikarnas Balıkçısı'nın coşkulu, orijinal anlatıları, Naci Sadullah'ın bol esprili yergileri ve söyleşileri orada bulunanları kırar geçirirdi.

«Tan» okulu, pek çok yazarın ve gazetecinin kendi alanlarında önde gelen kişiler olmalarına büyük katkılar yapmıştı. Özellikle rahmetli Sabiha Sertel, habercilik dalında, sekreterliğin özellikleri konusun-

da bilgilerini bana cömertçe vermiş, yetişmeme büyük yardımı dokunmuştu. Bu ilgiyi çekemeyen muhbir takma adla döşendiği jurnalinde bu yakınlığımızı suçlamayı hüner saymıştı. İt ürür, kervan yürürdü.

«Tan» ve «Tan»cıların gazetecilikte ve edebiyatta saygın adları vardır, yapıtları vardır...

REFİK HALİD VE SANAT

Refik Halid tanıdığım ilk ünlü hikâyeciydi. 1922'de Türkiye'den ayrılınca Lübnan ve Suriye'de yaşamını sürdürmüştü. Halep'de yerleştikten sonra, Türklerin çoğunlukta olduğu Antakya'ya gidiyor, bu güzel kentte haftalarca kalıyordu. 1933'de Antakya'dayken kaldığı otelde babam beni ona tanıtmış, «Oğlum da edebiyata meraklı» demişti. Refik Halit de:

«Yavrum edebiyat karın doyurmaz, devlet memuru olabileceğin bir alanda öğrenimini tamamla,» demişti.

Ve babam kitaplığından aldığı **Memleket Hikâyeleri** adlı yapıtını vermiş:

«Oku, onun gibi yazmaya çalış,» demişti.

Böylece Refik Halid okuru olmuştum.

Refik Halid'in niçin sürgün edildiğini babamdan sormuştum. Babam, her gelişinde otelinde kalan Refik Halid'le içli-dışlı olmuştu, onun yaşamını biliyordu. Anlattığına göre, Refik Halid, «Aydede» adlı dergisinde Anadolu hareketine karşı çıkmış. Daha önce de İttihatçı'lara çatmış, ruhunda muhalefet yapma tutkusu egemenmiş. O kadar ki Keriman Halis Türkiye güzeli seçildiği vakit Refik Halid «niçin hiç kusuru yok» diye bu Türkiye güzeline bile kusur bulmaya çalışmış. Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın sayılı yöneticilerindenmiş, bu nedenle kendisine Posta Telgraf Genel Müdürlüğü'nü vermişler. Ama o, Kuvayı Milliye'ye de karşıt olmuş, bunun üzerine Mustafa Kemal, bu ulusal akıma karşı çıkan politikacı ve yabancı devletlere yardımcı olanları, dinsel bağ-

nazları bir listeye yazdırmış, bunlar 150 kişiyi bulmuş ve tümünü Türkiye'yi terketmeye mahkûm etmiş. Refik Halid de bunlardanmış.

Ne var ki Refik Halid, Lübnan ve Suriye'ye yerleşen öteki 150'likler gibi Türkiye aleyhinde çalışmamış, aksine yeni akımı ve yeni ekibi savunmuş. Bu yüzden Halep'deki Türkiye Başkonsolosluğu'nda 29 Ekim resmi kabullerine davet edilir, o da gider, bu mutlu günü kutlarmış. Ama Mevlanzade Rifat, Râdi Azmi, Zeynel Abidin Efendi gibiler Mustafa Kemal karşıtlığını sürdürmüşler. Tarık Mümtaz da uzun süre aynı durumdaymış, ama 1937'den sonra Hatay'ın Anavatana kavuşması mücadelesinde yer almış, eski huyunu bırakmış.

Refik Halid Halep'de «Vahdet» gazetesinde Türkçenin güzel, şiirsel örnekleri sayılabilecek ürünlerini yayımlıyordu. Bunların bir bölümünü sonradan **Bir İçim Su** ve **Bir Avuç Saçma** adlı yapıtlarında topladı.

Şık denecek kadar güzel giyinir, eşiyle gezer, tiryakisi olduğundan bir biri üstüne kahve içerdi. Sade kahve istediği vakit, yeleğinin yan cebinden ince gümüş savatlı bir kutu çıkarır, içinden bir şey alır, fincana atardı.

«Bu nedir üstad?» dediğim bir gün şu yapıtı verdi:

«Bu, güzel kokulu, keyif verici bir bitki, adına 'Habbül Hel' derler, ister misiniz?»

Merak nedeniyle istemiş, ben de sade kahveyi onu fincana atarak içmiştim. Gerçekten hoş kokusu, kahveye yeni bir tad ekleyen özü vardı. Bir kahve sohbeti sırasında İstanbul'un yeni yüzünü, yeni yapılarını anlatmış, harap İstanbul'un çağdaşlaştığını söylemiştim. İstanbul'da yayımlanan dergileri izleyemediğini söylemiş, «Hikâyecilikte bizi aşanlar çıkmıştır herhalde,» deyince de beğeneceğini sandığım bir öykücünün iki yapıtını ertesi gün getireceğimi söylemiştim. Bu ikl yapıt Sabahattin Ali'nin **Değirmen** ve **Kağnı** adlı ürünleriydi. Bir süre sonra karşılaştığımızda:

«Sabahattin Ali'nin hikâyeleri hakikaten orijinal, değerli, sıhhatli şeyler,» demişti. Yeni bir romanının yayımlandığını söyleyince:

«Onu da lütfederseniz sevinirim,» diye Sabahattin Ali'ye olan ilgisini açıklamıştı.

Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması amacını güden politik girişimler sürerken 1937'de hemen tüm Hatay doğumlular Türkiye'den ayrılmış, Hatay'da toplanmış ve yapılacak plebisit'in Türkiye yararına sonuçlanması amaçlanmıştı. Türkiye'de görevleri olanların bütün haklarının korunması da Atatürk tarafından ilgililere duyurulmuştu. Ben de Kabataş Lisesi'nden ayrılmış, öğrenimimi Antakya Lisesi'nin son sınıfında sürdürmüştüm. Bu arada «Yenigün» gazetesinde çalışıyordum. Türkiye Cumhuriyeti Basın Yayın Genel Müdürlüğü o sıralarda **Fotoğrafla Türkiye** adlı bir albüm yayımlamıştı. İstanbul'daki arkadaşlar, isteğim üzerine hem bunu, hem de Karay'ın istediği **Kuyucaklı Yusuf'u** göndermişlerdi. Ben de bunları özlem gidermesi ve Sabahattin Ali hakkında daha köklü bilgi edinmesi için Halep'e, Refik Halid'e yollamıştım. Karay, bundan çok duygulanmıştı ki, gönderdiği bir mektupta beni sözümde durduğum için kutluyordu. Karay'ın mektubu şöyleydi:

Halep, 15 Birincikânun 1937

«Aziz muhibbim,

«Lûtfettiğiniz **Fotoğrafla Türkiye** ve **Kuyucaklı Yusuf'u** aldım. Albüm ihtimamla saklanacak, memleket hasreti fazla bağır yaktıkça seyir edilip teselli aranacaktır. Romanı yakında iade ederim.

«Gençliğin sözünü tutmaktaki ve bura usulünce lâf olsun diye vaadler yapmamaktaki seciyye ve iradesi çok hoşuma gitti. Tebrik edecek derecede memnunum.

«Teşekkürlerimi sunar, muvaffakiyetler dilerim.

«Tan'dan haber çıkarsa bildirmek zahmetine katlanacağınıza eminim, aziz muhibbim.

Refik Halid Karakayış»

TAN'A YAZMA ÖNERİSİ

«Tan»ın yazarlarından Naci Sadullah, Antakya'ya gelmiş, Hatay'ın durumu, yaşantısı, Türklüğü üzerinde röportajlar hazırlamıştı. Ben de Refik Halid' den yazı istenebileceğini söylemiştim. Naci, bu konuda M. Zekeriya Sertel'in onayını alması gerektiğini bildirince, bunu Refik Halit'e yazmış ve ne düşündüğünü sormuştum. «Olur,» demişti. Koray'ın merak ettiği ve sonucunu beklediği haber, «Tan»ın kendisinden yazı isteyip istemeyeceğiydi.

Refik Halid, çok usta, Türkçeyi ve konuyla ilgili kelimeleri seçmede çok başarılı bir yazardı. Hatay muhabiri olduğum «Tan»da yazmasını istediğim kadar, Hatay'ın, Fransız mandası altındaki Suriye'ye bağlı bağımsız bir Sancak halinde kalmasını hem istemiyor, hem de bu konuda Karay'ın yazılarıyla, inandığım bu davanın başarısının kolaylaşacağını da biliyordum. Onun yazıları Hatay'da yaşayan her dinsel toplulukta ve her ulustan okuyanda etki yapacak değerde idi. Üstelik Refik Halid, Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde Atatürk'ün üstlendiği savaşa karşı çıkmış, yazılarıyla bu erdemli uğraşa cephe almıştı. Şimdi böyle ünlü bir Atatürk karşıtının, Atatürk'ün direktifleriyle başlatılıp sürdürülen bu davayı savunması, Hatay'ın anayurda kavuşturulmasını sağlayacak girişimlerin haklılığını da kanıtlamış olacaktı.

Ne yazık ki «Tan»da Refik Halid'e o yıl yazı yazdırılması Sertel'ce uygun görülmemişti. Bu konuda Karay'a hiçbir şey söyleyemedim. 1938'de Atatürk'ün gözlerini yumduğunu öğrendiğimiz günlerin ağır acısı içindeyken Refik Halid, Antakya'daydı. Babamın otelinde kaldığını öğrenince onu ziyarete gittim. Salonda kahvesini içiyordu. Ona saygılarımı sunduğum anda, ayağa kalkarak:

«Size borcumun bir bölümünü ödeyeceğim» dediği andaki duygularımı anlatamam. Refik Halid, ade-

ta çocuksu bir sevinç içindeydi. Beni yanına, daha yakınına oturttu ve:

«Birkaç dakika, adamdan hediyelerinizi getireceğim,» dedi.

Refik Halid'den herhangi bir armağan beklemiyordum. Bunu gerektiren bir neden de olmamıştı. Ama gözlerindeki sevinç parıltısını, taraklı burnundaki köprünün adeta küçülmüşcesine yüzüne daha bir yakışmışlığını düşünürken, geldi. Elinde sarı, pırıltılı, canlı bir kumaşa sarılı bir paket vardı.

Yerine oturunca:

«Bunlar benim yanımda kalan eski kitaplarımdan üçü, biri de sürgünde yazdıklarımın bir bölümünü içeren bir fikâheler,» dedi...

Aklımda kalan bu sözler söylediklerinin tıpatıp aynısı değildir belki. Ama «fikâheler» onun sözüydü.

Fikâheler, ilk kez duyduğum bir tilcikti. Sormaktan çekinmedim:

«Fikâhe'yi anlamadım, yazdıklarınızın müsveddeleri mi, ilk tashih sütunları mı, yoksa...»

Salonu çınlatan kahkahalarla karşıladı sözlerimi. Sonra, ne diyeceğini düşünmeden:

«Lâtifeler, canım,» dedi. «Ama şimdi düşünüyorum, neden kitaba lâtifeler demedim de Fikâheler gibi genç kuşakların anlamayacağı bir tâbir kullandım. Belki de Halep'de kalışım, kitabın Halep'de basılması beni bu eski Arapça lâfı kullanmaya yöneltti. Evet, fikâheler lâtifeler demek. Ama bu da Türkçe değil. Fikâhe'nin cem'i fikâhat, lâtifenin çoğulu da letâif... Bu dil değişimini sürdürmek ve anlaşılır yazmak bugünün muharrirleri —pardon, yazarları diyeyim— için başlıca bir görev...»

Uzattığı paketi açarken kumaşın Halep ipeklisinden birkaç metrelik bir gömleklik olduğunu farkettim. İçinden çıkan kitaplar eski yazı ile yazılmıştı. İlki **Memleket Hikâyeleri**'ydi. Üzerine «Kemal Sülker'e, muhabbetle» yazmıştı. İkincisi **Kirpinin Dedikleri** adlıydı. İlk sayfasına «Aziz meslekdaşım Kemal Sülker'e» diye yazmış, bunu da imzalamıştı.

Tanıdıklarım adlı olanına «Kemal Sülker Oğlumuza» demiş ve Refik Halid imzasını yine bir tuğra özeniyle kondurmuştu. Daha büyükçe bir kitap, 1932' de yayımlandığı vakit babamın alıp bana verdiği kitaptı: **Bir Avuç Saçma.** Dört bölümlük kitabın ilk bölümü üstünde gerçekten Fikâheler yazılıydı, ama 1932'de kitabı aldığım vakit bu kelimeyi hiç okumamış, ya da okumuş, anlamını bilmediğim için üzerinde durmamıştım. Bu kitabına yazdığı «hediye söz» şöyleydi:

«Hataylı aziz ve kıymet bilir dostum Kemal Sülker'e muhabbetle.»

Karay :

«İstanbul'da yayımlanan kitaplarımdan sadece üçü bunlar... Yanımda kalan son nüshaları. Atatürk' ün vefat ettiği bugünlerde bu eski yazılarımı size verirken, inanınız eski düşüncelerimden arındığımı sanıyorum. Hatay'da kazanılmakta olan zafer, millî mücadelenin kazandığı zaferin devamıdır. Politikada aldanmanın ve aldandığında inanmış kalmanın cezası ağırdır. Biz bunu çektik. Ama aldananların bunu unutması ve yeni iktidarlara başsallamasının cezası yok, ikbali, yükselmesi vardır.»

On dokuz yaşımın kavrayamadığı şeyler söylüyordu. Ama, Atatürk'e karşıtlığının yanlışlığını belirtmeye çalıştığı bir gerçekti.

«Demek, politikadaki yerinizin yanlışlığını kabul ediyorsunuz» dedim.

«Hayır,» dedi, «yenildiğimi kabul ediyorum. Ülkeler süratle siyasî değişikliklere uğrarlar. Bir zamanlar ağızlarda bir türkü vardı: Girit bizim canımız / feda olsun kanımız!... Sonra yeni nesiller millet kelimesinin sihrine (gizine) kapıldılar. Bahçelere bile 'Millet Bahçesi' dediler. Ama Millet lâfını ağızlarına alanların da başları belâya girdi. Buna karşılık 'Padişahım Çok Yaşa' diyenler birer yağlı kuyruk yakalamayı bildiler.»

Duraladı, sonra da :

«Bunlar sizin için meçhul şeyler... Bu mevzuu kapayalım...»

Konuşmasını istiyordum:

«Lûtfen devam eder misiniz?»

«Bugün, kendi kendimle hesaplaşıyorum galiba... Evet, millet kelimesi, bir zaman sonra geçer akçeliğini bıraktı. Yerini 'hürriyet' aldı. Her yerde 'yaşasın hürriyet' haykırışları, yeni bir muhalefetin ve hayat tarzı özleminin ifadesiydi. Sonra 'yaşasın hürriyet'le birlikte 'yaşasın millet' dendi. Pek çok kelimenin başında yaşasın yer aldı.»

Bir ara düşündü, sözlerinin sırasını bulmaya çalıştığı anlaşılıyordu.

«Evet,» dedi. «'Yaşasın Hürriyet'i, 'Yaşasın Niyazi' onu 'Yaşasın Enver' takip etti. Sonra İttihat ve Terakki fırkasının başına yerleştirildi bu 'yaşasın' sihirli kelimesi. Bir ara devir değişti, birçok paşanın unvanı geri alındı. Ama bir kısım isyancıların türemesi üzerine 'yaşasın' lâfı unutulur gibi oldu, bu defa 'Şeriat İsterük' diyenlerin silâh gibi patlayan gürültülerine tanık oldu İstanbul... Ama bunun tepkisi kısa vakitte alındı; siyaset dünyasında geçer akçe olan 'yaşasın Mahmut Şevket Paşa'ydı. Bu sırada 'şeriat isterük' diyenlerin kellelerini seyretmek için öbek öbek Köprübaşı Meydanı İstanbullularla doluyordu. Yeni bir türkü ağızlardaydı: 'Yaşasın Mahmut Paşa' hareketinin türküsüydü: 'Kimdir Onlar, Kimdir Onlar / Hareket Ordusudur, Hareket Ordusu...' Ama şimdiki aklımla diyebilirim ki, Hareket Ordusu muzaffer olmasaydı, Türkiye çöl aşiretlerinin tek buyruklu, kapalı cemiyetinde inim inim inleyecekti... Neyse, sonunda irticaın beli kırıldı, Kuvayı Milliye'nin ısrarlı mücadelesi, yabancı devletlerin işgaline son verdi. Genç Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.»

«Ama siz de sürgün edildiniz.»

Güldü.

«Benim, Rıza Tevfik'in sürgünlüğümüz bizim hasretimizdir. Ama Osmanlı'dan kurtarılan Anadolu ve genç Cumhuriyet, Mustafa Kemal'in öncülüğünde

zaferden zafere koştu. Hele dinle devlet işlerini ayırması, yeni harfleri kabul etmesi, dilin sadeleşmesine ehemmiyet vermesi... Bunlar Türklerin de millet olarak dünya haritasında yer alması neticesini doğurdu. İşte size hediye ettiğim kitaplarımın bende kalanları artık benim geçmişimi de benden alıp götürsün istiyorum.»

«Bu yazılarınızın içeriğini unutacak mısınız?»

«Politik olanlarını evet, hicviye ve lâtife şeklinde kalan, sırf edebî değerinin varlığını sandıklarımı, icab ederse yeniden bastırırım.»

Dilin arınmasını çok büyük bir girişim sayıyordu. Genç yazarlardan okuyabildiklerinin Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Sadri Ertem, Bekir Sıtkı olduğunu söylüyordu. Sabahattin Ali'nin öyküleri üzerinde daha çok durdu:

«Biliyor musunuz,» dedi, «'Kafa Kâğıdı' hikâyesini okurken, kendimi Anadolu'da yaşıyor sandım. Çok canlı bir hikâye... Yol parasını bulamayan ne çok insan vardı... Nüfus Kâğıdının memlekette elden ele dolaşması, yeni kişilere kimlik olması çok görülen yanlışlıklardan —hayır— çaresizliklerdendi. Sabahattin Ali'nin duyarlığı, çaresiz insanlardan yana oluşu hemen her hikâyesinde cümleler altında gizlenmiş, güzel bir örtme ile hemen anlaşılıyor. Memleketçi, yurtsever yazarların frenkleri taklidi sona eriyor, sanırım. Bizim zamanımızda çoğu fıkranın, makalenin, hatta romanın asıllarını. orijinallerini insan isterse Fransızca edebiyat mecmualarında yahut Avrupa'daki yeni neşriyat içinde bulabilir. Bunlar belki intihal değildir ama, onlara yazı konusu olan şeylerdir, görüşlerdir. Bunu Hâmid'de buluruz, ama Hüseyin Rahmi'de bulamayız. Hüseyin Cahit'de buluruz. Orhan Seyfi'de buiabiliriz, ama takır tukur yazmasına rağmen Mehmet Emin'de bulamayız, Hüseyin Siret'de bulamayız. Ama okuyabildiğim son eserlerin, bilhassa Sabahattin Ali'nin hikâyeleri, hatta **Kuyucaklı Yusuf** romanı buram buram Anadolu insanının kokusunu, dokusunu sunuyor. Be-

nim **Memleket Hikâyeleri**'ni sanırım aşacak yazarlar çıkacaktır.»

Refik Halid, Cumhuriyetin 15. yıldönümü nedeniyle çıkarılan genel aftan yararlanarak İstanbula döndükten sonra onunla «Tan»da yeniden karşılaştık. Birinci Sayfaya fıkra yazıyordu. Artık suya sabuna dokunmadan yazmaya çalışıyordu, politikadan elini eteğini çekmişti. «Tan»da Refi Cevat Ulunay'la, Burhan Felek'le buluştukları olur, bu üç kıdemli yazarın ve eski dostun söyleşilerinin tadına doyum olmazdı. Ulunay hep kızgın, bağırgan, Karay çimdikleyici konuşan, Burhan Felek de orta yoldan görünürdü. Bir kez «içinde» ile «içerisinde»nin nerelerde kullanılacağı, aralarındaki anlam ayrılığı dakikalarca tartışma konusu edilmişti. Ulunay bir ara Sait Faik'i beğeniyor, onun gerçekçi yeni akımın önde gelenleri arasında olduğunu söylüyordu. Refik Halid ise:

«Refi Cevat, sen onun, konu yaptığı genç balıkçıları bütün diriliği ve güzellikleri ile tanıtmasını sevliyorsun, seni cemalî...» demişti. Ulunay kızmış:

«Ağzımı açtırma Refik, sen de insanları sözlerine değil, yüreklerine kulak vererek, hatta hüsnü cemallerine bakarak sevmez, beğenmez miydin?» diye yanıt verince:

«Uslanmayacaksın Refi Cevat, Paris'de kimlerle yaşadığını duymadık mı sanıyorsun?» dedi. Sonra birlikte «Tan»dan ayrılıp Sirkeci'ye doğru gitmişlerdi. Ulunay'ın neşeli olduğu bir gün ona:

«Cemali ne demek?» diye sormuştum.

Ulunay bunun güzel yüzlüleri sevme anlamına geldiğini söylemiş, yoksa Cemal Paşa'dan yana anlamına gelmediğini gülümseyerek anlatmıştı. Sonra üç dört dizeli bir şiir okumuştu. Son dizesinden anımsadığım «biz cemâl âşıkıyız»dı. Bu anlayışını adeta pekiştirmek isteyen bir ses tonuyla söylemişti bu dizeyi. Refik Halid'le dostluklarının tartışa tartışa pekiştiğini anlatır, sonra da:

«Monşer,» derdi, «insanların dostluğu, matbuat

âleminde tartışmakla pekişir, satışmakla gelişir, hicivle güçlenir, meyhanede muhabbete dönüşür... Refik'le kırk yıllık dostuz, bir sitemle bu hazineyi yağma ettirir miyim hiç?»

Refik Halid'e en çok hangi yapıtını beğendiğini sormuştum:

«Sürgün,» demişti.

Halep'de bir gazetede tefrika edilen roman daha o yıllarda çok ilgi uyandırmıştı. Refik Halid kendi yaşamını veriyordu. 1941'de İstanbul'da basılınca da bir hayli yankı uyandırdı. Eski yapıtları içinde en çok şimşekleri üzerine çeken yazılarının neler olduğunu sorduğumda şunları söylemişti:

«Sakın Aldanma, İnanma, Kanma benim kitaplaşan ilk eserimdir. 1915 yılının ve öncelerinin siyaset madrabazlığını konu eder. Politikacılara inanmamak gerektiğini vurgular. Bilirsiniz, yazılarıma Kirpi takma adını koyardım. Kalemimi Kirpinin okları gibi karşıtlarıma karşı kullanırdım. Bu imzayla yazdıklarım 1909'da başlar, bu imzayla yazdıklarımın 1909, 1910, 12, 19 yıllarına ait olanlarını içerir, kitabın adı **Kirpinin Dedikleri**'dir. Ben politikada daima şarlatanların karşısına çıkmışımdır. Belki bu duygu beni keskin kalem kullanır yapmıştır. Hep demişimdir; zengin olmanın en kolay, en zahmetsiz, en sermayeye gereksinme duyulmadan hüner isteyeni: şarlatanlıktır. **Ago Paşa'nın Hatıratı** kitabım galiba 1924'de basıldı, ilk basımı 1918 olacaktır. Bunda bir papağanın dönem dönem gördüklerini, duyduklarını ve kendisine öğretilenleri yergici bir dil kullanarak anlatmaya çalışmıştım. Ago Paşa, heybetli görünüşüyle bir Alman generaline, doğumu Afrika olduğundan da bir Mısır paşasına benzetilmişti. Senegalli olan papağanın sözleri Mısırlıların Türkçe konuşması gibi hatalıydı, öyle tasvir etmiştim. 1921 Ankarasını da konu ettiğim olmuştu. Hele Hamdullah Suphi Bey'in muhaliflerini seciyeli seciyesiz diye suçlamasını çok ayıplamıştım.»

Karay, bir ara :

«Politika dışı yazılarımı beğeneceğinizi sanırım. Onları da **Ago Paşanın Hatıraları** kitabımda bulursunuz,» demiş ve sohbetimiz sona ermişti o gün.

Bir başka kez Halep'de buluşmuştuk. Filozof Rıza Tevfik Bey de yanındaydı. Uzun sakallı, cin gibi bakışlı, heybetli görünümünü koruyan Rıza Tevfik'i «Uçun kuşlar uçun / doğduğum yere / dallarında şimdi / mor sümbül vardır» diye başlayan koşma' sından tanırdım. Sevr Anlaşmasını imzaladığı için de politik teslimiyetciliğine kızardım, sevmezdim Rıza Tevfik'i... Ama, ne de olsa gurbetçiydi ve o da evine konuk gittiğim, sevdiğim, saygı duyduğum bir yazar-politikacının konuğuydu.

Söz doktorluktan açıldı. Rıza Tevfik hemen Dr. Rıza Nur'u, sonra da Dr. Tevfik Rüştü Aras'ı çekiştirmeye başladı ki, Refik Halid:

«N'olursun bu eski hikâyeleri karıştırma,» dedi. «Kemal Sülker, Hatay davasında canla başla çalışmış bir genç gazeteci... Beni mutlu eden kitaplar verdi. Sabahattin Ali'nin, Bekir Sıtkı'nın...»

Rıza Tevfik, doğruldu, gözlerini kırptı:

«Ha şu Bekir Sıtkı... Senin kitabın adını çalan adam mı?»

Refik Halit:

«Aman Rızacığım,» dedi, «bırak bu karalamayı... **Memleket Hikâyeleri** adını ben kendi tekelime almadım ya... O da güzel Anadolu'yu dolaşmış ki, köylüye dönük hikâyeler yazmış, adına da **Memleket Hikâyeleri** demiş. Ne olacak bundan? Onun 'Hancı Fettah Efendi' adlı hikâyesini hâlâ hatırlıyorum. Sonra 'Köylünün Yediği Kazık' başlıklısı da hiç fena değildi...»

Rıza Tevfik, duramadı:

«Köylü daha ne kazıklar yiyecek, göreceksin...»

«Aman Rızacığım, bırak bu sataşmaları... Kötü mü

oldu? Mustafa Kemal yeni bir vatan yarattı, yeni bir...»

Rıza Tevfik :

«Yarattı deme, yaratmak Allah'a mahsustur. Kurdu, meydana getirdi deyiver.»

Refik Halid :

«Hayır,» dedi, «yaratmayı ben mecazi manada alıyorum, senin de yarattı diye sözünü ettiğin fikir adamları da oldu, ama o vakit kimse seni ne azarladı, ne de dövdü...»

Rıza Tevfik kıs kıs gülmeye başladı ve sonra:

«Darülfünun'da galiba o kelime yüzünden de beni hırpalayacaklar çıkıyordu, doğrusun Refikciğim, doğrusun...»

Ve Refik Halid, raftan aldığı **Talkımla Salkım** adlı kitaptan bir yeri açtı, ikimize de dönerek:

«Bekir Sıtkı, orijinal olmaya çalışıyor hikâyelerinde. Bu **Talkımla Salkım** kitabındaki 'Fahişe' adlı hikâye memur kesiminde, açlık yüzünden iş isteyenlere karşı duyarsızlığı konu almış; hem de sebeb-netice bağını kavramayan memur tipini güçlü şekilde hicvetmiştir. Benim bugünlerde üzerinde durmaya başladığım edebiyat meselesi bu... Yani, biz yazarlar sosyal realiteyl yorumlarken, okurda belli bir fikir ve kanaat birikimi yapmaya ağırlık vermeli miyiz, yoksa bunun çözümlemesini sosyologlara, psikologlara, daha doğrusu politikacılara mı bırakmalıyız?»

Filozof Rıza Tevfik :

«Ben Maarif Nazırı iken, talebeye Fransız realizminin başlıca abideleri sayılan Balzac'ı, Zola'yı okutmalarını söylerdim. Realizm de, natüralizm de edebiyatın iki velûd kaynağıdır ve bu kaynaktan içenlerl lâyemutlaştırır (ölümsüzleştirir). Ama yeni nesilde bu edebiyat cereyanlarını kavrayacak...»

Refik Halid, filozofun sözünü kesti:

«...kadar bilgili, yabancı dillere âşina öyle isimler var ki, yarınki kuşaklar onları anıtlaştıracak, heykellerini bile dikeceklerdir.»

Karay, Rıza Tevfik'in tatsız-tuzsuz, acı konuşma-

larından üzülmemem için, «Sizi yazı odama alayım,» dedi ve o yöne doğru ilerledi. Odasında duvara asılı iki bayrak dikkati çekiyordu. Birisi Türk bayrağıydı ve çevresi altın sarısı sırmayla işlenmişti, öteki de Hatay'ın bağımsız devlet olduğu vakit resmi bayrak diye kabul edileceğini bildiğim beyaz yıldızının üzerinde yine dar bir kırmızı yıldız şeklindeki ek bulunan bayraktı.

Bakıştık. Konuşmadık. Gözleri yaşarmış, yanakları ıslanmıştı:

«Siz Filozofa aldırmayın,» dedi, «ben sizi kapıya kadar uğurlayayım.»

Bu dost yazar 77 yaşında iken 1965'de öldüğü gün, sürgünde özlem çektiği yıllarda, yeni Türk edebiyatına ölümsüz yapıtlar vereceklere olan güvenindeki gerçekçiliği düşünüyor, onun mezarı üzerine özlediği yapıtlardan bir kucak kitap bırakmak istiyordum.

Cumhuriyet'in 15. yıldönümü onuruna genel af çıkarılacağı haberleri yayılınca Refik Halid şöyle demişti:

«Mantıksız gibi görünse de, memlekette ölmek ve orada gömülmek arzusu insanların yüreğini yakan bir ihtiyaçtır.»

Ben, Yenigün'den gazetenin sahiplerinden ve başyazarı Şükrü Balcı, Refik Halid'i Halep'te ziyarete gitmiş ve kendisine «Af gerçekleşecek» muştusunu vermiş ve şöyle söylemiştik:

«Beklemek, doğaldır, ateşte yanmadan daha acı verir. Kim bilir ne kadar telaşlısınız. Dönmekle dönmemeye yol açacak ters bir karar sizi nasıl harab edecek. Ama, inanın, iki gün önce Ankara'dan verilen haber Atatürk'ün genel afdan yana olduğunu ve bunun gerçekleştirilmesi için ilgililere son buyruğunu verdiğini bildiriyor.»

Gözlerinde neşe, elle tutulacak kadar belirgin bir ışık gibiydi. Memlekette ölmek ve orada gömülmek istemi yürek yakan bir özlemdir ama, üstad siz daha nice yıllar yaşayacak ve yazacaksınız.»

Ben, İstanbul'a kavuşmanın tadını daha bir kaç ay önce taddığım için eklemeye başladım:

«İskenderun'dan trene bininiz. Suriye sınırını geçerken karşınıza çıkacak pasaport işlemini yapacakları görünce uygar giysiler içindeki memurları kim bilir nasıl süzecek, belki boyunlarına sarılma isteğini duyacaksınız. Tren rayları konuştura konuştura Haydarpaşa'ya varmaya saatleri aşmak, kilometreleri geride bırakmak için trak tiki tak-trak tiki tak konuşurken siz tanıdık istasyonlarda anılarınızı tazelemeğe bile vakit bulmadan değişen görüntülerin güzelliğini tadmaya önem vereceksiniz.

Hele Haydarpaşa'da tren 'pufff' diye durunca belki gözlerinizden bir iki damla yaş akacaktır, mutluluk, sevinç, özlemin sona eriş ânını sessizce noktalayacak iki damla göz yaşı...»

Refik Halid'in yanıtını hiç unutmam:

«Sessiz değil, sesli, hem de hıçkıra hıçkıra olacağa benzer o göz yaşlarının arkadaşı.»

Yeniden 27 yıl yaşadığı özgür yaşamında Refik Halid, Türkçenin en güzel örneklerini vermeyi de başarmıştı.

AYAKKABILARINDAKİ ZEKÂ

Refik Halid, Osmanlıcayı değil, açık Türkçeyi kullanırdı. 1930'lu yıllarda yazdıklarıyla bunu kanıtlamıştı. En sudan konuları bile işlemeyi bilen sanatçı, «Ayakkabılarımdaki Zekâ» başlıklı yazısını Halep'te Türkçe ve eski yazıyla yayınlanan Vahdet'de okurlara sunmuştu. Okuyalım:

Geçen gün, dolabımın alt katına baktım: dört, beş çift iskarpin, yanyana, tertemiz dizilmişler, gece yatısı okullarında, karyolalarına uzanıp uykuya dalmış çocuklar gibi uyuyorlar.

Bunlardan bir çifti, dolap kapısını açtığımı ve kendilerine bakıldığını, hatta benim baktığımı sezdiler, gözlerini açtılar. Karşılıklı gülümsedik.

Zekâ, yalnız canlılarda bulunmaz, eşyanın da zekâlısı vardır.

Ben, bir ayakkabının yüzüne bakınca zekâlı veya zekasız olduğunu hemen anlarım. Ayakkabılarım arasında öylelerini biliyorum ki cin yavrusu gibi zekâ suratlarından taşar. Daha çoğu burunlarından!

Ayakkabılarda zekâ, burunlarındadır. Hoş, insanlarda da biraz böyledir ya... Burun bir yüze yalnız şekil veya şekilsizlik vermez. Anlayış ve anlatış ölçüsü de olur. Tilki burnuna dikkatle bakınız; zekâsının keskinliği bir grafik çizgisinde okunur. O burunun hantallığında da bir şey okursunuz: Bönlük!

İnsanlarla hayvanlarda zekâyı gösteren daha başka yerler, gözler de vardır. Ayakkabılarında zekâ yalnız burundadır. Göz yerini de, onlarda burun tutar.

Yukarıda bana dolabı açınca uyanıp gülümsediklerini söylediğim iskarpinlerim, ayakkabılarımın içinde en zekâlısıdırlar. Daha elimi atarken, giyileceklerini anlayıp sanki kendiliklerinden kımıldanırlar. Çoktan beri apartımanda sıkılmış, sokağa çıkmaya can atan finolar gibi iskarpinler de sanki kapıdan fırlamağa hazırdırlar. Bir kuyruk sallayıp yüzüme atılmadıkları kalır!

Öbürlerine gelince, ille bir çifti, kendi taze ve yaş gübresinin üstüne yatıp, kalkmak istemeyen bir tavırla geviş getiren mandalar kadar kaba, tenbeldirler. Dünyadan zevk almadıkları, zevkleri çöküp oturmak olduğu ilk bakışta anlaşılır. Övendirenin keskin iğnesi sırtlarında, ikide bir batmayınca, yürütemeyeceksiniz sanırsınız.

Halbuki deminkiler — keçi derisinden yapılmış olsalar gerek — tırmanmak ve sıçramak için fırsat kollamaktadırlar. Öyle gelir ki yolda beni yürüten, yolumu seçen, gidilmeyecek yerden çeken ve gidileceğine sürüyen onlardır.

Onlarla yürürken, zekâlı bir arkadaşla birlikte imişim kadar zevk duyarım. Hem ayaklarıma, hem kafama bir çeviklik verirler. Kazadan, beladan koru-

yacaklarına inanım vardır. Açıkgöz ve uyanıktırlar. Belki de yine keçiye olan dünürlükten dolayı çapkıncadırlar da... Onları giydiğim zaman yoluma güzeller daha çok rast gelir. İskarpinlerim, yakışıklı kadın iskarpinlerini bulup çıkarmağa koşan cins birer zagara dönerler, beni ava doğru sürürler, sürüklerler.

Ayakkabılarının sevgi meselesindeki büyük rolünü tanımayan, aşk yönünden bir bilgisizdir. Bir çift şık ve çapkın iskarpin (ayakkabılarının hovardası da olur, uslu ve evcili de...) kadında da, erkekte de sevgiye yol açabilir.

Öyle zekâlı ve sevimli kadın iskarpinleri bilirim ki, ayak ayak üstüne atıldı mı, herkesi, hatta çoğu kere iskarpini giyeni bile bırakıp, karşılıklı uzun uzun konuşacağım gelir!

Bir gün seksapel'i ayakkabılarda da bulocaklarına ve bunu da derilerde hayvanlardan kalan «iyon» ve lektron»dan dolayı fenne uygun bir şekilde anlatacaklarına inanım var.

Yılan derisi iskarpinler neden «Froydizm» bakışından kamçılayıcı ve heves verici olmasın? Boğa derisi de öyle... Keçi de??? Timsah da! «Froydizm» in şekle verdiği önem pek derindir: «Koro»nun tablolarındaki kavak ağaçları ve altında otlayan keçiler büyük etüdlere yol açmadı mı?

Böyle ilim meselelerini, iyice bildiğim halde, okurlarıma bilgiçlik taslıyor gibi görünmek istemediğimden kısa keserim. Belki de beni bunun için sevenler oluyor. Şimdi şurada «Froydizm» için üç bölmek (sütun yerine kullanmış-k.s.) ağır yazıyı halk ne yapsın! Dokunur geçersin. Oh!

Zekâ nedir? Kısaccası şudur: Anlamak ve anlatmak yeteneği... Zekâlı ayakkabılarda da bunu sezerim: Gördüklerini anlıyorlar ve yüzlerine baktığım zaman bana bunları anlatıyorlar.

Zekâsız olanlar ise: Mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler... sözünde olduğu gibi, sanki denizde balıktırlar... Ağızlarını aça kapa, bön bön dolaşıp

dururlar da nerede bulunduklarından haberleri olmaz.

Böylelerinin yüzüne boyacının cilâsı, fırçası hatta gıcır gıcır öttüre cırlata vurduğu kadifesi bile zekâ getirmez. Ancak üstün körü bir parıltı verir... İlk toz tabakası altında kaybolan bir parlaklık! Zekâlı ayakkabının bunlara yüz vermesi yoktur.

Ayakkabılara bu zekâ nereden geliyor?

Bunun sırrı şu noktada olsa gerek:

Sanat, kusursuz ortaya konmuş ise bundan bir zekâ doğuyor.

Zeki ayakkabılar, sanat bakımından kusursuz yapılmış olan ayakkabılar demektir.

HALİKARNAS BALIKÇISI

Tan Matbaası'nın en üst katında caddeye bakan geniş oda kitaplık, karşısındaki iki küçük oda ise gazetede çalışanlarla ve halkla ilişkileri bulunmayan iki yazar için ayrılmıştı. Bu odalardan birinde öykücü, romancı, çevirmen Bn. Suat Derviş, merdivenlere yakın olanda Halikarnas Balıkçısı çalışırdı. Balıkçı öykü yazar, çeviri yapar, öteki yazarların ürünlerini resimler, bazan bulmaca da hazırlardı.

Balıkçı'yı ilk gördüğümde garip bulmuştum. Uzun boylu, iri gövdeli idi. Saçları tarak görmemiş izlenimini verir, ama kıvır kıvır kendine özgü görünümüyle bir taç gibi başını süslerdi. Geniş ağzında yasemin uzun ağızlığa geçirilmiş sigarası eksik olmazdı. Bakışlarında insana güven veren bir yumuşaklık vardı. Ellisini aşmış göründüğü halde (1938'lerde) yazı işleri müdürünün ve yardımcılarının çalıştıkları alt kata zinde bir genç gibi boyuna inip çıkar, «Değil mi ya?» yı bol bol kullanarak yumuşak bir sesle konuşur, bol kahkaha atardı.

Bir gün, Yazı İşleri Müdürü Münir Berik'e, birinci sayfaya ayrılan haberimi verip açıklama yaparken Halikarnas Balıkçısı geldi. Berik hemen beni tanıttı:

«Sana yeni gazeteci arkadaşımızı tanıtayım, dedi. Hatay'lı Kemal Sülker.»

Halikarnas Balıkçısı, büyük bir alçakgönüllülükle, okkalı bir «Merhaba» ile elini uzattı ve konuştu:

«Demek Hataylı... Büyük bir tarih merkezinden

gelmiş demek... Antakya, büyük tarih hazinelerinin bulunduğu bir kent. Büyük İskender'in generallerinden Antigonos Monophtalmos kurmuştu orayı. Adına Antiokheia demişti. Selefkos İmparatorluğuna başkent olan Antakya'nız, Helenistik dünyanın fikir merkeziydi, dinî bir şehirdi aynı zamanda... Doğu Piskoposluğu orayı merkez yapmıştı. Aziz Paulus'un kilisesini hiç gezdiniz mi? Harikadır. Imparator Jüstinyenus'un surları duruyor mu? Belki bakımsızlıktan harab olmuştur ya...»

Antakya'daki hiçbir tarihsel mekânı gezmemiş, Romalıların yaptığını öğrendiğim köprüden gelip geçmiş, Hükümet Konağı avlusuna konulmuş taş aslanlara, başı kopmuş kız yontularına bile fazla ilgi duymamıştım. Sonra Hatay'la ilgili birkaç yazı için Cevat Şakir'den bilgi alıp not etmeseydim, ilk karşılaştığımız gün söylediklerini de çoktan unutacaktım. Balıkçı'nın anlattıkları bende, ona karşı sarsılmaz bir saygı ve güven uyandırdı. Bilgin bir tarihçiyle karşılaşmıştım. Vakit buldukça odasına çıkar, çalışmalarını hayranlıkla izlerdim. Bu arada hep Türkiye'nin tarihsel zenginliğini konu eder, gazeteciliğin önemini belirtir, bazı anılarını önemsizmiş gibi dile getirir, radyodan sevindirici bir haber aldığı vakit çocuk gibi sesler çıkarır, yanındakilere, cebinde bol bol bulunan yasemin ağızlıklar verirdi.

Halikarnas Balıkçısı'nın önemli bir tartışması, bir gün muhabirlerin çalıştığı katta, benim masamın önünde dakikalarca sürdü. «Tan»a tarihle ilgili makaleler, söyleşiler hazırlayan M. Turhan Tan'ın Yavuz Sultan Selim'le ilgili yazısını Cevat Şakir resimlemiş, bir de Yavuz'un portresini yapmıştı. Tartışma Yavuz portresiyle ilgiliydi. Çalışma masamın üstünde resim kâğıtları, siyah beyaz desenler, yazılar vardı. Bunlardan birinde profilden yapılmış, iri gözlü, kulağı küpeli bir portre bulunuyordu. Halikarnas Balıkçısı, bu portreyi eliyle göstererek, biraz da yüksek sesle şunları söylüyordu:

«Yavuz Sultan Selim'in gözlerini niçin mi daha

iri çizdim? Niçin mi küpesini taktığı kulağının sağ mı, sol mu olduğunu hiçe saydım? Niçin mi Üstadımız Turhan Beyefendi? Çünkü Padişahın sağı solu yoktu. Şairliği ve süzgün gözleri değil, kardeşlerini öldürmesi bakımından dehşet saçan bakışları olmalıydı... Beş şehzadeyi öldürten kendisi değil miydi? Cem Sultan'ı zehirli bir ustura ile traş ettirip öldürten Sadrazam Koca Mustafa Paşa'yı idam ettiren yine Yavuz değil miydi? Ağabeysi Şehzade Korkud'un boynuna ipi geçirten yine sizin ince ruhlu, şair mizaçlı diye yazdığınız Yavuz değil miydi? Böyle bir padişahın portresini yaparken bunları düşünmem ve yansıtmam gerekmez miydi? Ben de böyle yaptım. Onun için çizdiğim portresinde gözleri dehşetli iri, bakışları korkunçtur.»

Doğrusu ya, bir anda bir padişahın niteliğini ve yaptıklarını böylesine anlatan başka bir kişi görmemiştim. Konuşmaları M. Turhan Tan'dan başka, Refi Cevat Ulunay, Münir Berik, Said Kesler ve sekreterlerden Vahid Ramiz Hiç izliyordu. Ulunay. M. Turhan Tan'ı tutuyordu.

«Cevat Bey, söylediklerinize bir nebze doğru olsa da Yavuz, zarif bir şairdi. Hatırımda kalan bir beytini söyleyeyim:

«Biz bülbül-I muhrik dem-i gülzar-ı fırâkız

«Ateş kesilir geçse sabâ gülşenimizden...»

«Cennetmekân Yavuz Sultan Selim'in içli bir şair olduğunu ifade eden üstadımız Turhan Tan Beyefendinin makalesine sizin çizdiğiniz portre uygun düşmüyor kanaatindeyim.»

Balıkçı, bu sözler üzerine, Münir Berik'e döndü:

«İşte makale, işte portre ve öteki desen. Hadin, bana Merhaba!»

Balıkçı, genellikle «Cumhuriyet»in politika yazarı ve Şair Mehmet Akif'in damadı Ömer Rıza Doğrul ve Naci Sadullah'la birlikte Sirkeci, ya da Beyoğlu meyhanelerinde demlenirdi. Beni de yanlarına alırlardı; böylece bu ünlü yazarların yaşamını ve tutumlarını yakından öğrenebilmiştim. Beyoğlu'na gi-

dileceği vakit, hava açıksa, Balıkçı yaya gidilmesini önerir, Ömer Rıza karşı çıkardı. O vakit tek, çift numaralara göre çalışan taksilerden birine binilir ve ödemeyi Ömer Rıza yapar, itiraz edilmesini de istemezdi. Ama, Balıkçı ile Naci ve ben varsak, onun hızlı yürüyüşüne ayak uydurmaya çalışarak Galata Köprüsü'nü, Yüksek Kaldırım'ı geçer, ya Degüstasyon'da, ya da Özcan adı verilmiş içkili lokantada geç saatiere kadar kalırdık. Balıkçı, evine gitmek için ayrılınca, Naci Sadullah'la ben, onun Büyükparmakkapı'daki pansiyonuna girer, içip sohbete devam ederdik.

Balıkçı'nın sırtından çıkarmadığı lacivert uzun ceketinin sayısız cebi vardı. Ceplerindekini boşaltsa küçük bir valizi doldururdu. Yazları ceketini koluna asar, kahverengi pamuklu gömleklerinin göğüs cebine gözlüğünü ve ağızlıklarını koyardı. Hiç kimse onun giysileriyle ilgilenmezdi. Çünkü onu tanıyanlar görüşlerinin yeniliğine, bilgisine, insan sevgisine, söyleyişlerindeki özgün benzetimlere, vurgulamalara önem ve değer verirdi.

Yayımlanan öykülerinde yeni insanlar, yeni olaylar yer alıyor, daha önce bu ölçüde bu konulara değinilmediğini tanıdık tüm yazarlar söylüyordu. Hele Sabiha Zekeriya Sertel'in Balıkçı'yı tanımlayan sözleri, bu yazarın yaşamına ışık serpen anlatıları Cevat Şakir'in kendine özgü bir kişiliği olduğunu vurguluyordu. Sabiha Sertel:

«Cevat'ın yazı dünyasına katılmasında benim ve Zekri'nin (Zekeriya Sertel'den böyle söz ederdi eşi) etkimiz oldu. O, geniş bir yaşam deneyi olan, İtalya'da resim, İngiltere'de tarih, İspanya'da bitki bilimiyle içli dışlı olmuş bir kimsedir, ayrıca Oxford Üniversitesi'nin Yeni Çağlar Tarihi Bölümü'nü başarıyla bitirmiş ilk Türk'tür. Her gezdiği, her gittiği yerde dünyaya çocuklar armağan eden Balıkçı, tek başına bir Cemiyet-i Akvam, bir Milletler Cemiyeti oluşturmuştur.»

«Peki, demiştim, bu çocukları ne âlemde?»

Sabiha Sertel gülüvermiş ve:

«Hepsi analarının yanında... Anaları da zaman zaman Cevat'a kart gönderip hatırını sorarlar. Ama şimdi burada evlidir ve biri kız, biri erkek iki çocuğunu eğilimlerine göre yetiştirmeye çalışıyor.»

«Kaç yabancı dil biliyor?»

«Cevat Giritli'dir. Yunanca'yı çok iyi bilir, İngiltere'de okuduğu için İngilizcesi, Fransızcasından çok daha kuvvetlidir. İspanyolca konuşur, İtalyancası bu dilden çeviri yapacak kadar iyidir. İngilizcesi o kadar güçlüdür ki, bu yüzden nerdeyse bir ara başı derde girecekti. O kadar ki, Türkiye'nin bu kritik döneminde İngiltere ile Türkiye hariciyesinin arası açılacaktı.»

Bu konuyu ayrıntılarıyla anlatmasını rica ettiğim vakit, Sabiha Sertel'in çalışma odasına, Yazı İşleri Müdürü girdi ve Berik, «Afedersiniz, konuşmanıza ara verdim,» diyerek Sabiha Sertel'le bir yazı üzerine konuşmaya başlayınca ben onları başbaşa bıraktım.

Başka bir gün, Sabiha Sertel, Balıkçı'nın neden olduğu ve başını derde sokacak olayı özetle şöyle anlatmıştı:

«Sekizinci Edward, İngiltere tahtına oturunca bütün İngiliz basını ve Anglo-Amerikan dünyası Kral'ı öven yazılar yayımladılar. Onun sanata, tarihe olan sevgisini ve saygısını, bu alanlardaki bilgisini yaza yaza bitiremediler. Balıkçı da bunları okuyunca Kral'a çok saygılı bir mektup gönderdi. Mektubunda, Bodrum'daki önemli bir anıtı söküp İngiltere'ye götüren dedelerini anımsatarak o yontunun Bodrum'a geri verilmesini istedi. Neden olarak da anıtın yontucusunun o heykeli, Bodrum'un mavi deniz ve göğünü fon yaparak yarattığını belirtti. O yontu bu nedenle dost ve müttefik İngiltere'den Türkiye'ye geri verilmeliydi.

«Ama Kral adına gönderilen yanıtta, Balıkçı'nın 'isteği üzerine' heykelin bulunduğu müzenin duvarının maviye boyandığı bildiriliyordu. Balıkçı bunu

okuyunca çıldıracak gibi öfkelendi. O ne istemiş, İngilizceyi Shakespeare döneminin dilini de bilecek kadar İngilizceye hâkim Kral adına gönderilen yanıt neyi bildirmişti. İngilizler, İngilizceyi böyle mi biliyorlardı? Balıkçı bu öfke ile yeni bir mektup göndermiş ve bu yanıtı, Krala hakaret sayılmıştı. Bu nedenle Cevat'ın başı yine derde girecekti. Ne ise, Dışişleri uzmanları İngiltere ile Türkiye arasında olay çıkaracak bu mektubun sonucunu tatlıya bağlamayı bildiler.»

İDAMDAN KURTULUŞ

Sabiha Sertel, sözcükleri çok iyi seçer, ters anlam verilmesine olanak bırakmayan bir Türkçe ile yazar, konuşurdu. Konuşurken:

«Cevat'ın başı yine derde girecekti,» demişti. Acaba daha önce Cevat Şakir'in başına ne gibi işler gelmişti? Bunu öğrenmek isteyince Sabiha Sertel, herkesin tanığı olduğu o eşsiz nezaketi ve hoşgörüsü ile, yazısını yine erteleyerek şöyle demişti:

«Balıkçı da, Zekri de 1924'de idamdan kıl payı kurtuldular. Cevat, bizim yayımladığımız dergilerde çalışıyordu. «Resimli Ay» dergisini 1924'de yayımlamaya başlamıştık. Daha çok aydınlara sesleniyordu. Bir de halk için «Resimli Hafta»yı çıkardık. Bu dergimiz kapatıldı. Bu kez «Resimli Perşembe»yi yayına soktuk. Cevat Şakir dergiye bir öykü vermiş, Zekri de ufak bir iki ekleme yapmış. Konuyu belirten başlığını koymuş: «Hapishanede İdama Mahkum Olanlar Bile Bile Nasıl Asılmaya Giderler?».. Cevat Şakir, ailesine küskün, dergilerde resim yaparak geçiniyor, adını pek belli etmiyor. Bu nedenle öyküye de bir takma ad koymasını Zekri'den ister. O da Hüseyin Kenan adını koyuverir (13.4.1925, Resimli Hafta). Öykü İttihat ve Terakki iktidarı döneminde askerden kaçanların idam edilişlerini insancıl bir açıdan anlatıyordu. Bu idamların, askerden kaçışı

önleme amacı güttüğü için konu edildiğini sanıyorlardı. Ne var ki, o dönemde Doğu'da Şeyh Said İsyanı diye tanımlanan bir gericilik olayı vardı. Ankara çok duyarlı bir ortamı yaşıyordu. Doğu olayları nedeniyle kurulan İstiklâl Mahkemeleri de hızlı kararlar veriyordu, çok sanık idam cezasına çarptırılıyordu. Cevat yazar, Zekeriya, sorumlu yazışleri müdürü olarak tutuklandı ve İstiklâl Mahkemesine verildiler. İkisi de idamdan kıl payı kurtuldular, Cevat kalebentliğe mahkum edildi, ayrıca dört yıl hapse konuldu. Ne var ki Bodrum'a sürülen Cevat, iki yıllık cezası bağışlandıktan sonra yine Bodrum'a gitti. İşte İngiliz Kralına gönderdiği mektup da bir yanlış anlama yüzünden Balıkçı'yı çok güç durumda bırakmıştı. Neyse, dışpolitikacılar işi tatlıya bağlamayı başardılar.»

Gerçekten de öykü Bakanlar Kurulunda ele alınmış (18.4.1925), Resimli Hafta Dergisinin yayımı yasaklanmış, iki gazetecinin de İstiklâl Mahkemesine verilmesi kararlaştırılmıştı.

Halikarnas Balıkçısı konuşmaya başladı mı, yepyeni konuları işler, hepimiz büyük bir i'giyle onu dinlerdik. Sünger avcısı Kara Yusuf, bizim için güreşçi Koca Yusuf'tan daha ünlü olmuştu. Ateşoğlu diye tanımladığı kaptanın yönetiminde denize açılan sünger avcılarının çileli, heyecanlı yaşamı öyle dile getirilir, öyle ilginç deniz hayvanlarının özelliği sergilenirdi ki, Naci:

«Cevat, biraz dinlen de şu aslan sütünden birer yudum alalım,» derdi. Balıkçı'nın eksik olmayan «Merhaba»sı duyulunca hepimiz kadehlerimizi kaldırırdık. Tekirburnu'nda Karakulak adını verdiği bir haraç alıcının, denizcilere yaptığı oyunları, emeklerini sömürüşünü öylesine içten duyarlıkla anlatırdı ki, Karakulak söyleşinin geçtiği Özcan Meyhanesi'ne çıkagelse, mutlaka hepimiz üstüne yürürdük. Anlattıkları arasında okulu bitirme tutkusuyla vapurla evinden okula giden Mehmet adlı bir çocuğun öyküsü vardı ki, katlandığı yolculuk o çocuğa

acı bir son getirmişti. Ömer Rıza Doğrul, bunu dinlerken boğazına düğümlenen hıçkırığı yenmek için kravatını gevşetti, gömleğinin düğmesini çözdü. Tam karşısında oturduğum için, Doğrul'a hayretle bakakaldım. Zira boğazında etten küçük bir siyah üzüm salkımı sarkıyordu. Doğrul, bu salkıma baktığımı anlayınca hemen gömleğini düğmeledi ve kravatını düzeltti. Bir süre sonra bunu Naci Sadullah'a anlatınca o:

«Herkesin bilinmesini istemediği bir gizi olur. Ömer'inki de bu üzüm salkımı. Doğuştan beri taşıdığı bu et salkımını kimsenin görmesini istemez. Ama büyük bir kusurmuş gibi örtbas etmeye çalıştığı bu, çoğumuzun gizlerinin en masumudur, en zararsızıdır. Sen de bunu unut, olmaz mı?»

Halikarnas Balıkçısı'nın bu kadar renkli bir yaşam sürmesi, onun ailece varlıklı olduğunu gösteriyordu. İstihbarat Şefi'miz Said Kesler, biraz safça ve gazetecilik dışındaki bilgileri pek yalınkattı. 1942'lerde bir seksapel anlayışı egemendi. Said, birisinin çekiciliğinden söz ederken seksapel yerine hep «seksenpapel» derdi. Lokantaya giderken Naci, ya da Balıkçı «şakön pur suva» der, bunu Mart sonunda söylenen «yarın puvasson davril yememeye bakın» demek izlemişse o, neyin ne için söylendiğini şaşırır, lokantaya girerken kulağımıza eğilir:

«Bugün puvasson davriline, ha!..» der ve hepimiz kahkahalarla gülünce de: «Ne yani, derdi, siz söylerken biz gülmüyoruz ya bu züppeliğinize...»

Ve kahkahalar, masaya oturunca da sürerdi. İşte bir gün Said Kesler'e Balıkçı'nın yaşamıyla ilgili bilgiler vermesini istemiştim. Kesler de:

«Cevat'ın yaşamı baştan aşağı trapedi,» demişti. Anlattıkları «trapedi»nin «trajedi» yerine kullanıldığını gösteriyordu. Ona göre Cevat Şakir, parası için babası Şakir Paşa'yı öldürmüştü. 1914'de Karahisar'daki çiftliğinde bu cinayet işlenmişti.

Bir akşam Naci, Said ve ben Sirkeci'de Bahçeli Lokanta'da buluştuk. O gece Naci'ye:

«Said Hoca bana Balıkçı'nın yaşamındaki gizleri anlatacak,» dedim.

Naci kızdı:

«Sen Said'e bakma, her şeyi çarpıtarak anlatır.»

Said Kesler, eskiden imamlık da yapmıştı. Bu nedenle ona «İmam Said», ya da «Said Hoca» da denirdi. Said Kesler masaya oturunca, Naci:

«Ne o, dedi, yine Balıkçı'ya ait yakıştırmalarını Kemal'e mi anlatacakmışsın?»

«Bilsin arkadaşımız, n'olacak yani?»

«Bilmediğin şeyleri anlatacağına İzmir'de otelde aldığın telgrafın öyküsünü anlatsan daha iyi olur, sanırım.»

İstihbarat Şefi'mizin yüzü al al oldu. Boş veren bir tavırla:

«Bre Naci, senin de ağzında bakla ıslanmaz. Ekrem Bey'in terbiyesizliği.»

«Sen affetmişsin,» dedi Naci, «Ekrem Bey, Uşşakîzadelerden, bu soydan terbiyesizlik çıkmaz.»

Ekrem Uşşaklıgil, «Son Posta»nın sahiplerindendi. Said de o gazetede muhabirlik, sonra da haber merkezi başkanlığı yapmıştı. Olayı daha önce söylemişlerdi:

Fethi (Okyar) Bey yeni bir parti kurunca İzmir'de yapacağı ilk konuşmaya basın büyük önem vermişti. «Son Posta» da, öteki gazeteler gibi İzmir'e muhabir göndermeyi kararlaştırmış ve Said'i görevlendirmişti. O yıl henüz soyadı kullanılmıyordu. Bütün gazetecilerin kaldığı otelde «Cumhuriyet»den Mekki Said, «İkdam»dan Çolak Said ve «Son Posta»dan Said hoca kalıyordu. Fethi Bey'in partisinin yol açtığı kanlı olaylar üzerine (5 Eylül 1930) «Son Posta»cılar muhabirlerinin bir hafta kadar İzmir'de kalmasını uygun görmüştü. Bunu Said'e bildirmek için telgraf göndereceklerdi. Ne var ki, öteki muhabirlerin telgrafın içeriğini bilmemeleri gerekiyordu. Bu nedenle telgrafın doğruca Said'e verilmesi için ona bir soyadı takmaları gerekiyordu. Ekrem Uşaklıgil de Said adlı öteki muhabirlerin telgrafa sahip çık-

mamaları için Eş-Ek soyadını uygun görmüşlerdi. Telgraf şöyle yazılmıştı:

«Said Eş-Ek, İzmir Palas Oteli, İzmir.

«Bir hafta orada kal, Selim Ragıp.»

Telgrafın otele getirildiği saatte gazeteciler salonda oturmuş, Halk Fırkası'ndan Sabri Bey'in yeni partiyi tutanlara «Namussuzlar!» demesi üzerine çıkan olayları konuşuyor ve iki kişinin ölmesine, 15 kişinin yaralanmasına neden olan bu taşkınlığın eleştirisini yapıyorlardı. Müvezzi:

«Eşek Said'e İstanbul'dan telgraf var, kim bu Said?» deyince Said (Kesler) :

«Ben!» demiş ve gülüşmeler arasında telgrafı almış. Ondan sonra yıllarca Said Hoca'ya takılanlar hep bunu anlatırmış. Naci de bunu anımsatınca Said:

«Bak, dostunu korumak için konuyu nasıl çarpıtıyorsun...» dedi ve gülüşmeye başlandı. Sonra da:

«Neyse,» dedi Naci Sadullah, «Sen çarpıtacağına ben işin doğrusunu anlatayım, önce kadehleri tokuşturalım...»

BİR CİNAYET OLAYI

Naci'nin bu cinayetle ilgili anlattıkları şöyleydi:

«Cevat'ın babası Paşa... Hem de önemli bir paşa ve de zengin... Üstelik de cimri ve kimseye güvenemeyecek kadar da ruh hastası. Hep öldürülmekten, soyulmaktan, kendisine ihanetten korkar. Yaşı altmışı bulmuş, tek oğluna da kardeşi Sadrazam Cevat Paşa'nın adını vermiş. Fakat Cevat paraya, pula, mülke önem vermemiş, yazarlığı seçmiş, kültürünü genişletmeye ağırlık vermiş. Bu nedenle de oğlunun gidişatına kızan Şakir Paşa, Afyonkarahisar'da çiftliğindeyken çalışanlardan birilerinin kendisini öldürmek isteyeceği kuşkusu içinde oturduğu odasının değişik yerlerine tabancalar koymuş. Hani hangi durumda bir saldırganla karşılaşırsa taban-

casını kullanabilecek. Bir gün Cevat Şakir, beklemediği bir anda babasının odasına apansız girince Şakir Paşa tabancasına sarılır. Gelenin oğlu olduğunu duyunca tabancasını bırakır, fakat Cevat'la tartışmaya girer. Oğlunun tutumunu yerer ve «adam olmasını» önerir. Cevat buna kızar ve babasına sert yanıtlar verir. Bunu içine sindiremeyen Paşa tabancasını ateşler. Ama Cevat atletik bir hareketle kurşuna hedef olmaz. O sırada gördüğü bir tabancayı alır ve korumaya geçer. Babası yine namluyu doğrultunca, Cevat da tetiği çeker. Babasının ikinci kurşunu boşa gider, ama Cevat'ın kurşunu ölüme yol açar (1914). Olayın aslı işte bu... Yani Cevat parası için babasını öldürmüş değil, nefsini korumak için ateş etmiş, ama Paşa ölmüş... Neyse, biz birer yudum içelim ve Cevat'a bir 'Merhaba' gönderelim.»

Rakılarımızı yudumladıktan sonra Naci:

«Sakın,» dedi, «bu konuyla ilgili olarak Balıkçı'ya ne bir şey sor, ne anlat...»

Ben de öyle yapmıştım. Ama. Balıkçı'nın bilgisinden, gözlemlerinden yararlanabilmek için katılacağı akşam yemeklerine mutlaka beni de çağırmasını Naci'den istemiştim. O da buna sevinmişti. Çünkü akşamları lokanta söyleşileri bitip saat 23'de masadakiler evlerine gitmek için ayrıldıktan sonra Naci'nin Beyoğlu pansiyonuna gidiyor, sohbete devam ediyorduk.

Bir gün Naci, Said ve ben Balıkçı'yı İzmir'e uğurladık. Ayrılırken:

«Kuzum Naci,» dedi, «beni muhasebe parasız bırakmasın.»

«Sen merak etme, yeter ki yazılarını gönder...»

Aradan bir ayı aşkın süre geçti. Bir gün, Tan'ın muhasebe müdürü ve Zekeriya Sertel'in yakını Abdi Bey, gülerek bizim odaya geldi. Elindeki mektup zarfını bana uzattı:

«Sülker,» dedi. «Şu Balıkçı'nın yaptığına bak...»

Abdi Bey'in verdiği zarfta bir kroki ve bir de yazı vardı. Yazı aşağı yukarı şöyleydi:

«Bay müvezzi, Tan Matbaası'na gir, soldaki camlı kapıyı aç, caddeye bakan camın yanında sırtı Sirkeci'ye dönük bir Bay var. O tombul beye mektubumu ver.»

Altında da Tan'ın yerini Büyük Postahane'ye göre gösteren bir kroki bulunuyordu. Mektup ise birkaç sözcüklüktü:

«Durumum berbat. — Cevat»

Bütün para ödeyiciler gibi Abdi Bey de Cevat Şakir'in hakettiği ücreti vaktinde ödememişti. Olayı Sabiha Sertel öğrenince, eşi aracılığıyla Balıkçı'ya hem hakettiği yazı paralarını, hem de göndereceği on yazı karşılığını telgraf havalesiyle göndertti.

Balıkçı İzmir dönüşünde yeni bir olguyla karşılaştı:

Artık içkili lokantalara pek az gidiyor, daha çok Talimhane'de Tem Apartmanı'nın bodrum katında gönlümüzce eğleniyor, yiyor, içiyorduk. Geldiği gece Balıkçı'yı da Tem'e götürdük. Gazetenin Beyoğlu muhabiri olan bir arkadaşımız o daireyi kiralamış, fakat eşini yitirince yalnız kalmıştı. O da hoş sohbet, dil bilir, görüşlerine önem verilir bir gazeteciydi. Kirasını birlikte ödeyecek, möblesini herkes dilediğince sağlayacak, Tem'e katkısı olması karcrlaştırılanlara dairenin anahtarı verilecekti. Bunlar da isterlerse çok yakın arkadaşlarını Tem'e getirecek, orada herkes kendi evi gibi davranacak ve sohbet sürüp gidecekti. Anahtarı olanlar şunlardı: Naci Sadullah, Ömer Rıza Doğrul, Said Kesler, Kemal Sülker, Rüştü Sezginoğlu (asıl kiralayan), Sadri Ertem, Safiye Ayla, Feyzi Aslangil, Kadri Şençalar...

Tem'de üç koşul egemendi:

Politikadan söz edilmeyecek, eleştiri yapılmayacak, kimse kimseyi içmeye veya şarkı söylemeye zorlamayacaktı. Çünkü hepimizin çok saydığı Safiye Ayla, Naci Sadullah'ın, Ömer Rıza'nın, Aslangil'in çok yakın dostuydu. Hele Balıkçı'yı en çok sevenlerden biri de Safiye Ayla'ydı. Ama Safiye Ayla piyanosuz şarkı söylemez, ısrarı da hiç sevmezdi. Bi-

zim de arkadaşlık ettiğimiz genç ses sanatçıları vardı. Onlar da Safiye'nin önünde okumaktan utanıyorlardı.

1942'de savaş yıllarının o olumsuz koşulları ve gizli muhbirlerin alabildiğine bollaşıp her sözden anlam çıkarıp şunu bunu jurnal etmelerinin öyküleri nin yaygınlaştığı bir dönemde Tem Apartmanı hepimizin gönlümüzce gülüp söyleşeceğimiz bir sığınak olmuştu. Halikarnas Balıkçısı Tem'i çok sevdi ve coşkuyla anlatımları burada daha bir özgürlük kazandı. Zira Balıkçı, anlatıya geçince ayağa kalkar, jestler yapar ve gür sesiyle masanın ötelerine kadar gider, gelirdi. Bazı «hamervah»lar lokantada bu dolaşmadan rahatsız olduklarını anlatır tavırlar takınır, bu da Naci ile onlar arasında tartışmalara, sert laf atmalara kadar varırdı. Tem Apartmanı söyleşiler için tam bir özgür alandı.

Balıkçı, Tem'e daha önce gelenlerin getirdikleri içkileri, mezeleri görünce:

«Yahu ben de bir şeyler alıp geleyim,» dedi. «Beş liram anamın ak sütü gibi helâl olsun sizlere...»

Ama Rüştü, Balıkçı'nın gitmesini önledi. O gece Safiye de gelmişti. Rüştü'nün alışverişi üstlenmesi üzerine o:

«Balıkçı, sana öylesine hasretiz ki, doğrusu meze için üç beş dakikalık olsun ayrılmana gönlümüz razı değildi, aferin Rüştü'ye...» Balıkçı, Safiye Ayla'nın bu yakınlığını şöyle karşıladı:

«Şiir gibi hanımsın Safiye... İnan ki İzmir'de bir tek ses sanatçısı yok. Hep cırtlak sesliler sahnede kırıtıp duruyor. Sen şarkı söylerken bir hançerenin ne güçlü bir ses motoru, ne usta bir makam düzenleyicisi olduğunu anlıyor insan. Sendeki nefes gücü, söyleyiş hakimiyetine insan hayran oluyor.»

Safiye Ayla bu övgü karşısında mahcup boynunu büküyor:

«İltifatına teşekkür ederim, ama beni şımartmaya kalkma...» diyordu. Sonra da:

«Anlat, bir şeyler anlat Cevat... Hikâyelerine muh tacız...» dedi.

Halikarnas Balıkçısı'nın dünyası geniş, tasarıları sonsuzdu. **Aganta, Burina, Burinata** adlı bir romana çalışıyordu. Ege denizine ait öyküler hazırlamıştı. Ya Remzi Kitabevi, ya da Ahmet Halit bunları basacaktı O vakit, Safiye Ayla'ya hepsini imzalayıp gönderecekti. Naci bu sözleri dinledikten sonra:

«Cevat,» dedi, «Bodrum Ege Denizi'nin mi kıyısında, yoksa Akdeniz'in mi?»

Balıkçı şaşırarak :

«Sen de bu iki denizi ayırd edemeyecek kadar sorhoşsan içme be yahu!» dedi ve Naci'ye içerlediğini anlattı. Oysa Naci, Balıkçı'ya takılmış, yazacaklarının Ege Denizi'yle ilgili olmasını yetersiz bulmuştu. Uzun yılları Bodrum'da geçen Balıkçı'nın Akdeniz Öyküleri de olmalıydı. Naci, bunu vurgulamak amacıyla Bodrum'un hangi denizin kıyısında olduğunu sormuştu. Üstelik henüz içkiye yeni başlanmıştı.

«Balıkçı,» dedi, «sarhoş olmadığımı görüyorsun, ama senin yalnız Ege öykülerinden söz edip Akdeniz'i ihmal etmeni istemediğim için öyle sordum.»

Safiye Ayla da Naci'ye arka çıktı. Balıkçı da:

«Akdeniz'i unutabilir miyim yahu? Akdeniz benim sesini dinleyerek sürgün yıllarında arkadaşlık ettiğim tek canlı... Akdeniz'le öylesine konuşur, dalgalarıyla kavga eder, balıklarıyla yarışa çıkardım ki, unutulur mu Akdeniz? Ama yazmanın da bir havası var yahu... Hür bir yazar her zaman yazmasına fren yapan türlü etkiler altında kalır, haftalarca eline kalem alamaz. Vakti ve havası gelince onları da yazacağım elbette...»

Balıkçı birden ayağa kalktı. Ağzında yasemin ağızlık, ucunda külü birikmiş Birinci sigarası:

«Haydin dünyanın hürriyete kavuşması için kadeh kaldıralım!»

Kadehler kaldırıldı. Naci, muzipliği üstünde:

«Biz hürüz ama Cevat, sen hür bir yazar değilsin.

Hürsen yaz bakalım Nişantaşı'ndaki yıllarını...» dedi. Balıkçı başladı anlatmağa.

KANCAY'IN ÖYKÜSÜ

«Çocukluğumun geçtiği yerleri ve o zaman tanıdıklarımı, bana aşkla yaklaşanları yazmanın ne yararı var be yahu? Değil mi ya? Tabiatın bunca zenginliği ve bunca ibret alınacak deniz insanlarının macerası varken benim nazenin hanımlarla aşne fişnemi yazmak iş mi sanki? Bak, Naci... Sana Kancay'ı anlatayım da öykü gör ve bir daha benden Nişantaşı yaşamımı anlatmamı isteme...»

Ömer Rıza Doğrul sessizce içiyor, konuşulanları dinlemekle yetiniyorken:

«Kimmiş bu Kancay?» dedi, «Anlatsana Cevat...»

«Kancay bir çingene... Adı ay, kendisi genç... Ona genç ay denile denile Kancay olmuş. Uçurum gibi uzun bir kadın. Güneş yanığı bumburuşuk yüzüne rağmen bir türlü ihtiyarlamayan bir genç kadın... Ona gönlünü veremeyeceği hiç kimse el sürememiş. Kancay'ın gönlü hürdü, o hürriyetin canlı örneğiydi. Hür dağlar onun ağabeyleri, ağaçlar kardeşleriydi. Bu kalabalık ailesi içinde gönlünün istediğine uygun bir yaşam sürerdi. Bir gece yolda giderken dağ ardından çırılçıplak bir ay doğdu. Kancay parlak ve kara gözleriyle aya bakarken bir sancı duydu. «A be çoğalıyorum galiba,» diye haykırdı. iki koluyla iki ağaç gövdesini kavradı. İki ağaç arasına diz çöktü. Dudaklarından bir çığlık koptu. Dağlar hem ananın, hem de yeni doğan kızın sesleriyle algılandılar.»

Ömer Rıza gözlüklerinin camını silerken:

«Balıkçı, bunları niçin anlattın?» diye sordu.

Ayaktayken sandalyesine oturan Halikarnas Balıkçısı:

«Yahu, niye anlattığını var mı?» dedi. «Naci sorduydu ya, yazacağım öykülerin Ege Denizi'ni mi, Ak-

deniz'i mi önceye alacağımı... A canım, ben tabiatın içinde öyle biriyim ki Ege benim bacım, Akdeniz kardeşim, dağlar eniştem, ovalar çocuklarım... Ben de Gencay gibi tabiatın koynunda öykü yazarak öyle çoğalırım ki, gâh bu denizden, gâh ötekinden üretirim, yavrularım kâğıtlarda büyür.»

Anlattıklarına «Yaşa Balıkçı!»larla yanıt verdik. Balıkçı bundan mutlulanarak şöyle dedi:

«Ben yazıyı üretince kendime bir 'aferin' verir, bir 'oh' çeker kendi kendime şöyle seslenirim:

«A Cevat oğlum, ömrünün uzamasına sevin... Ömür demek bir macera demektir. Bu serüven eşsiz bir imkândır. O imkândan yararlanmayı bırakıp da paralara kapıcılık, sermayeye odacılık, mala mülke dadılık etmediğin için çok yaşayasın e mi? Bak bir yavrunu kâğıtlara geçirdin, okuyucun artık onun büyütücüsü. Ya ilgi gıdasını vermez, çocuk ölür, ya onu daha çok okurlar büyür. Sen çocuğun beğenilip beğenilmeyeceğini düşünme, ömrün oldukça döllen.»

Balıkçı ara sıra yazacağı öyküyü, önce anlatarak hazırlar, sonra anlata anlata ona son biçimini verir ve kâğıda geçirirdi. Tem gecelerinde en az beş yeni öyküsünü anlata anlata dinleyenleri mutlulandırdı. Bunlardan üçünü, Naci'nin dürtüsüyle ben not ettim. Sonra Balıkçı o notları aldı, kendi eliyle yeniden yazar gibi kâğıda döktü. Sonra da:

«Bunlara sen 'Tem Apartmanı Öyküleri' de, istersen... Ve istersen yayınla,» diyerek onları bana bıraktı.

1943'de benim Anadolu'da «ikametim» başlayınca kitaplarım, notlarım, yazılarım şurda burda kaldı. 1946'da İstanbul'a dönünce bunları şöyle böyle derleyebildim. Bir bölümü, özellikle ünlü bir şairin mektupları, saklayanın vefatıyla kendiliğinden yitti gitti. Balıkçı'nın benim Tem'de not alıp onun kendi el yazısıyla son şeklini verdiği öykülerini ise nice sonra eski Tan gazetelerinin sayfaları içinde bulabildim.

Balıkçı, 1943 1946 arasında çok «çoğalmış»tı, öyküleri, romanı yayımlanmıştı. **Aganta, Burina, Burinata** büyük ilgi görmüş; insanoğlunu sevinçleriyle, acılarıyla, güzelliği ve üretkenliği ve de sömürülmesiyle veren öyküleri ise okuyanlara yeni tipler, yeni serüvenler sunmuştu. Her öyküsünde 1910' a kadar yurt dışındaki yaşamının sağladığı kültür birikiminin etkileri sezilirdi. Babıâli'ye bir Oxford mezunu ağırbaşlılığı ve bir paşazade kasıntısıyla değil, sanatın her dalında yeteneğini gösteren bir tam insan alçakgönüllülüğüyle adım atmıştı. «Musavver Muhit», «Muhasin» (Kadın dergisi), «Resimli İstanbul», «Musavver Şebab» (Resimli Gençlik) dergi ve gazetelerinden çok arkadaşı olmuş, bu yayınlarda çizgisi, çevirisi, özyazısıyla yer almıştı.

M. Zekeriya Sertel ve eşi Sabiha Sertel Amerika' dan İstanbul'a dönünce (Temmuz 1923) Cevat Şakir'i kendi yayınlarına angaje etmişlerdi. Döneminin en ilerici ve en başarılı dergilerini çıkaran Sertel-ler'in «Resimli Ay», «Resimli Hafta» dergilerinde çalışan Cevat Şakir, «Resimli Hafta»nın kapanması üzerine çıkarılan «Resimli Perşembe»de de yazmaya başlamıştı. Ama bir öyküsü, onu da Zekeriya'yı da Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne sanık olarak çıkarmış, idamdan kıl payı kurtulmuşlardı. Bodrum' da kalebend ve hapis cezasını çektikten sonra Cevat Şakir, kendi kendine Halikarnas Balıkçısı adını vermiş ve o kara günlerin mutlu sonunu vurgulamak istemişti. Balıkçı, Bodrum'u dar sosyal yapısı ve sınırlı köy yaşamından kurtaran girişimleriyle belleğine üstün zenginlikler katmayı başarmıştı. Denizle senli benli oluşu, deniz adamlarının çileli yaşamını öğrenmesi Türk yazınına yeni konular, yeni anlatım özellikleri kazandırmıştı. Bodrumlular «palmiye»yi onun çabasıyla tanımış, Bodrum, onun ilk taşlarını koyduğu yapıtlarının örgüsü yüzünden bugünkü ilgi odağını elde etmişti. Ama hâlâ Balıkçı' nın evi, Balıkçı'nın mezarı hakkı olan ilgiyi ve anıtlaşmayı bulamadı.

Halikarnas Balıkçısı yayınlarıyla şunu da kanıtladı:

«Batı kültürünün kaynağı Yunanistan değil, Anadolu'dur.»

Ve Anadolu'yu anlatan yapıtları, bunu bilimsel olarak kanıtlamıştır.

Yazımızı «Merhaba Halikarnas Balıkçısı! İyi günler göreceğiz, değil mi ya?» diye sonuçlandıralım.

BALIKÇI'NIN ÖYKÜSÜ

10 Ekim 1973'te gözlerini yuman Halikarnas Balıkçısı, 86 yıllık yaşamını İzmir'de noktalamış ve sürgün kaldığı, yeniden var ettiği, tanıttığı ve ünlü bir tatil kenti olmasını sağladığı Bodrum'da toprağa dönüşmüştü.

«Baba katili» diye yargılanmış, ama bu yargılamada kesinlik kazanmamakla birlikte 15 yıl ağır hapse mahkum edilmiş, hapiste ciğerlerinin hastalanması nedeniyle 7 yıl sonra tahliye edilmişti. 1922'de İstanbul'a dönen Balıkçı, kendisini «işlemediği bir cinayet»in cezasını çekmek zorunda bırakıldığı için topluma karşı küskündü, ciğerlerini tedavi ettirmeye önem verdi ve eşinden ayrılmış bulunduğu için yeniden evlendi. Çocukları oldu, Babıâli'de bir kaç dergide resim yaparak, teknik açıdan dergilerin iyi basılmasını sağlayan çabalar harcayarak geçimini sağladı. Bu arada çevirmenlik de yaptı, okullarda ders verdi, Hüseyin Kenan takma adıyla 3 yıl kalebentliğe mahkum edilmesiyle Eylül 1926 sonlarında «Kalebentlik» cezası yeni bir yasaya göre «Sürgünlüğe» çevrilmiş olduktan sonra İstanbul'a gönderilmişti. Ama İstanbul ona dar gelmiş, Bodrum'a dönüp orada yeni kimliğini kazanmıştı, Halikarnas Balıkçısı..

Oğlu, Sina (anası öğretmen Hamdiye), çocukları Bn. İsmet, Aliye ve Suat (Anaları Hatice) babalarının anısını yaşatmakta ve ona lâyık olmaktalar. Balık-

çı'nın İtalyan, İspanyol, hatta İngiliz evlilik dışı eşleri olmuş, onlardan da çocukları olduğu için, Naci Sadullah kendisine: «Sen tek başına milletler Cemiyeti kurmuşsun» der, takılırdı.

Balıkçı'nın benim not alıp da kendi el yazısıyla düzeltip yeniden yazıp bana verdiği bir öyküsünü vereyim: TİCARET...

TİCARET

«A kardeşim şu bizim kokoz Cemal yok mu?»

«Ha! Yahu ona ne oldu? Kayıplara mı karıştı ne? Ta ne zamandan beri gördüğüm yok.»

«Ben de izini kaybetmiştim. Öldü mü, kaldı mı diye merak ediyordum. Ona dün rastgeldim, hem de hiç ummadığım bir yerde. Nerde biliyor musun? Kristal Bar'da!»

«O kırtipil orada ne arıyordu?»

«Sorma o babayani Cemal yok mu? Traş olmuş. Üst başa çekidüzen vermiş. Sırtına şık bir smokin geçirmiş. Bayağı on sene gençleşmiş.»

«Aman deme!»

Elime başı boş bir para geçti. Gittiğim yer değil a... Fakat çok zamandanberi Kristal Bar'ın methini duyardım. Barın önünden geçerken dışarısından bakar, içerde ne âlemler, ne eğlenceler var diye merak eder, imrenir dururdum. Kapısından içeri girince kendimi cennette ve periler diyarında bulacağımı sanırdım. Neyse, hayallerime, rüyalarıma giren bu yerin içine dün girmek nasip oldu. Amma da viski çekmişim, hâlâ başım çamur gibi. İçerde yavaş ve mahmur bir ışık, zarif kokular, öpücükleri andıran bir yumuşaklık, bir kuştüylülük, sıpsıcak bir hava. Çıplak beyaz kollar. Ak gerdanlara, ak enselere büklüm büklüm permanan zülüfler döşenmiş, altın uçlu sigaralar tutan manikürlü sipsivri kırmızı tırnaklar, rujlu dudaklardan şampanya tütsülerine dolana dolana tellenen sigara dumanları. Buğulara benzeyen ve insanın kulağına Paris diye fısıldayan tuvaletler.

Gölgeler gibi kayıp gelen sırmalı ve beyaz elvidenli garsonlar. Vallahi hayat işte buradaydı. Bizimkisi yaşamak mı a canım? Hele o saksofonların ve dümbeleklerin sarsıcı vuruş ve ötüşleri... Tangoda kalçalarını sallayarak meydan okuyan kadınlar! Hey hey! Ortada dans edenlerin et bacakları! Kenarlarda oturanların bacakları! Sandalye ve masaların tahta bacakları! Karman çorman bir bacak bulamacı! Hâlâ başım dönüyor. Başımda hâlâ bir bacak girdabı savruluyor. A kardeşim, mimarı, nakkaşı, ressamı, musikişinası, mobilyacısı, terzisi, içki imalatçısı, lavanta ve esansçısı hep elbirliği etmişler ve orada binbir gece masallarında rast gelinen, bir saray yaratmışlar. İşte orada ben de zamanımın bir eviadı olduğumu damarlarımda zil çalarak, çarpan yüreğimden anladım.

Yahu sen sapıtıyorsun, hani ya sen kokoz Cemal'den bahsedecektin? demeyin. Ha, öyle! Affedin. Oraya girince erkeklerin çoğunun smokinli olduğunu gördüm. Havı dökülmüş elbisemden, o külüstür kılık kıyafetimden utandım. İlk önce yerin dibine geçesim geldi. Görünmemek üzere usullacık boş bir köşeye sindim. Yanıbaşımda bir perde vardı. Perdenin ardından, ağızları kırışarak birbirlerine verip veriştiren iki erkek sesi geliyordu. Sıkılganlığım biraz yatışınca etrafımı kolaçan etmeye koyuldum. Bu arada perdeyi de yavaşça araladım. Orada kimi göreyim istersin, kokoz Cemal'i.. Orada bizim takımdan birisini görünce sokakta veya işimin başındaymışım gibi, bana cesaret geldi. Bacak bacak üstüne atarak sırtımı doğrulttum. Aman görsen bizim kokoz Cemal ne olmuş! Kol dirsekleri yenilmiş eski paltosuyla, bir haftalık traşıyla sokak sokak sürten Cemal değil. Yanakları sinek kaydı perdah. Saçta pomad, gözünde monokl, sırtında mükemmel bir smokin. Zengin bir akrabası yoktu ki mirasa kondu diyeyim. Ona büyük Tayyare Piyangosu isabet edeydi, mutlaka duyardık. Merak ettim. Sezdirmeden göz kulak oldum.

Karşısında iri yarı bir adam oturuyordu. Herifin tavrından büyük para yapmayı açıkgözlük sayan ve kendi açıkgözlüğüne hayran kalan bir adam olduğu besbelliydi. Ha ne yapabilirsin? Sulukule'de karşılıklı evlerde oturan çingeneler kavga ederken, «Bak benim ne kadar malım var!» diye birbirine meydan okurlar, ve karşılıklı olarak evdeki eşyalarını sokağa çıkarır ve birbirini mal fazlalığıyla bastırmaya kalkışırlar. O herifin malik olduğu parayı ve malı göstermek için konsolunu, konsol saatini ve karyolasını sokağa çıkararak kurum sattığı yoktu. Fakat ne kadar nezaket, terbiye ve edeple örtünüp renk vermemeye uğraşıyor idiyse de, edasından mı, sesinden mi, sözünden mi, ne bileyim, sahip olduğu servet kör körüne ve parmağım gözüne diye insanın gözüne batıyordu...

İşte ben böylesine çok kızarım. İnsanın bol parası olmalı da böylelerine nenin nesi olduklarını göstermeli...

Yahu sen kokoz Cemal'dan bahsedecektin.

Ha, işte onu söylüyorum. Bu herifle karşı karşıya oturmuşlar, şampanya şişelerinin tepelerini attıra attıra konuşuyorlardı. Herif bir tüccarmış. Cemal'e çıkışıyordu. Ona :

«Vallahi ben el âlem önünde elini sıkmaya utanıyorum. En hafif bir tabirle, senin yaptığın işe ne derler, bilir misin? Güzellik tellalı! Senin namına utanıyorum,» dedi, Cemal de:

«Ben de kendimden utanıyorum, çünkü yaptığım işten ve bu iş dolayısıyla kendimden utanmaklığım bir âdet icabıdır da ondan. Herkes hiç duymadığı bir utancı duyuyormuş gibi yapıyor a. Bittabi ben de onlarla beraberim. Sürüden ayrılmak işime gelmez. Çünkü ben de onlar sayesinde işimi görüp para yapıyorum. Bak elimi böğrümün üstüne koyarak, utançtan yerin dibine geçtiğiml sana itiraf ediyorum. Daha ne istersin?» dedi.

Öteki bir bardak şampanya çekti ve bir mahkeme reisi tavrı takınarak:

«Utanmak kâfi değil. Utandığın şeyi yapmaman lazım gelir,» dedi.

Cemal sinirlendi. Monoklunu çıkartarak ipek mendili ile sildi. Yine taktı ve faltaşı giib açılan tek gözünün bütün şiddetiyle herife bakarak:

«Senin bundan evvel ne yaptığını bilirim. Seni ta neden beri tanırım. Bundan on sene evvel çingenelere maşalarla sokaklarda toplattığın ağarmış köpek pisliklerini harice satıyordun. Köpek pisliğinden hasıl olan paraları kirlidir diye, onları toplayanlar gibi maşayla tutmuyordun ya. Onları çantana koyuyordun. Elinden gelseydi, çalınmasın diye onları yüreğinin içine sıpsıcacık istif ederdin, yahu! Çirkin bir iş diyorsun. Hayır! ben köpek pisliği alıp satmıyorum. Benim yaptığım işte bir güzellik meselesi var. Yani ticaretimin estetik bir mahiyeti var. Yoksa güzelliği, estetiği inkâr mı ediyorsun?» dedi.

Öteki, sözün bilmediği ve anlamadığı bir yere intikali dolayısıya bir mantara basmaktan ürkerek, «Haşa! Güzelliği ve estetiği kim inkâr eder?» dedi ve elindeki pırlanta yüzüğü havada bir şehap (yıldız) gibi parlatarak yanıbaşlarında dans etmekte olan bir kadının çiçekler içinde serin serin peydahlanan sütbeyaz ve yuvarlak mantarları andıran göğsünü işaret etti. «Fakat, Cemal, ne bileyim? Herkes arkandan yüzüne tükürüyor. Sense hiç oralı olmuyorsun. Senin bu rezil hale düşeceğini söyleselerdi inanmazdım,» diye ilâve etti.

Cemal öyle bir öfkelendi ki bakışının altından monoklu çatlayacak sandım.

«Bana bak Refik!» diye bağırdı. «Ben şimdi saygıdan başka bir şey görmüyorum. Herkes Bay Cemal aşağı diye yüzüme gülüp üzerime toz kondurmuyor. Evvelce lisan dersi verirken parasızdım. Borçlarımı ödeyemiyordum. Herkes bana kaş çatıyor, yüzüme karşı 'dolandırıcı' diye bağırıyordu. Arkamdan vay gidi namussuz herif dediklerini sırtımı dönerken gözlerinden okurdum da belim bükülür-

dü. Şimdi ise beni el üzerinde gezdiriyorlar. Haydi koy ki ben yanılıyorum. Fakat bu kadar insan da yanılmıyorlar a. Evvelce ders verir şiir yazarken açlıktan nefesim kokuyordu. Züğürtlük canıma tak dedi. Hem de sanatımı ben seçmedim ki!» dedi.

Öfkesi biraz dinmişti.

«Bak sana anlatayım,» diye sakin sakin konuşmaya başladı:

«Bir gün sokakta, etrafı ne dediğini anlamayan bir kalabalıkla çevrilmiş bir Amerikalı seyyaha rastgeldim. Ben de ne oluyor diye kalabalığa katıldım. Herifin ne istediğini anladım. Herifi peşime taktım. Kırmızı fenerli kapının önüne varınca kapıyı göstererek, 'İşte burası,' dedim. Dönüp gitmek üzereydim. Herif beni durdurdu, cebinden yirmi dolarlık bir banknot çıkardı. Ben her ne kadar, 'Hayır olmaz olmam!' dedimse elime zorla tıktı. Zaten kapıyı gösterince herif zile basmıştı. Kapı açılınca içeri daldı. Demir kapı madeni bir sesle kapandı. Elimde banknot sokakta yapayalnız dona kaldım. Karnım açtı. Kırmızı fenerin ışığında, banknot kırmızı kırmızı parlıyor, 'Sana şimdi sıcacık yemekler yediririm,' diyordu. A yavrum on sene süren lisan muallimliği hayatımda, elime birdenbire bu kadar paranın geçtiğini hiç görmemiştim. Parayı sokağa mı atayım? Kendime, 'Eh, bu ezkaza bir kere oldu. Bir daha olmaz. Olsa da parayı bir daha kabul etmem,' dedim. Birkaç gün sonra yine aç kaldım. Abanoz Sokağı'nda yirmi üç numarada Rozika adlı yaşlıca bir kadın vardı. Onu eskiden beri tanırdım. Ona başvurdum ve başımdan geçen hadiseyi anlattım. Madam Rozika seyyah vapurları geldikçe ne yapmaklığım lazım geldiğini uzun uzun anlattı. Elin yumurcağına, tomurcağına hususi lisan dersi vereceğim diye pinekle dur ha! Onları hep def'ettim. Seyyahlardan enikonu dünyalık topladım. Florya'da hani o bildiğin küçük gazinoyu açtım. Cebim beş on kuruş gördü. Şaka değil, parmaklarım altın tartıyor, altın satıyordu. Geçen sene de işte bu barı açtım.

«A yavrum, dünyanın böylesinde insan gördüğü işi doğruluk ve eğrilik bakımdan seçerse vay haline vay. Hem insan hiç yüzde üç yüz kâr getiren bir ticareti terk eder mi? Parayı veren düdüğü çalar derler. Vallahi yalan, parayı çalanın düdüğü öter. Tıpkı senin gibi kazanç vergimi, ruhsatiyemi filan muntazaman tring tring ödüyorum. Meşhur atasözüdür: Akçası ak olanın yüzü de pak olur,» dedi.

Öteki içkiden sızmak üzereydi. Aklına takılmış bir cümleyi, tutan hıçkırığı gibi tekrarlayıp duruyordu.

«Tüh sana! Hani ya o şiir yazan eski Cemal?» diye homurdanıyordu. Öteki gülüyordu. «Hele sen yazdığım şiiri gör,» dedi. Cebinden bir hesap defteri çıkardı. Açarak, «Burada kızların dün geceki konsomasyonları yazılı,» dedi. Ve, «Virjinya Baver yüz lira, Mediha yüz lira,» diye okumaya başladı. Halbuki o sırada Mediha adlı kız tam bizim önümüzden geçiyordu. Kendisini çağırdığımı sanmış, gelip masama oturdu. Ben de ondan sonra ne Cemal'e ne de kalantar arkadaşına kulak vermedim.

NACİ SADULLAH DANIŞ VE «SARI NACİ»

Röportajları, fıkraları özellikle 1935-1946 yıllarındaki polemikleriyle büyük yankılar uyandıran Naci Sadullah Danış (önceleri Balkara), «Tan»ın en çarpıcı, en kavgacı yazarıydı. Fransa'da eczacılık öğrenimi yapmış, bitirmeden İstanbul'a dönünce gazeteciliğe yönelmişti. «Son Posta»da işe girmiş, soy açısından Uşaklıgil'e yakınlığından gazete sahiplerinden Ekrem Uşaklıgil'in desteğini sağlamıştı. 1933 de Nâzım'ın Süreyya Paşa'larla ilgili şiiri,. Naci'deki milliyetçilik ve akrabalık duygularına ters düşmüş, Nâzım'ı dövmek, hiç değilse tartışmak ve ona «haddini bildirmek için» «Resimli Ay Dergisi»nin yönetim yerine gitmişti.

Naci 1907'de İzmir'de doğmuş, orta ve liseyi Galatasaray'da okumuştu. Babası Sadullah Bey, Atatürk'ün eşi Lâtife Hanım'ın annesiyle kardeşti. Sadullah Beyle Adviye Hanım'ın ağabeyleri de romancı Halid Ziya Uşaklıgil'di. Naci'nin halasının (Adviye Hanım'ın) kızı Vecihe Hanım da Süreyya Paşa'nın çocuklarından Hayri İlmen'in eşiydi.

Naci'ye göre nasıl olur da böyle bir ailenin Nâzım, yergi dolu şiir yazardı? Bunun hesabını sormak için gittiği Nazım'la karşılaştıktan sonra ise yelkenleri suya inmiş ve Nâzım'ın haklılığını kabul etmişti. O günden sonra Nâzım Türkiye'den ayrılıncaya kadar hep dost kalmışlardı. O kadar ki, Nâzım'la Peyami polemiği basında sürerken Peyami, Naci'den «Nâzım'ın yaveri» diye söz ederdi. Böylece Peyami'

ye Naci sert eleştiriler yöneltir, 1938-44 savaş yılları döneminde onu Seyami Pefa diye alaya alırdı.

Naci'yi 1938'de Hatay'ın Türkiye'ye katılması savaşımında Antakya'da tanımıştım. O, «Tan» adına röportaj yapmaya gelmişti, bense «Tan»ın yerel muhabiriydim. Tanıştığımız gün birbirimizi sevmiştik, anlaşmıştık. «Tan»a 1938 Eylülünde muhabir olmama Sabiha Sertel'le birlikte yardımcı olmuştu. Bu dünyadan ayrılacağı günlere kadar (Temmuz 1974) arkadaş kaldık.

Naci, uzun boylu, kara kaşlı, kara gözlü, uzun kirpikli, alt dudağı sarkık, zayıf yapılı nüktesi bol bir yazardı. 1928'den başlayarak Babıâli'nin çilesini çekmiş, bu yokuşun pek çok yazarı ve gazetecisiyle saygılı bir dostluk kurabilmişti. Naci'nin yazılarına hayran olan şık bayanlar, bu bekâr yazarın etrafında pervane gibi dönerlerdi. Ama Naci onlarla başbaşa kalmaktansa yazar arkadaşlarıyla birlikte akşam yemeklerinde bulunmayı yeğlerdi. Bu yüzden de «Tan»ın para işlerine bakan ortaklarından Halil Lütfü Dördüncü Naci'ye «âkilül avans» adını takmıştı. Gerçekten de Naci, aylığını hemen ayın ilk haftasında yer, bitirir; ikinci hafta gelecek aylığından avans alır, böylece «avans yiyici» sıfatına tıpatıp uygun düşerdi. Ama tüm tahtalık ve aylık dergilere yazı yazar, onlardan aldığı yazı paralarıyla avansa destek sğlardı. O yıllar, yazı başına 15-20 lira verilirdi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman Faşizmine övgü döşenen yazarlar Naci'yi demokrasi cephesini tuttuğu için «komonis» diye suçladıkları dönemde, bazı sosyete hanımları Naci'den uzaklaşınca, bu şen ve şakacı yazarın yüzü gerçekten gülmeye, «avans yiyici» durumu düzelmeye başlamıştı.

Bir gün önündeki kâğıtlara gelişigüzel yuvarlak, uzunlamasına karalamalar konduruyordu. Bir yaprak böylece kara yuvarlaklarla süslendikten sonra başka sayfayı da ona benzetiyor dört beş sayfa bu hale getirildikten sonra durup düşünüyordu. Dayanamayıp sordum:

«Ağabey, ne yapıyorsun?»

«Semih Lütfü'nün dergisine yazı hazırlıyorum.»

«Ama kağıtlarda hiçbir söz, kelime, harf bile yok?»

Naci, kahkahayı bastı:

«Biraz sonra bu üzerleri gelişigüzel karalanmış kâğıtlara yazımı döşeneceğim.»

Bu açıklamadan da bir şey anlamamıştım. Bunu sezen Naci işin aslını anlatmıştı.

Dergiler de yayımlayan kitabevi sahibi Semih Lütfü, Naci ile anlaşmış, imzalı imzasız her yazısına 15-20 lira verecekti. Naci her hafta iki üç yazıyı Semih Lütfü'ye gönderiyor ve üç yazı için 45 lira beklerken 65 lira gönderildiğini görünce patronunun bu cömertliğine uzaktan teşekkürlerini sunuyordu. Son hafta tek yazısına 30 lira gönderince, Naci bu cömertliğin nedenini öğrenmek istemiş ve Semih Lütfü'ye gitmiş, Semih Lütfü, Naci'nin 30 lira değer biçilen yazısının —Naci'ye göre beş para etmezmiş— niçin iki kat parayı hakettiğini göstermek istemiş, ve Naci'nin 30 liralık yazısının müsveddelerini getirmiş. Dergi patronu, Naci'ye yazısının sayfalarını ve her sayfadaki karalanmış kelimeleri, silinmiş yarı cümleleri göstermiş, sonra da:

«Bunca emek vermişin, kafa patlatmışsın, buna normal yazı ücretinin iki katını vermek benim boynumun borcu oldu,» demiş.

Naci o ıkına sıkına yazdığı yazıyı dergiye koymayacaklarını sanırken, 30 lira değer kazanmasının hikmetini böylece öğrenmiş: Sayfadaki karalamalar... İşte bu kez de normal değerini iki katına çıkarmak için, yazıya başlamadan sayfalara karalamaları döşeniyormuş.

Naci'nin yazıları ısırıcı, yerici, karşıtlarını ya da yanlışları savunanları ifrit edici nitelikteydi. Bu yüzden de zaman zaman Basın Savcılığına çağrılırdı. Bir kez yazısında bir Dışişleri mensubuna hakaret ettiği için altı ay hapse mahkûm edildi ve Sultanahmet Cezaevi'nde bu süreyi doldurdu (1942).

Onu ziyarete gittiğimiz vakit kolanya götürür, Ha-

pishane Müdürü'nün odasına giriş bölümünde, Başgardiyan'ın gözetiminde konuşurduk. Bu bölüme gelen bazı hükümlüler, Naci'yle konuştuğumuzu görünce:

«Elimizden gelse Naci Ağabeyi üç beş ay daha burada tutarız. Onun sayesinde ayak yolu pis pis kokmaktan kurtuldu, limon kolonyası kokuyor artık,» diyorlardı. Naci tam bir «akşamcı» idi. Bu alışkanlığını hapiste de sürdürmeyi başarmıştı; biz de onun içki severliğini bildiğimizden, her görüş günü ona Kulüp sigarası ve Tekel'in limon kolonyasını götürürdük.

Babıâli'de «akşamcı» olmayan yazar az bulunurdu. Ama Naci bazı günler gazeteye öğleleri de içkili gelirdi. Bu gelişler, bir gün önce ses sanatçısı Safiye Ayla'nın çalıştığı gazinoya konuk olarak gidip, program sonunda Safiye Ayla, Doğan Nadi, Ömer Rıza Doğrul veya Balıkçı'yla birlikte Boğaziçinde felekten gece çalmanın ertesi günlerine rastlardı. «Çivi çiviyi söker» diyen «akşamcı»ların doğal gelişimiydi bu.

Nüktesi bol, kahkahası güçlü, arkadaşlığı hoş bir yazardı. Beklemediği bir olayla karşılaştı 33 yaşında: Er olarak askere çağrıldı. İstanbul'a uzak bir kıtaya gönderildi. Kısa bir süre sonra İstanbul'daki bir yerden Naci'nin sesi telefondaydı:

«Kemal, bir haftalığına izinli geldim, akşama geç kalmadan Bahçeli'ye gel.»

Şaşırmıştım. «Olur!» diyecekken Naci:

«Sen Ömer'e telefon et, onu da al,» deyiverdi ve telefonu kapattı. Durumu Ömer Rıza Doğrul'a bildirdim. Üstad da :

«Evladım, bugün iş çok, bir ara Cumhuriyet'e gel, görüşür, karar veririz,» dedi.

Doğrul, «Cumhuriyet» gazetesinin «Siyasî İcmal» yazarı ve dış haberler sayfasının düzenleyicisi idi. «Tan»dan çıkınca üstada uğradım. Ömer Rıza Naci'yi çok seven yazarlardan biriydi. İkisi de «akşamcı»lığın tadını çıkarırlar ve iki ayrı gazetenin ya-

zarları oldukları ve iki gazete de savaş yıllarında ayrı cepheleri tuttukları halde çok sevişirlerdi. Üstat, İcmal'ini yazacak yerde Naci'yi bekletmemek inceliğiyle BBC'nin bir yorumundan uzunca bir parçanın üstüne altına bir kaç satır ekleyerek yazısını tamamlamış oldu, birlikte Bahçeli'ye inince Naci'yi ilk kadehini yudumlamış bulduk.

Naci «bir haftalığına izinli» geldiğini yineledikten sonra sohbet koyulaştı. Ertesi akşam, onu Asmalı Mescit'de Nil içkili lokantasına davet ettik. Naci öyle gelişigüzel yerlerde içki içmeyi sevmez, temizliğe ve kaliteye önem verirdi. Erlik yaparken en çok bu hizemtin gereği olan yaşama alışamadığından yakınıyordu. İzin «süresi»nde biriken özlemlerini gidermeye çalışacağını söylüyor, birkaç geceyi eski tanıdıklarının pansiyonunda geçireceği için yerini bildirmiyor, gerekirse bizi kendisinin arayacağını ekliyordu.

KAÇAK «İZİNLİ»

Meğer Naci «izinli» değil, «kaç»mış! Durum kıtasından İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'na duyurulmuş. Bunu, Safiye Ayla, Ömer Rıza Doğrul, Doğan Nadi ve ben Emniyet'de sorguya çekilince öğrendik. O günden sonra da Naci'den hiçbirimiz telefon almadık, son gecemiz Nil'de geçmiş oldu.

Bir gece Ömer Rıza Doğrul'la Sirkeci'de yine Bahçeli'de yiyip içtikten sonra dolmuşla Aksaray'a, evlerimize gittik. Henüz beş on dakika geçmemiştl ki kapı çalındı. Bir polis, beni Emniyet'e götüreceğini ve hemen evden çıkmamı istedi. Öyle yaptım. Sokağa çıkınca, az ötede bir motosikletin sepetinde Ömer Rıza'nın oturduğunu gördüm. Beni de başka bir motosikletin sepetine buyur ettiler. Heyecan içinde Sirkeci'ye indik.

Emniyet Müdürlüğü'nde bir komiser bize durumu anlattı:

Naci Sadullah'ı kıtasına gönderme emri alınmış, Naci'nin yakın arkadaşları olduğumuz biliniyormuş, Naci'nin izi bulunmuş, Tarlabaşı'nda bir randevu evinde kalıyormuş. Ama çifte tabancası varmış. Bir cinayete meydan vermemek için, randevu evine baskın yapacakken ikimizi önlerine katacaklar ve Naci bizlere ateş açmayacağından, asker kaçağını kıskıvrak yakalayacaklarmış! Şimdi bir ekip arda bizi bekliyormuş, yardımcı ekiple Naci'nin kaldığı randevu evinin bulunduğu apartman katına gidecekmişiz...

Ömer Rıza ile bakıştık, plana uymaktan başka yapacak bir şey yoktu. Ama ikimizin de içinde korku filiz vermeye başladı. Baskın yapılacak apartmanın kapısına yakın bir yerde indirildik. Apartmanın dış kapısı aralıktı, içeri girince Ömer Rıza biraz da yalvaran, yumuşak bir sesle:

«Oğlum,» dedi, «Naci'yle dostluğumuz meslekdaşlık ve kadeh arkadaşlığından öteye gitmez. Ama sen, onunla fikir arkadaşlığı yapıyorsun, seni çok da seviyor, beğeniyor. Naci beni kolayca vurur, başı sıkışırsa. Ama sana kıymaz. Rica ederim daireye ilk giren sen ol!»

Polisler konuşmayı bırakıp merdivenleri tırmanmamızı söylediler. Üçüncü katın düzlüğünde bu kez ben, Ömer Rıza'ya:

«Üstat,» dedim, «siz Naci'yle çok eski yıllardan beri berabersiniz, sizin büyük bir İslâm ve sosyal demokrat bir bilgin, Mehmet Akif'in de damadı olduğunuzu bilir. Bense yeniyim. Eğer bir silahlı çatışma olacaksa size kıymaz, ama beni gözden çıkarır. Onun için siz önden...»

Polisler «çeneyi bırakmamızı» söylediler ve nefes nefese altıncı kata çıktık. Ünlü randevu evi bu dairedeymiş; işleteni de Madam Katina. Naci içki âleminden sonra bir «sermaye» ile koyun koyuna yatmış olmalıymış...

Ekip şefi olan komiser, bize:

«O kadar korkmayın,» dedi, «zaten Madam Kati-

na'nın evinde içki âlemi yapılmadan sermayeler, hovardalara ikram edilmez. Naci Bey de içki sofrasında sızacak kadar ikrama boğularak odaya bırakılır. Şimdi sızmıştır. Kapı aralanınca bizler hemen içeri dalacağız, onu yatağında kıskıvrak yakalayacağız. Ona çifte tabancasını çekmeye değil eline almaya bile fırsat vermeyeceğiz.»

Kapının aralanacak yönünde beni öne aldılar, Ömer Rıza sağımda bırakıldı. Arkamızda güçlü, iri yapılı genç iki sivil polis duruyordu. Kapıya anlamlı şekilde üç kez vuruldu. İkinci kez üçlü vuruş yapılınca içerden anahtar döndü, kapı güvenlik zincirinin olanak verdiği ölçüde aralanınca bizi iten polisler kapıyı zincirden kurtardılar, kadıncağız ağzını açamadan bayıldı, sivil polislerin önünde bir odaya girince bir karyolada sarışın bir gençle esmer, boyalı bir kadının sarmaş dolaş yattığını gördük. Köşedeki masada içki sofrası kurulmuş, iki 35'lik şişe boşalmıştı. Polislerden birisi elinde tabanca, seslendi:

«Kımıldamayın, yakarız! Naci sen misin?»

Sarışın genç yorganı omuzlarına doğru çekerken: «Evet penim,» dedi, «sarı Naci derler bağa...»

Ömer Rıza'nın derin bir «Oh» çektiğini duydum. Gülmemi güçlükle tuttum. Yanlış istihbarat alınmıştı. Aranan Naci Sadullah yerine, lâz Sarı Naci'yi izlemişlerdi. Bizi bıraktılar. Bir iki gün sonra «Naci' nin gizlendiği yeri» söylemediğim ve galiba da grev hakkıyla ilgili bir anket hazırladığım için olacak Sıkıyönetim Mahkemesine çıkarıldım. Suçumun olmadığı anlaşıldı, bırakıldım. Fakat bir iki gün geçince Emniyet Müdürlüğü'ne götürülüp bir hafta bekletildikten sonra «ikamete memur» sıfatıyla Anadolu'ya gönderildim.

Naci'yle 1947-1948 yıllarında karşılaştık.

Babıâli'de iş bulamadığından İzmir'e gitmiş, orada bir öğretmenle evlenmiş, İzmir basınında uzun süre iş bulamamış. Buna çok üzülürdü. Bir gün:

«Kemal Sülker,» dedi, «1928'den bu yana yaza-

rım. Hapisteyken yazdım, sürgündeyken yazdım. Türkiye'nin sağlı sollu pek çok gazetesinde, hemen bütün dergilerde çalıştım. İçinde yazım olan gazete ve derginin karakteri ne olursa olsun, hep sosyal, tarihsel, politik konulardaki temel anlayışımı çok iyi bildikleri için, kendi doğrultum dışında bana yazı yazdıramadılar. Ben de, onları müşkül durumda bırakacak hiçbir sivri ideolojik yayın yapmadım. Böyle olduğu halde İzmir basınının bütün kapıları uzun süre yüzüme sımsıkı kapanmış kaldı. Ne acı değil mi?»

«Yeni Asır»a başvurmuş, şöyle demişler:

«Biz ne Halk Partisi'ni, ne de Demokrat'ları gücendirmek niyetinde değiliz. Oysa sen, yazılarında her ikisini de kıracak şeyler yazacaksın. Şimdilik sana sütunlarımızda yer veremeyiz.» (Mayıs 1946)

«İzmir» gazetesine uğramış. Onlar da:

«Sağda solda bizi komünistlikle suçluyorlar. Gazetede sana yer verirsek, senin gibi adı sosyaliste çıkmış bir imzayı görenler başımıza türlü dert getirirler. Bizi anlayışla karşılamanı rica ederiz.»

Nacl, bunları gözleri dola dola anlattıktan sonra şöyle sürdürdü konuşmasını:

«Oysa ben, adına kalem denilen âleti, bütün meslek hayatımda bir geçim aracından önce, halkın mutluluğuna hizmet edecek kalem mücadelesinde bir gereç olarak tanıdım, onunla yıllarca midemden çok, ruhumu doyurdum. Bana gazetelerinde yer veremeyeceklerini söyledikleri vakit yaşamım boyunca daima hiçe saydığım bir miskin tas boş kalacak diye değil, bir kavgada bir silahşörün kılıcını yere düşürmüş olmasıyla yenik kalması ihtimalinin ezasını duydum. Ama bir gün İzmir'de Anadolu gazetesinden yazma önerisi gelince kısa bir süre orada yazmada yarar gördüm.

«Bu gazete C.H.P.'yi tutuyordu Bu kez Demokrat kalemşörleri aleyhimde yayına başladılar. Demokrat'lara çatmak için Halk Partisi bana ayda 2000 lira yazı ücreti veriyormuş. Ben bunca yılın Halk Par-

tisi karşıtı, şimdi dönüvermişim inançlarımdan...

«Ama ben bu yayın üzerine sağlı sollu fikirler arasında vantilatör giib fırıl fırıl dönenlerin açtıkları bu kampanyaya öyle yanıtlar verdim ki, iftiracıların sefil yüzlerine renk geldi, kızardılar.»

Bu iftira kampanyasında yer alan bir Mücadele Derneği başkanı aleyhinde dava açan Naci, kazanmış, yazar ve yazı işleri müdürü Naci'ye manevi tazminat ödemeye mahkûm edilmişti. Ne var ki bir süre sonra D.P. iktidarında, Naci (Haziran 1952 sonlarında) tutuklandı, dört ay sonra suçsuzluğu anlaşılarak serbest kaldı.

Naci çok dalgalı geçen yaşamı boyunca pek çok polemik yapmış, yazı dizileri yazmış, Danış imzasıyla İzmir'de «Demokrat İzmir»e her gün fıkra göndermiş, ya da telefonla yazdırmıştı. Bir dergide başladığı «Dostum Nâzım Hikmet» başlıklı anıları yüzünden mahkemeye verilmiş, örice mahkum edilmiş, ancak Yargıtay bu kararı bozmuş ve beraat etmesinin sevincini yeni eşiyle birlikte bizde kutlamıştık. O gece, en çok etki yapan polemiğini kime karşı yaptığını sormuştum:

«İstanbul Valisi Dr. Lütfü Kırdar'a,» demişti. Kırdar'la ne almış vermişliği olduğunu sorunca olayı şöyle anlatmıştı.

1946 Temmuzunda ara seçimlerde Mareşal Fevzi Çakmak, İstanbul'dan milletvekili adayı olmuştu. Ama İstanbul Valisi Kırdar, Mareşal'in sandık başlarına gitmeleri için görevlendirdiği temsilcileri oy sayımı yapılırken koğmuş. Bunun sonucu olarak Mareşal'e verilen oylar Recep Peker'e aktarılmış. Bu olay üzerine Naci, Kırdar'a hitaben yayımladığı açık mektupta onun gibi bir «fani»nin, bir «ölmez»e yaptığını yermiş. Naci, bu yazısının etkisinin büyük olduğunu söylüyordu.

Bir gün yazar ve muhabirler, bir arada (Naci, Ö.R. Doğrul, Suat Derviş, Müntekim Öçmen, Rüştü Sezginoğlu, Kemal Sülker) günün konularını ele almışlardı. Suat Derviş sordu:

«Akbaba'da Yahya Kemal'in şairlerle ilgili yanıtlarını okudunuz mu?»

Hiçbirimiz «gördük» demedik. Suat Derviş anlattı:

Yahya Kemal'in şairleri birbiriyle kıyaslamasını istemişler. Faruk Nafiz mi güçlü, Halid Fahri mi? Yahya Kemal, «Faruk, Halid'in fevkinde (üstünde) bir şair,» demiş. Orhan Seyfi ile Necip Fazıl'ı sormuşlar, «Necip Fazıl, Orhan Seyfi'nin fevkinde,» yanıtını vermiş. Behçet Kemal'in şiirleri mi, Yaşar Nabi'ninkiler mi üstün? denilince Yahya Kemal:

«Yaşar Nabi diye bir şair tanımıyorum. Ama Behçet Kemal tahammülün fevkinde,» demiş.

Suat Derviş'in bu anlatımı üzerine hepimiz katıla katıla güldük. Naci gülme krizimiz geçince:

«Ben de Behçet Kemal'le ilgili bir yazımın sonundaki nükteyi anlatayım,» dedi ve başladı söze:

«Mareşal Çakmak'ın İstanbullulardan aldığı oyların Recep Peker'e aktarılması üzerine ara seçimlerden sonra yer yer iktidarı protesto telgrafları çekiliyordu. Mareşal de İstanbul'dan Ankara'ya giderken Haydarpaşa'da (29 Temmuz 1946) ve tüm istasyonlarda Mareşale büyük sevgi gösterileri yapılıyorken Behçet Kemal, CHP'yi tutan bir gazetede şöyle yazmıştı: 'Büyük Millet Meclisi'nin çatısı altında memleket işleri için bir arada çalışacağımız zamana kadar, kendimizi yeni baştan incelemelere, araştırmalara verelim. Kendi hırslarımızı bırakalım da, milletin meselelerini ele alalım. Bu kördöğüşü bitsin.'

«Oysa İzmir'de, İstanbul'da, Ankara'da, Balıkesir'de, Manisa'da binlerce yurttaş, oy değiştirmeyle seçilen milletvekilleri için, 'Bunları biz seçmedik diye gösteriler yapıyordu. Çakmak'ı Haydarpaşa'da uğurlayanlar ise, 'Biz hürriyetlerimizin düşmanlarını artık tanıyoruz' demişlerdi. Bu mücadele ortamında Behçet Kemal, 'Bu kördöğüşü bitsin,' diyordu. Ben de bir yazımda 'Halk özgürlükleri için döğüşüyor,

o kördöğüşü dediğin şeyin döğüşü'nü halk seçti, sen de kör'lüğünü,' dedim.»

Böylece Naci Sadullah, mücadeleyi «kördöğüşü» diye tanımlayanı kendi deyimini bölerek hançerlemiş gibiydi. Naci, bazan nükte yaparken arkadaşlarını kırdığı olurdu. Bunu kendisi de bilirdi. Nitekim çok sevdiği ve ona ecel terleri döktüren Halil Lütfü Dördüncü'ye üstün çıkmasını sağlayan bir yöntem öğrettiği romancı Mahmut Yaseri'nin ölümünden sonra, onu korumaya kalkan sahte dostlardan biriyle ilgili bir anısını anlatırken bu tutumu da örneklenmişti.

MAHMUT YASERİ'YE ÖĞÜT

Yaseri ile ilgili bir olayı ve bir yorumu yazayım:

Bir gün «Tan»da Naci'nin odasında otururken Mahmut Yaseri geldi. Sıkıntılıydı ve elinde bir pusla tutuyordu. Naci'ye:

«Naci,» dedi, «bu gece nişanlımla akşam yemeğine çıkmak zorundayım. Hiç param yok. Zekeriya'ya bir roman yazacağımı söyledim ve avans istedim. O da elime bir pusla verip, 'Halil Lütfü'ye git, dedi. O ise, 'Romanın tümünü getir, 20 liradan hepsinin bedeliin ödeteyim,' demez mi? Ortada sadece romanın adı var, kendisi yok. Ne yapayım?»

Zekeriya Sertel'le Halil Lütfü Dördüncü «Tan»ın ortaklarıydı ama, zaman zaman araları açılır, pusla ile konuşurlardı. Bu kez de Sertel, büyük romancının müşkül anında ona yardımcı olmak istemiş, ama Halil Lütfü, ünlü tutumluluğuyla Yaseri'nin bütün umutlarını yıkmıştı. Naci Sadullah:

«Yaseri, dedi, sana 100 lira yeter mi bu gece?»

«Yeter de artar bile...»

«Peki, ben sana 100 lira bulacağım, sen de yarın romanını getir, paranı al ve borcunu öde!»

Yaseri şaşırdı, yerinden sıçradı:

«Ne diyorsun? Bir gecede roman yazılır mı?»

Naci, kahkahayı basıverdi ve:

«Bilmez miyim? Ama sorayım: Senin tashihlerini yaptığın romanlarının müsveddelerinden evinde kalan yok mu?»

«Var, son olarak **Dağ Rüzgârları**'nın tashihlerini yapmıştım. Roman da basıldı.»

«Yazacağın romanın adı ne?»

«Sağanak Altında...»

«Tamam... Bir kâğıda romanın adını yaz ve imzanı at, Ikinci sayfaya 1. bölüm yaz, altına da bir bölüm başlığı yakıştır. Yazacağın romanı düşün ve ilk üç sayfasını tamamla. Sonra **Dağ Rüzgârları**'nın müsveddelerini 4. sayfadan bu yeni romanın altına koy ve getir Halil Lütfü'ye ver.»

Naci, biraz durdu, sonra:

«**Dağ Rüzgârları**'nın müsveddesi kaç sayfa tuttu?»

«Dört yüz sarı defter sayfası kadar...»

«Eh, dört yüz sayfa, yirmişer liradan tefrikası... Günde üç sayfasını yayımlasalar 130 tefrike eder. Yirmişerden 260-275 lira... Yarın getir bunları al parani, ver borcunu...»

Ben şaşkın şaşkın bakarken Mahmut Yesari'nin gözlerinde sevinç yaşları birikmişti. Gözlüklerinin camlarını yeşil kıravatıyla sildi, sonra:

«Naci,» dedi, «Halil Lütfü'yü tanıya tanıya sen de iyi numaralar öğrenmişsin.»

Ve elindeki pusulayı, bir altın levhaymışcasına özenle cebine indirerek cdadan ayrıldı. Mahmut Yesari, Babıâli'de çok sömürülen yazarlardan birlydl. Emeğinin hakkı yene yene vakitsiz ölümünden sonra bazı kalemler Yesari'yi koruyucu rolüne çıkmıştı. Bunu anımsatan Naci, sağlığında Yesari'yi kıran bir nüktesini şöyle anlattı:

«Ölümünden sonra Mahmut Yesari için yazılan manzum, mensur (düzyazı) bütün kasideler bana rahmetll dostuma, hayatta iken yaptığım bir nükteyi hatırlattı. Bu nükteciği yaptığım sıralarda bir İstanbul gazetesince açılan anketle okuyuculara kimlerin heykelinin dikilmesi gerektiğini soruyorlardı. Ya-

nıtları yayımlanan okuyucuların, heykellerinin dikilmesini istedikleri ünlüler arasında Mahmut Yesari' nin ölmez adı vardı. Oysa heykelinin dikilmesini istedikleri romancı, yaşamının en talihsiz günlerinde, insanlar arasında canlı bir sefalet heykeli halinde dolaşıyordu. Bunun içindir ki, yaşamının o günlerinde bana: 'Az kazanmamak için çok yazmaya alıştım. Artık beyaz kâğıttan korkum kalmadı, parmaklarım yoruluyor, fakat kafam dinç kalıyor,' diyen dostuma verdiğim yanıt şu olmuştu:

«'Heykelini dikmek için harcayacakları parayı sana verseler, sen istedikleri alanda heykel gibi dikilir, durursun, değil mi Mahmut Yesari?'

«Yesari bu ağır nükteye acı acı gülüşünden çok yıllar sonra kendi anıtını kendi yapıtlarıyla, öykü roman, piyes ve anı dizileriyle dikerek göçtü (16 Ağustos 1945). Vaktiyle onu öldüresiye sömürmüş gazetelerde, onun ölümünü de sömürmeye kalkışan ve sözde sanatçı koruyucusu kesilen kahramanlar türedi. Bunlardan biri, Yesari'yi koruyan yazısının başına **Zavallı** sıfatını koyuyor. (Tanin, Eylül 1946, Nazım Aslan Kel) Oysa başı ancak omuzbaşıma erişmesine karşın sanatçı kişiliğinin yüksekliğine her vakit aşağıdan baktığım koskoca Mahmut Yesari, yaşamının elli şu kadar yıllık sefaletini sadece zavallı olmamak için çekmişti. Bana göre olduğu kadar, ona göre de **zavallılık** namuslu bir sefaletin gerektirdiği feragat içinde ölmek değil; ancak namussuzca işler pahasına satın alınan kirli bir refah içinde yaşamanın sıfatıdır. Bunun içindir ki, şimdi sözde koruyucuların Yesari'nin adının başına getirdikleri **Zavallı** sıfatı üzerine, şu çok ünlü olduğu kadar, çok da anlamlı sözü anımsamamak olası değil: Beni dostlarımdan korusunlar, ben düşmanlarımla başa çıkarım.

«Şimdi Yesari'nin bu sözü, sözde koruyucularına karşı benimle birlikte söylediğini duyar gibiyim. Zira geçmişte ona düşmanları sadece 'Sarhoş' diyebilmişti. Oysa şimdi, sözde dostu olanlar onu 'Zavallı' diye anmaktadırlar.»

Naci de, onurlu bir yaşamı halka armağan ederek göçtü. Ne yazık ki, gazete ve dergilerde kalemiyle geçindiğinin tanıkları olan binlerce yazıdan derlemeler yaparak onları kitaplaştırmadı. Bu bağışlanamaz yanlışı dışında onun eleştirilecek yazı yaşamı olmadı İkinci ve son eşi, Naci'nin birkaç ciltlik olsun yazılarını derlerse ve biz arkadaşları da yayımlatabilirsek, yeni kuşaklar, kendine özgü bir anlatımı ve nükteleri, tatlı-acı anıları olan Naci'yi okuyunca mutlaka severler. Bu yeni tiryakiler böylece geçmişin girdi çıktısını sanatsal bir biçimle anlatan usta bir yazarı daha tanırlar.

BABIÂLİ'NİN İÇYÜZÜ

Naci Sadullah Babıâli'nin içyüzünü çok iyi bilen ve anlatmayı başaran bir yazardı. Onun başına gelenler, ya da karşılaştıkları, yüzlerce yazarın da başına gelmişti; onlar da benzer sıkıntılarla, güçlüklerle karşılaşmışlardı. Naci'nin hem akıcı yazı türünden bir örnek, hem de Babıali'nin içyüzüne bol bol ışık serpen bir anlatısını vermek isterim.

Naci Sadullah yazıyor:

«Otuz yıla çok yakın bir zaman önce (1935'lerde) yakında kapanmış bulunan Son Posta gazetesinin «Sözün Kısası» başlıklı sütunun hergün bir fıkra yazıyordum. O zamanki Son Posta gazetesinin dört sahibi vardı: Ali Ekrem Uşaklıgil, M. Zekeriya Sertel, Halil Lütfü Dördüncü ve Selim Ragıp Emeç.

Bu ortak sahiplerin dördü de, aritmetiğin anayasasının tam tersine, aynı cinsten olmayan maddeler halinde bir araya toplanmışlardı, biri sıkı liberal, biri koyu tutucu, öteki açık pembe sosyalist «dördüncü» sü ise sadece aşırı papelist!

Bu yüzden gazetelerine yazdığım fıkralar bu patronların dördü üzerinde de, hemen hergün ayrı ayrı tepkiler yaratıyordu. Bu yüzden ben de hemen hergün aynı yazım yüzünden bunlardan kiminin şiddetli

eleştirisine, kiminin samimi takdirine, kiminin nâzikçe esef edişine, kiminin de açık protestosuna uğruyordum.

Bri geliyor:

«— Bittim bugünkü yazına... Hârika... Hârika. Elin dert görmesin» diyor.

Öbürü geliyor, biraz önce «Hârika, hârika» diye övülmüş yazım için: «berbat!» hükmünü verip:

«— Ben senden geleneklerimize o kadar aykırı bir yazı beklemezdim!» diyerek beni gûya kibarca paylıyor. Öteki gelip: «Kalemin nur olsun!» diyerek sırtımı takdirle sıvazlıyor.

Dördüncüsü ise çok kez: «Bizi mahvettin. Bugünkü yazı ile yerin dibine batırdığın filânca kurum bize on paralık ilân vermez artık!» diyerek derin esefini belirtirken; «kalemin kırılsın» dememek için kendini zor tuttuğunu açıkça belli ediyor Ve ben de horozun çok olduğu yerde sabahın neden geç olduğunu o genç yaşımın bu acı deneyimleriyle öğrenmiş bulunuyorum.

Sonradan, Zekeriya Sertel ile Halil Lütfü ortaklarından ayrılıp Tan gazetesini kurdular.

Geri kalan ortaklardan Selim Ragıp Emeç, gazetenin yalnız idare işlerini üzerine aldı. Ve böylece, şimdi rahmete kavuşmuş bulunan Ekrem Uşaklıgil ortada yazı işlerine karışan tek adam olarak kalınca, ben de dört yerine tek horoza yaranmanın eskisinden çok kolay olacağı umuduna kapılarak ferah bir soluk aldım.

Fakat, gelin görün ki, bu kez de yazılarımın denetimi işini üzerine almış bulunan Ekrem Uşaklıgil'in yarattığı sıkı sansür, kendisine yazı beğendirmek işini eskisinden kat kat zor kılmıştı. Haftanın en az üç gününde verdiğim fıkrayı kılı kırk yararcasına özenle okuduktan sonra kaşlarını çatıyor ve «Olmamış!» diyerek ekliyordu: «Bu yazıda okuyuculara sola kaçmış gibi görünebilecek bir hava var. Zekeriya'nın gazetesine versek basarlar ama, biz koyamayız. Sen lütfen başka bir fıkra yetiştir»

Böylece Uşaklıgil, haftanın en az üç gününde yayınladığı yazım için Zekeriya'nın gazetesinde basılır ama bizim gazeteye giremez» derken, o zaman solcu diye damgalanmış olan Tan, benim gözlerime uzaktan bir hürriyet mihrabı gibi çekici görünmeğe başladı ve böyle olduğu için, o sırada Zekeriya Sertel tarafından yapılan dâveti bir düğün çağrısı gibi sevinçle karşıladım

Fakat, sen misin orada hürriyete kavuşacağını uman?

Orada yazılarımın denetimini Zekeriya üzerine aldığı için, fıkralarımı hergün ona götürüyordum.

Fakat, bu sefer o da, haftanın en az üç gününde verdiğim fıkrayı kılı kırk yararcasına bir dikkatle okuduktan sonra, kaşlarını çatıyor ve: «Bu yazı, Son Posta gazetesinde basılsaydı, hiçbir şey gerekmezdi. Fakat Tan damgalanmış bulunduğu için, biz basarsak, bunu sola kaymış bir yazı sayarlar!» diyor ve bu söz, haftanın en az üç gününde yineleniyor: «Son Posta gazetesinde yayınlansa, hiç bir şey olmaz ama, biz basamayız!..»

Biz böylece: «sola kaymış sayılabilir!» kuruntusuyla, ne sağcı sayılan, ne de solcu sanılan gazetede basılamıyan biçare yazılarımızı, basını bir kanser gibi içinden sarmış onursuz, hürriyet yoksunluğundan kahrolarak yırtıp yırtıp atarken, sırf Tan'a imza atmamız yüzünden üstelik bir de «Solcu» damgası yemez miyiz!.

Solcu... Hem de aşırı türden solcu!

Hem o sırada sade ben değil, sırf Tan gazetesine yazı yazdığı için, Kur'an çevirmeni rahmetli dostum Ömer Rıza Doğrul bile solcu sayılıyor.

O Ömer Rıza Doğrul ki, hilâfetçilik suçu ve idam istemiyle İstiklâl Mahkemesi'ne verilmiş olduğu için, bilenlerce «Aşırı sağcı» sayılmaktadır. O sırada bir gün bizim Doğan Nadi bile benim yanımda ona: «Senin de solculara katıldığını görünce hem hayret, hem de teessüf ettim üstad.» dediği zaman, işte şu gerçekten enfes cevabı almıştı:

«Yanılıyorsun evlât... Biz sola kaymış değiliz. Fakat siz o kadar sağa kaydınız kl, biz eski yerimizden hiç kımıldamadığımız halde adeta sclda gibi görünür olduk!.»

Gazetelerden birisinin yazı işleri müdürü olan tanıdığım meslektaş telefonda, eğer bir engelim yoksa, bir anlaşma yapmak istediklerini söylüyor ve beni matbaalarına çağırıyordu.

Ertesl gün, telefonda sözleştiğimiz saatte kendisini matbaadaki odasında buldum. O, koşulları patronla konuşacaksınız!» diyerek beni götürüp çok zengin bir yapı müteahhidi olduğunu ve gazeteyi bir kaç gün önce eski sahibinden satın aldığını söylediği yeni patronlarına tanıttı.

O bizi yalnız bırakıp çıkınca, patronun nezaketle gösterdiği koltuğa yerleştim. Patron:

— Sizden, biri ciddi öbürü mizahi, her gün için iki fıkra almak istiyoruz!» dedi.

— Mümkün! dedim.

— Ancak ufak tefek bazı koşullarımız var! dedi.

— Buyurun, söyleyin! dedim.

— Yazacağınız fıkralar fazla pclitik olmasın dedi.

Doğrusu, bu ilk şarttan pek bir şey anlamamıştım. Zira tıpkı az şekerli, orta şekerli veya şekersiz kahve gibi bir gazete fıkrasının da «az politik, çok siyasal veya orta siyasî» olabileceğini, 40 yıllık meslek yaşamımda ilk kez duyuyordum. Ama daha ilk satırda tartışmaya girmemek için:

— Olur! demekte bir sakınca görmedim.

O :

— Biz daha çok, sosyal ve ekonomik konuları ele almanızı istiyoruz! dedi. Ben uysallıkla yine sakınca görmedim:

Olur dedlm.

O :

— Ancak, ekonomik konuları ele alırken, plâncılığı kesinlikle desteklemiyelim! dedi.

Ben buna da :

— Olur! dedim. Ve gülerek ekledim :

— Zaten biz desteklesek de desteklemesek de, plâncılık çoktan plivâvcıların kurbanı clup gitti.

O :

— İsabet oldu dedi. Çünkü plâncılık peçeli sosyalizm demektir, sosyalizm maskeli komünizm ise biliyorsunuz, dinsizlik, dinsizlik, hüriyetsizlik, milliyetsizlik, vatansızlık casusluk soysuzluk demektir! dedi.

Ben:

— Bunları bilmiyorum ama sizinle plâncılığı desteklememek konusunda anlaşabiliriz. Zira, dediğim gibi, biz desteklesek de kösteklesek de o iş olacağına vardı! dedim.

O :

— Tamam, dedi. Biz plâncılığın bile adını anmıyalım. Çünkü plân sözü bizim özel sektörün fena halde zıddına gidiyor dedi. Hem adamların hakları da var dedi. Plân tıpkı yılan gibi bir lâkırdı dedi. Kendim bile plân lâkırdısını duydukça yılan görmüş gibi irkiliyorum! dedi.

Ben daha uzatmamak için.

— Peki efendim, kendinizi boşuna yormayın. Yazılarımız plânsız olacak dedim.

(Patronun koşullarının ardı arkası kesilmiyordu. Özel sektör incitilmeyecekti. Ekonomik konular ele alınacaksa yolsuzluklar, vurgunlar görülmeyecekti. Bunların isbatlanması güçtü. Din konusunda yazılmayacaktı, lehte yazılırsa ilericiler, aleyhte yazılırsa gericiler kızacaktı. Hükümete dokunulmayacak, partiler eleştirilmeyecekti.)

Yoo, artık öne sürülen kısıntılara «Evet!» diyebilmek zor olmaktan da çıkmış, olanak dışı. Ben kafamda anlaşmamızın mümkün olamıyacağını münasip şekilde açıklayacak sözleri hazırlamağa koyulmuşken, o süren sesizliğini yine benimsemişim sanmış olacaktı ki, evet diyemiyeceğim koşullarına bir yenisini daha katmaya koyularak:

— Sonra bir de, sosyal konuları ele alırken, işsizlikten filân fazla söz etmeyelim, dedi, çünkü memleketi işsizlerle dolu bir sefalet diyarı şeklinde göster-

mek, herşeyde önce bizim turizm davamızı baltalar! dedi.

Ecdadımız: «Baş kırılmalı akıl, içinde kalmalı, kol kırılmalı yen içinde kalmalı!» lâfını boşuna etmemişler, dedi. Hem sonra işsizliği, sefaleti ortaya koymakla biz ne kazanacağız? dedi. İşsizlik ve sefalet bu dünyada on bin yıl önce de vardı, on bin yıl sonra da olacaktır, dedi. Sizin kaleminizde Hazreti Musa asasının kerameti bile olsa, insanlığın bu ezelî ve ebedî kaderini değiştiremez, dedi. Hem üstelik, işsizlikten, sefaletten söz etmek, okuyucuların yüreklerini de karartır, dedi. Zaten biz, işsiziere iş bulma derneği veya sefaletle mücadele cemiyeti değil, sadece bir gazeteyiz, dedi. Bir gazetenin görevi de okuyucularının canını sıkacak, sinirlerini bozacak yazılar yayınlamaktan kaçınmaktır, dedi. Her okuyucu aldığı gazetede iç açıcı haberler, neşe uyandırıcı yazılar arar, dedi. Gazeteler bunları vermezlerse okunmaz olurlar, dedi.

Fakat, bende artık sabır bitmişti. O benim içimde şahlanmış öfke ve isyandan habersiz:

«Ve sonra, bir de» diye söze başlayıp ne olacağını öğrenmek istemediğim kimbilir hangi şartını açıklamaya davranırken :

— Durun bayım!.. diye sözünü keserek yerimden fırladım ve:

— Sizinle anlaşamıyacağımız anlaşıldı, dedim. Ben her sabah vatandaşların huzuruna, sizin koşullarınıza uygun yazılar yazarak çıkarsam, en çok bir hafta veya on gün sonra okuyuculardan önce bol bol küfür, sonra da belki hatta bol bol dayak yerim! dedim.

Ve odadan, cehennemden kaçarcasına çıkmadan önce de ekledim :

— Yazarlık görevimi kırk yıldır namusumla başarmağa çabalarken, benim yemek istediğim şey, küfür veya dayak değil, sadece iki lokma ekmektir...»

ŞEN, ŞAKRAK BİR OSMANLI YAZARI

Bir gün, Zekeriya Sertel'in, Ulunay'a «Tan» da yazabileceğini söylediği duyuldu. Buna Sabiha Sertel'in sonra Naci Sadullah'ın ve bazı yazarların karşı çıktığını öğrendik. Ben Ulunay'ın kim olduğunu bilmiyordum. Sabiha Sertel'in odasında Naci ve Mansur Tekin'le oturup İkinci Dünya Savaşı'nın Doğu cephesindeki gelişmelerini konuşurken söz Ulunay'a geldi. Onun İngilizciliğini ileri süren oldu, acaba Ulunay şimdiki İngiltere'nin tutumunu beğenecek, iki İngiltere arasındaki ayrımı yapabilecek miydi?

Anlatılanlara göre Ulunay Osmanlı aydını tipinin son örneğiydi, tutucuydu. Hürriyet ve İtilaf Fırkasındandı, Anadolu'nun işgaline karşı çıkmamış, Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde işgalcilere boyun eğmişti. 1938'de Genel Af çıkarılmış ve 150'liklerden olduğu halde Atatürk'ün lutfu ile Türkiye'ye dönebilmişti. Şimdi, «Yeni Sabah»ta yazan Ulunay'ı «Tan» gibi ilerici bir gazete nasıl transfer edebilirdi? Sorun buydu.

Anlatılanlara göre; yeri gelince ben de Zekeriya Sertel'e Ulunay'ın bizim çıkurlarca tutulmayacağını söylemeliydim. Bunu söyleme fırsatı koliarken Zekeriya Sertel, gazetenin kalbur üstü yazarlarını, yazı işleri müdürlerini ve beni odasına davet etti. Sabiha Sertel sol yanında küçük masaya kollarını dayamış oturuyordu. Sadrettin Celâl, Sabiha Hanım'ın masasına ilişmişti. Naci Sadullah, Zekeriya Sertel'in masasının sağ başındaki koltuktaydı. Geri kalanlar yan odadan birer sandalya almış, Sertel'in karşısına dizilmiştik.

Zekeriya Sertel, odasına davet ettiklerine zahmetlerinden ötürü teşekkür ederek söze başladı:

«Refi Cevat Ulunay Bey'le anlaşma yaptım, bizde yazacak. Tiyatro eleştiricileri müzik kritikleri yapacak. Sonra kendisine kitap tanıtma, sohbet türünden yazıları için orta sayfada yer vereceğiz. Bazı arkadaşlarımız Ulunay'ın tutuculuğundan, gericiliğinden söz etmiş. Oysa Ulunay, Türkiye'den uzakta kaldığı yıllarda çok şeylerin değiştiğini nefsinde anlamış bir yazardır. Kaldı ki bizde, okuyuculara sempatik gelecek yazılar da yazmayı bilecek kadar zekidir, havayı koklamasını iyi bilen bir gazetecidir. Sonra, gazete okuru hep aynı açıdan bakılan yazılardan bıkar, ayrı ve ustaca yazılmış başka sesler veren yazıları da ister. Her gün aynı lokantaya gidip aynı masaya cturup hep kurufasulye pilav, hoşaf yiyen aç gibi bu yeknesaklıktan, bir teviyelikten bıkar. Değişiklik olsun diye işkembeciye gider, köfteciye gider. Evet, «Tan» solda bir gazetedir, ama Ulunay'ı hazmeder. Refi Cevat ellisinde, genç bir kalem değilse de, olgun ve usta bir kalemdir. O bize üç dört bin okur kazandırırsa demek ki Sabiha'yı, Naci'yi yeni okurlar da izleyecek ve onların tiryakisi olabileceklerdir. Ulunay'a saygılı olacağınıza ve onu eski yaşamıyla taciz edici bir tavır almayacağınıza inanıyorum.»

Zekeriya Sertel hemen ayağa kalktı. Bu, toplantının sona erdiğini anlatıyordu.

Ulunay'ın Gelişi

Bir ikinci vakti Ulunay, Refik Halid Karay'la «Tan»a geldi. İlk katta yazı işleri müdürü, yardımcıları ve muhabirler bulunuyordu. Merdiven başındaki odada patron ve para işleriyle uğraşan Hlil Lütfü Dördüncü kalıyordu. Refik Halid, koridcria yazı bölümünü ayıran alçak tahta bölmeden beni görünce, başıyla selam verdi ve yanındakine:

«Sana sözünü etmiştim, Kemal Sülker ilk göreceğin Tan'cı,» dedi. Hemen ayağa kalktım. İri gözleri gülen, kalın kaşlarıyla penbemsi yüzü daha bir

anlam taşıyan, çizgili gri elbisesi içinde biraz göbekli izlenimi bırakan kişi Ulunay olacaktı.

«Hoş geldiniz,» dedim...

Daha bir iik söz söylememe vakit bırakmadan, sağlıklı, sıtma görmemiş ve biraz titrek bir sesle:

«Bakalım,» dedi, «hoş mu geldim, boş mu? Göreceğiz... Refik sizi hep överdi, hadi 'yeni nesil' demeyeyim de sizin hoşunuza gitsin diye yeni kuşaklarla biz eski fırın kapakları bakalım bağdaşacak mıyız, ağlaşacak mı?»

Sekreterlerden Vahid Ramiz Hiç, kalın siyah gözlükleriyle yanımıza geldi; Refik Halid'e bırakmadan kendisini tanıttı ve, «Refi Cevat ismi benim için hiç de yabancı değil efendim,» dedi, «biraz tarihi siyasiye meraklıyım da...»

Refik Halid alttan alaark yakınlık gösterme çabasından hoşlanmadı:

«Vahid Ramiz Bey, hiç de böyle söyleyip eski hikâyeleri hatırlatmanızın manası yok. Refi Cevad tabasbustan (yaltaklanmadan) hoşlanmaz.»

Zekeriya Sertel'le öteki patron Halil Lütfü arasında anlaşmazlık çıktığı vakit Halil Lütfü'nün yanında yer alan Vahid Ramiz'e bir tokat gibi inen bu sözler üzerine Ulunay, topuğu üstünde dönerek Münir Berik'e yöneldi. Yazı İşleri Müdürümüz Berik, uzun boyu ile masasının arkasında bir selvi inceliğiyle duruyordu. Ulunay'a kendini tanıtarak yer gösterdi. Az sonra kahve mi, çay mı arzu edeceğini sordu. Ulunay, Refik Halid'den ne arzu ettiğini soran Münir Berik'e :

«Bize kalırsa ikimiz de kahve isteriz. Paris'de Procope'un izinde giden nice küçük küçük kahvehaneler açılmış, orada Türk kahvesi içerken burnum sızlardı. Burada kahve içip dostluğun birinci yılına başlayalım.»

Sonra Refik Halid'e takıldı:

«Senin burnun sızlamasın Refikciğim, mübarek bir sızlasa acısını iki kutu ilaçla dindiremezsin de...» Gülüştüler. Münir Berik, Procope'u anlamadığını

söyledi, alçakgönüllülükle, Ulunay:

«Benimki ukalalık oldu,» dedi, «efendim Procope Paris'de 1870-1875 yıllarında açılan ilk kahvehane, Malum-u âliniz, Padişah Dördüncü Mehmet, 14'üncü Lui'ye elçi olarak Müterrika Süleyman Ağa'yı göndermişti, o da beraberinde Yadigar Kalfa ile cariyeleri ve kahvecibaşısı Rüstem Ağa'nın çırağı Kirkor olduğu halde Paris'e gitmişti. Padişah efendimizin izni ile de yanına bol miktarda Yemen Kahvesi almıştı. Büyük bir eve de Türk gustosuyla zarif halılar, pahalı atlas örtülü sedirler yaydırmıştı. Nefis kokularla ev, halis muhlis bir Türk evi, Osmanlı zevkinin mahsulü idi. Misafirlere gümüş zarflar içinde çok ince porselen fincanlarla kahve ikram edilirdi ve böylece kahve tiryakileri doğdu. Prccope adı verilen bu kahvehane Paris'in ilk Türk kahvesi pişiricisi oldu.»

Ulunay'ın ne tür bir yazar olduğu ve dili hakkında o gün yeterince bilgimiz olmuştu. Ulunay, «Tan» da hiç güçlük çekmeden dostluk halkalarını genişletti, bizlerin en küçük sorunlarımıza eğildi, deneylerine göre öğütler verdi.

ULUNAY'IN SÖYLEŞİLERİ

Nurullah Ataç, «Tan»'da bir ara Ahfeşin Keçisı adlı kısa yazılarla dille ilgili eleştiriler yazar, yeni sözcükleri savunurdu. Bu arada söyleşi, sohbet yerine kullanılıyordu. Ulunay yazar ve muhabirlerin işlerinin elverdiği vakitlerde gazeteye gelmişse şurdan söz açılır ve Ulunay mutlaka bir konuda söyleşiye geçerdi. Bir gün kahve çıraklarının yüzünün mutlaka düzgün olması gerektiğini zarif nüktelerle savunuyor, hatta güzel denecek olanların kahve dağıtıcısı seçildiğini anlatıyor. Serveri adlı şairin bir kahve çırağı için yazdığı bir dörtlüğü okuyordu:

Hüsne mağrur olma ey yüzü mâhım
Niceler bu tavr-ü revişten geçti.

Sana kâr etmedi te'siri âhım.

Tir-i aşkım kûh-i Keşişten geçti.

Said Kesler, söyleşiye katıldı, o da:

«Çeşmemeydanı'ndaki bir çalgılı kahvede öylesine çekici bir garson vardı ki, Ramazan'da Eyüp'den kalkıp Çeşmemeydanı'nda kahve içen çırakzadeler clurdu,» dedi. Naci Sadullah. Kesler'in bu söze karışmasını önlemek istedi ve:

«Said,» dedi, «söyleşimize ne karışıyorsun?»

Ulunay hemen şöyle dedi:

«Naci Bey, affedersiniz benimki sohbet'ti, Said'inki söyleşi...»

Gülüşmüştük. O sohbet'ine ünlü meyhanelerden söz ederek devam etti. Anlattıklarına göre Tanburi Cemil Bey, yazar Ahmet Rasim, rakı ve şarap fıçılarının bulunduğu Selâtin Meyhaneleri'nde demlenirmiş. Üzüm ve anason kokan ve demlenmeye ayrı bir tad veren bölümdeki alçak masalarda otururlarmış. Burada içilen rakılardan artanlar dökülür, ama tezgâhbaşında, şimdiki Amerikan barlarda olduğu gibi barmen benzeri içkicibaşının verdiği tek tek'lerden artanlar «Cura Kâsesi» denilen büyücek bir çinko tasa dökülür, bu rakılar alkolik dilencilere beş paradan satılırmış. Tezgâhbaşındakiler içkicibaşının bayır turpu çentiği, taze lahananın iç çabukları (çiğ olarak), «dam koruğu» denilen yediveren üzümü'nün henüz olmamış tanelerini ikramına sevinirlermiş. Kendisi rakı'yı cuma günü akşamı içmeyi yeğler ve «Hoş geldin mübarek gün» dermiş. Cumartesi de «Güle güle mübarek cuma» diyerek bir iki tek atarmış. Hazreti Mevlânâ, bütün insanların kardeşliğini amaçladığı için Hıristiyanların tatil günü olan pazar akşamı da, «Aynı Tanrının aynı kullarının sağlığına» diye şarp içmeyi âdet edinmiş. Haftabaşının neşeslni kutlamak sevap olduğundan pazartesi akşamları eş dostla yarenlik olsun diye içki sofrası kurarmış. Salı'yı sallar, Çarşamba günü akşamı dörtayaklı yaratılmadığı için Tanrıya şük-

rolsun diye onun «rızık» dediği şaraba el uzatır, ertesi akşam dinlenirmiş.

Bu söyleşiler uzar giderdi.

19 yaşında gazeteciliğe başladığını, «Alemdar» gazetesinin edebiyat sayfasında açtığ şiir yarışmasında birinci gelen Nâzım Hikmet'e beş altın lirayı kendisinin verdiğini söylemekten zevk alırdı. Kehribar tesbihini tıkırdata tıkırdata:

«Nerde o beş altınlar? Nerde o bolluk?» derdi.

Said Kesler, Ulunay'ı kızdırmak için hemen lafa karışır:

«Nerde eski enginarlar, eski kemer patlıcanlar?» deyince Ulunay sesinin bütün gürlüğü ve neşesinin bütün gücüyle:

«Saidciğim, seni görünce gerçekten kemer patlıcanların o eski ihtişamıyla tezgâh başında yer aldığını görür gibi oluyorum,» der, hepimiz gibi Said de kahkahayı basardı.

Ağdalı Türkçe ile konuşur, Halil Lütfü'den kendisine gelen okuyucu mektuplarını aldığı an, «Bu kadar kari'e nasıl cevap ihzar ederim?» der. «Ama yine de mesrur ve mahzuzum»u eklerdi. «Mahzuzum»u Said Kesler'in yanında söylediği bir gün Kesler:

«Ata mı biniyorsun RRefi Cevad, mahmuzun ne gereği var?» derdi, o da «Gerek» sözcüğüne takılmak için «Engerek mi dediniz?» diye yanıt verir, önce kahkahayı Ulunay koparır, biz soyuna tirid gülüp geçerdik. Bir gün ben de Ulunay'ın dalına basmak için o «mahzuzum, mesrurum» dediği bir sırada:

«Demek mutlusunuz?» demiştim. Ulunay:

«Aziz Sülker,» demişti, «bendeniz Şam'da doğdum ama, ne Şam'lıyım, ne de Mut'luyum, ben İstanbul'luyum İstanbul'lu...»

Ulunay **Köle** adlı romanını gazetede yayınlıyordu. Bu romanda basın yaşamını da anlatıyordu, «Tan»dan portreler çiziyor, benden Cemal diye söz edi-

yordu, dostça yaklaşımı vardı. **Köle**'yi 1943'den sonra kitaplaştırdı.

SİYASET ÂLEMİNİN SONU

Bir gün söz politikadan açıldı. Acaba bir gün tek partili dönem nasıl sona erecek, kendisi yeniden parliciliğe yönelecek miydi? Ben, yeni partiler kurulursa uygun bulduğum birine gireceğimi söyledim.

«Sakın ha!» dedi. «Çünkü siyasetin anha'sı var minha'sı var, sehpa'sı var. Sen gazetecilikte müştekil kalmayı bil. Edebiyata gönül vermişsin, onda karar kıl, siyaset iki ucu kirli bir sopadan farksız. Kıbrıslı Kâmil Paşa hakkında bilgin var mı?»

«Hayır efendim, yok.»

«Kıbrıslı Kâmil Paşa dört defa Sadrazam, yani Başvekil oldu. Daha önce Maarif ve Evkâf Nazırlığı yapmıştı. Rumca'yı Fransızca'yı, hatta İngilizce'yi iyi bilirdi. Sonunda İngilizlerin güvence almasıyla, kaçtığı Kıbrıs'dan İstanbul'a döndü. Yeniden Sadrazam oldu ama, Babıâli Baskını'ndan sonra düşürüldü, Lefkoşe'ye çekildi. Orda ona sormuşlar:

«'Neden düşürüldünüz?'

«Cevap vermiş:

«'Padişahımızı idare etmekten devleti idare etmeye vakit bulamadım da ondan...'

«Şimdi ben sana söyleyeyim: Partiye girdin, orada yükselmek istersin, ama fırka reisinin gözüne girmek için uğraşmaktan inandığın fikre hizmet etmeye vakit bulamazsın, kaderini hizmet değil, ikmal hırsı tayin eder. Sen gazeteci kalır ve inandıklarını kimseden ikbal ve alkış beklemeden yazar, çizersem, sehpaya gitmek yerine gönüllerde taht kurarsın.»

Şimdi Ulunay'a hak veriyorum. O şunu da söylemişti ama:

«Hürriyet diye mutlak bir mabud seçersen hürriyet diye ya papara yersin, ya kodese girersin, ya da menfaya gidersin...»

Üyesi olduğu Hürriyet ve İ'tilâf Fırkası'nın bütün yönetici ve üyelerinin sırf hürriyet yanlısı olduğu için bir araya geldiğini, bunun dışında bir fikir birlikleri olmadığını vurgular, en kötümser anlarda Hazreti Mevlânâ'ya sığınmayı bilmese çoktan intihar etmiş olacağını söylerdi. Mevlâna törenleri başlayınca Konya'ya gider. «Ecdadımın havasını tenef füs edeyim, dinçleşeyim, geleyim,» dedir. Mevlev. olan Abdülbakıy Gölpınarlı'dan duymuştuk: Ulunay da mevlevi idi. İkisi de Bahariye şeyhi besteci ve şair Hüseyin Fahrettin Dede'den yol almışlar. Ulunay ana tarafından Çelebi'ymiş, Gölpınarlı ise mevlevi olan babası eyh-ul Muhabirin Baba Ahmed Agah yolundan mevlevî olmuş. Ama Ulunay'la Gölpınarlı zaman zaman tartışmış, küsüşmüşlerdir. Fakat Şeb-i Arus törenlerinde Konya'da buluşa buluşa bu dargınlıkları sona ermişti. O kadar ki, Ulunay'ın vefatı üzerine Gölpınarlı uzun bir şiir yazmış, son dizesinde de vefatına tarih düşürmüştü. Şiir şöyle başlıyordu:

Reh-i mevlevî'de ihlâs u muhabbeti müsellem,
Bu yeter rehi bakaada ona ışk u zâdı bâkıy.
Feverânı, gayzı, hubbu nagamâtı utufu kahrı,
Ona hâs idi cihanda ne de hoş nihâd-ı bâkıy.

Şiirin son dizesi şöyleydi ve 13 aban 1388'i Ebced hesabıyla belirtiyordu:

Ulunay hamüş oldu, bize kaldı yâd-ı bâkıy.

Gölpınarlı, o şiirinin ilk dörtlüğünün anlamını ari dille şöyle açıklamıştı:

«Mevlânâ'nın yolunda öz doğruluğu, sevgisi herkesçe bilinmekdedir; ebedilik yolunda kalıcı bir aşk, bir azık olarak ona bu yeter. Coşup köpürmesi, kızıp öfkelenerek hırçınlaşması, lûtuf ve kahır ezgileri, dünyada ona özgü idi; kalacak, anılacak ne hoş bir huy, ne de hoş bir yaradılış ve tabiat idi bu.»

Ulunay, fıkralarını yakın bildiği ve sevdiği meslekdaşlarına okumaktan hoşlanırdı. Biz de fıkrasını beğendiğimizi, yeni bilgiler edindiğimizi söyler onu

yüreklendirirdik. Zengin bir belleği, geniş bir tarih kültürü vardı. Gençliğinde güreş tutmuş, avcılık yapmış, hayvan beslemede ün sağlamış, ağaç ve çiçek bakımından tad almış, politik çekişmede adı unutulmamış bir yazardı. Çeviriler yapmış, gülmece dalında ürünler vermiş, ısırıcı, iğneleyici makaleleri yankılar uyandırmıştı. Neden yergi alanında yazmayı sürsürmediğini sorduğumda şu yanıtı vermişti:

«Ben ilk ünümü başkalarını yererek, iğneleyerek, hasımlarımın sinirlerini bozarak yazmayla kazanmıştım. Ama Refik Halid, Kirpi adıyla, yazılarında benden daha asi, daha saldırgan ve merhametsizdi. Yani benden daah âlâ ve rânâ idi; bunu tasdik ettiğim için o sahayı cna bıraktım. Bendeniz de başka bir üslup ve başka bir tadla fikir kırıntıları ve tarih artıkları ile yazmada karar kıldım.»

Yaşamının politik iniş çıkışını pek az anlatır, keyfi yerinde olduğu vakit, İttihat ve Terakki yöneticilerini yerer, şöyle derdi:

«İttihat ve Terakkinin eli sopalı şerirleri Abdülhamid devrine rahmet okutan icraatı yüzünden benim 'Alemdar'ı kapattı ve beni sürgüne gönderdi ama, sonunda ben yine döndüm. 'Alemdar'ı yeniden yayımladım, fakat onlar eski ikballerine kavuşamadılar, göçüp gittiler.»

«Dönüşten sonra yurdumuz yabancı askerleriyle işgale başlandığında yine yurd dışına çıkacak yanlışlar yaptınız değil mi?»

Bu konu açıldığında heyecanlanır, yüzü daha al al, gözleri daha şimşek şimşek olur ve şöyle derdi:

«Mustafa Kemal'in bunca düveli muazzamaya karşı zafer elde edeceğini rüyada görsem hayra yoramazdım, yoramazdık. Sonra aldandığımızı anladım. Bu mucizeydi ve her asırda böyle bir mucizeyi yaratabilen ancak bir iki kişi çıkabilirdi. Biz ise bu ender neticeye inanmamazlık ederek aldandık. Hatta eden bizdik. Atatürk, haklıydı, başarılıydı...»

İstihbarat Şefi'miz Said Kesler, masasından lafa karışmıştı:

«Bravo Üstad! Bir insan hatasını anlar ve yakın geleceğe göremediğini ikrar ederse o insan büyüktür, kıymetlidir. Ve de kıymetini arttırır. Siz osunuz işte...»

Ulunay, Kesler'in bu sözleri üzerine kahkahayı bastı ve sözlerinin anlaşılmasına özen göstererek şunları söyledi:

«Saidciğim, iltifatına teşekkürler, ama sen her gün yaptığın yanlışları ertesi gün sayıp döksen, zaid bir kıymet elde edemezsin yine. Ayol, sen apaçık bir dizgi yanlışını içeren cümleyi doğru okuma hüneri gösteren bir hata koleksiyonusun!»

Bu sözleriyle Ulunay, bir iki gün önceki bir olaya değinmek istiyordu. Bir gazetede şair Necip Fazıl Kısakürek'in yeni bir yazı dizisini bildiren bir haber vardı. Ama bir sözcük, övgü yerine yergi anlamına gelen dizgi yanlışıyla yayımlanmıştı. Ulunay bunu «hatalı bir tertip değil, ilâhî bir tashih» diye nitelemişti. Yazıyı Said Kesler'e uzatmış, okumasını istemişti. Kesler, dört-beş kez okuduğu halde dizgi yanlışını değil, hep doğrusunu okumuştu. Oysa yazı şöyleydi:

«Büyük şairimiz ve son eseriyle sanatının zirvesine ulaşmıştır.» Kesler, bunu hep zirvasına'yı, zirvesine diye okuyup geçmişti.

O gün ünlü dizgi yanlışları konu edilmişti. Atatürk'ün vefatı üzerine Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü'ye Milli Şef denilmişti. Bu niteliğiyle İstanbul'a ilk gelişinde CHP'li bir gazetenin manşeti şöyleydi: Milli Şef Şehrimizde... Ne var ki, birinci sayfanın matrisi alınırken olacak, f harfinin üst bölümü ezilmiş, ya da kırılmıştı. Şef (şer» olmuştu. O dönemde de depremle, su taşkınlarıyla pek çok yurttaş canını, malını yitirmişti. Sabahleyin İnönü'yü Haydarpaşa Garı'nda karşılamaya giden CHP'li başyazar, vapurda şef'in şer'leştiğini görmüş, beyninden vurulmuşa dönmüş, İnönü'ye gazeteyi jurnal edeceklere vakit bırakmamak için olayı kendisi anı-

latma kararı vermiş. İnönü Acar motorunda bunu öğrenince gülmüş:

«Musahhihinin (düzeltmeninin) okumaya değmez gördüğü yazıyı halk hiç okumaz, demek ki yayımlanmamış bir gazete için sinirlenme söz konusu olamaz.»

HANIMLAR VE ULUNAY

İstanbul Belediye Meclisi'nde Haseki Kadın Hastanesi'ne eklenecek bölüme 35 yatak konulmasını yeterli bulmayan Adalı Avni adındaki bir Meclis üyesi bu konu görüşülürken: «İnsaf ve teemmül buyurulsun, İstanbul hanımlarına 35 yatak kâfi midir?» diye konuşmuş. Bir gazete de bunu başlığa almış. Ne var ki bir kelimedeki t harfinin yine üst bölümü düşmüş ve o şekilde yayımlanmış. Bu da günlerce konu ediimiş. Ulunay bunları dinledikten sonra hanımlar hakkındaki görüşünü şöyle açıklamıştı:

«Azizim, biz erkeklerin hayat takvimimizde şu mevsimler vardır: Çocukluk, gençlik, ortayaşlılık ve şeyhuhet, yani ihtiyarlık... Ama hanımlarınki çok farklı... Onların hayat takvimlerinde sadece şunlar vardır: Çocukluk, kızlık, evlilik mevsimleri. Hanımlar ihtiyarlamaz ve râh-ı ebediyete pörsümüş, her yerleri titrer halde göç ederler.»

Bunları anlattıktan sonra dedi ki: Geçenlerde bir yakınımın evinde bir hanımefendiyi gözüm ısırdı.

«'Siz, M. R. hanımefendi değil misiniz?' dedim.

'Evet ta kendisi,' dedi. Ben de:

«'Maşallah hâlâ teehhül ettiğiniz (evlendiğiniz) andaki gibi terü tazesiniz,' dedim, iltifat olsun diye, Bana:

«'Eski hadnâşinaslığınızı (haddini bilmezliğinizi) sürdürüyorsunuz, demez mi? O hanımefendi R. ile evlenirken ben Galatasaray'dan yeni mezun olmuştum, demek on dokuzumdaydım. O hanımefendi ise kırkına merdiven dayamıştı; eşi ailemizin ya-

kını sayılırdı. Gördüğüm vakit en azından altmışındaydı. Asıl haddini bilmezlik, pardon, yaşının kaderini bilmezlik ondaydı. Ne denir? Deve hamudunu yutar gibi lâfımı yuttum...»

Bir ara hastalanmıştı ve artık «Tan»da değil, «Milliyet»de yazıyordu. Bir arkadaş aracılığıyla beni istemişti. Onu ziyarete gittiğimde 1967 sonlarıydı. Kartal'daki ünlü çiftliğini ilk kez görüyordum. Söylendiğine göre artık tren istasyonuna hizmetkârı eşek'ini getirmiyor ve Ulunay da o hayvancağıza binmeden taksi ile çiftliğine gidiyormuş. Ben de günlük gazetelerde çalışmıyor, sendikalarda uzman olarak görev yapıyor, sendika gazetelerinin sorumluluğunu taşıyordum.

«Yeni yaşamından memnun musun?» dedi. Babıâli'de artık yaşlılara pek yer verilmediğini, eski ücretlere oranla daha az para alındığını söyledim. Kaşlarını çattı:

«Gazeteci, mürekkep kokusunu duymadan yaşayamaz. Mesleğini bırakma,» öğüdünü verdi, sonra da:

«Sizleri anlayamıyorum» dedi, «en verimli çağınızda bu ne bezginlik? Ben 1909'da liseyi bitirir bitirmez soluğu Babıâli'de almıştım. 77 yaşımı sürüyorum. 42 yıldır da yazarım. Yine de Babıâli'den kopamadım, kopamam. Size ne oluyor? Siz 'Yaşlandım' diyorsunuz, daha gençken... Zeki Müren en olgun çağını sürer ve gürül gürül şarkı okurken, geçen gün bana artık dinlenme devresine girdiğini söylemez mi? 'Daha dur bakalım,' dedim. 'Zekaî Dede'nin, Astik Aga'nın, Şevki Bey'in beste'lerini sizden daha iyi icra eden yokken bu bezginlik, bu dinlenme olur mu?' dedim.»

Ulunay hayat doluydu. Daha çok şeyler yazacağını, **Bu Gözler Neler Gördü** başlığıyla yaşam boyu tanığı olduğu olayları anlatacak bir yapıtı bitirmeden gözlerini yummayacağını söyledi. Bu yapıtı en azından bin sayfayı bulacaktı. Bir iki yüz sayfasını yazmış bulunuyordu.

Zeki Müren'le bir arada çekilen resminl, albümünden çıkardı:

«İşte,» dedi. «hazan'la bahar'ın omuz omuza verdiğinin resmidir.»

«Anlayamadım,» dedim. Yine şen ve şakraktı:

«Ayol anlamayacak nesi var? Şu halimle ben hazan'ı, o duruşuyla Zeki Bey, bahar'ı temsil ediyoruz.»

«Sorabilir miyim?» dedim, **«Bu Gözler Neler Gördü'den bir yaprakta ne var mesela?»**

Hiç düşünmeden söze başladı:

«Padişah efendimizin bana ilk lutfunu söyleyebilirim. İstanbul'a Sırp ve Bulgar kralları gelmiş ben de onları izlemiş ve ziyaretlerini gazeteme yazmıştım. Saygılı üslubum ve müşahedem Zatı Şâhâne'yi memnun bırakmış. Kralları teşyi ettikten sonra Saray-ı Hümayun Kâtibi Hafız İsmail Hakkı Bey beni çağırtmış, gittim. Mevsim sonbahardı ve odası kömür mangalı ile ısınıyordu. Beni İltifatkâr cümlelerle karşıladıktan sonra Zatı Şahâne'nin bana lutufta bulunduğunu söyledi ve bir keseyl uzattı. Kese kırmızı ipekten işlenmiş, iki gözünün kese ağzından sonraki boğazına altın iki halka geçirilmişti. Kese ağzı altın rengi sırmadan işlenmişti. Almak istemedim. Bunun âdâb-ı Osmani'ye aykırılığını anlattı, mecburen keseyi aldım, ağırcaydı. Ceketimin cebine koyup geri geri terbiye dairesinde kapıya doğru giderken ayağım mangala takıldı ve köz ateşler halıya serpildi. Halı yanıyor, dumanlar tütüyordu. Ben kıpkırmızı kesilmiştim. Odadan kaçarken hizmetkârlar su ibrikleri ve süpürgeyle içeri giriyorlardı.»

«Üstad, kesede kaç akçe vardı?»

Adeta köpürdü:

«Zatı Şâhâne akçe verir mi o gözümün nuru? 36 adet altın lutfetmişti. Padişah efendimiz, 36 altın...»

«Sizi kızdıran bir anınız?»

Biraz düşündü:

«Çok eskilere dair hatıralarımda kızdıklarım çok, ama en yakınından bahsedeyim. Eskiden. 'Edepli

olmayan edip olmaz,' denirdi. Şimdilerde kaba olmak, edebiyata heves edenlerin meziyeti olmuş. Birisi, Peyami Safa ile kalem mücadelesine girmişti. Ben de bir yazı ile uzaktan o muharrire ait bir şeyler yazdıydım. Hani Peyami'yi korumak filan da söz konusu değildi. Peyami'nin muhatabı benden ve benim neslimden 'kart kuşakî diye söz etmez mi? Küplere bindim, terbiye fikdanı buna derler. Ben ondan 'Zart kuşak diye mi bahsedeydim, kızıp geçtim.

Sonra ekledi :

«Bu yola sapan muharrirler, zirvedekilere çamur atmakla şöhret kazanma illetine tutulanlardır. Huy canın altındadır, göreceksinlz bir gün yine bir ulu' ya çatacak ve uluyacak...»

Siniri yine bozulmuştu. Bu konuyu kapatmak ve çok sevdiği tarih konularına geçmek için:

«Üstad,» dedim, «Fatih'In vefatı hakkında türlü yorumlar yapılır. Doğrusu nedir sizce?»

«Eeveeet,» dedi, «Fatih Sultan'ın üfulünde mutlak bir sır vardır. Zira o zamanın tarihçileri vefat hadisesinde müttefik değillerdir. Mesela ayağı kangren oldu, öldü, derler. Sefere çıkarken yanlış tedavi edilerek öldü, derler. Bana kalırsa Babinger vefat hadisesinin sırrını çözebilmiştir. Yani Fatih'in has hekimi Yakup Paşa, onun ölümüne yol açan ilâcı vermiştir. İlaç demeye bin şahid lazım, zehir içirmiştir aslında. Sebebine gelince: Yakup Paşa Venedikli bir Yahudidir. Sonra Müslüman olmuş ve adı Maestro Yakopo iken Yakup olmuştur. Fatih sefere çıkarken onu yeni fütuhattan alakoysun diye ayağından şikâyeti olan Fatih'e, midesini delecek bir ilaç içirmiştir ve böylece ölümünü sağlamıştır. Bunu sezen Yeniçeriler Yakup Paşa'yı linç etmişlerdir. Bunun, yani Dr. Yakup'un hiyanetine bir delil de, Venedik'in İstanbul Elçiliğindeki bir memur, Fatih sefere çıkınca, Venedik'e gönderilen bir mektupta «Büyük Kartal Öldü» diye hadiseyi müjde şeklinde bildirmiştir. Âşık Paşazade'nin yazdığı gibi Fatih Sultan Mehmet kan kusarak hayata gözlerini ka-

pamıştır. Hadise böyledir bendenizce...

«Çünkü Fatih'in vefatından sonra İtalya'da şenlikler yapılmış!»

ULUNAY'IN KİŞİLİĞİ

Refi Cevat Ulunay, dil akımına karşıydı, eski dili savunuyordu. Ona göre edebiyat'ın tanımı şöyleydi:

Beş duygunun dimağa yansıttığı her şeyi güzel anlatmaya, söylemeye, yazmaya, okurlara etki yapmaya yarayan ürünler edebiyat'tan sayılırdı. Şiir vezinli, kafiyeli olmalıydı. Serbest nazımla da şiir yazılırdı, ama bunlar bellekte kalmaz, unutulur gider, ancak okunarak tad alınırdı. Bunda da Nâzım Hikmet kadar usta olmayanlar çömezlikten öteye gidemezdi. Cumhuriyet döneminde bir Fikret, bir Cenap Şahabettin, bir Hâmid yetişememişti. Romanda Hüseyin Rahmi, Halid Ziya aşılamamıştı. Piyeste Musahipzade, Reşat Nuri, hatta Cevat Fehmi kendi alanlarında tekti. Yeni kuşakta şiirde Nâzım, öyküde Sabahattin Ali, Said Faik'den başkası yoktu. Ama hatır için bazılarının adını da anmak olasıydı.

Ulunay'a göre, Mevlânâ'nın havasını alarak, onun ruhundan güç kazanarak yaşamını sürdürüyordu. Yoksa «yenileri» okurken boğazı düğümleniyordu, okumasa da olmuyordu. Fıkra sütunlarını dolduran yazıların pek çoğunun tadı tuzu yoktu. Fıkra»dan amaç o kısa yazıda birkaç tür okuru ilgilendiren bir konuya yer vermek, günlük olaylardan esinlenerek okuru ilgilendirmek, onlara biraz tarihten, biraz yaşamdan söz ederek oyalanmalarını sağlamaktı. Fıkranın başarısı ilk cümleden sonra elden bırakılamamasından anlaşılırdı.

Son zamanlarda sık sık hastalanıyordu. Hatta kendisini yitirdiği, yakınlarını bile tanımadığı söyleniyordu. Ailesi sıranın göçe geldiğini seziyor, ama ağlamaklı olmuyorlardı. Çünkü mevleviler, ölümü ebediyete göçü bir gelin-güveyi olma sayıyorlardı.

Tiyatro eleştirilerinde ne övgüde cömert, ne yer-

gide cimri idi; nasıl görmüşse nasıl düşünmüşse onu yazıyor ve tiyatro sanatçılarını — kırsa bile — kendisine saygı gösterdiklerini görünce doğru yolda olduğunu anlıyor, bunu bizlere söylemekten hoşlanıyordu. Türk Musikisi Konserlerini kaçırmaz ve izlenimlerini yazar, çoğu kez hayranlığını belirtirdi. Bu alanın sanatçıları da Ulunay'a saygıdan geri kalmıyorlardı. Yazılarında değişik konulara yer verdiği ve bunları çok tatlı anlattığı, hatta ağdalı kelimeler kullandığı halde genç kuşaklardan da hayranları olmuştu. Görüşleri birbirine karşıt sayılan yazarlar onun fikre saygılı oluşunu övgü ile anlatıyorlardı. Her türlü düşüncenin açıklanmasından yanaydı, ama zaman ve zeminin kollanmasını, aşırıya gidilmemesini öğütlüyordu. Bir gün Sabiha Sertel'in bir fıkrasını eleştirmiş ve Sabiha Hanım'a :

«Hanımefendi, saçlar niçin kesilir?» diye sormuştu. Sabiha Sertel de:

«Uzadığı için Beyefendi,» demişti. Ulunay'ın ikinci sorusu şu olmuştu:

«Kirpikler neden kesilmez, kısaltılmaz?»

Sabiha Sertel, Ömer Rıza Doğrul ve Naci Sadullah kahkahayı basmış ve hep birden:

«Uzamaz da ondan!» deyivermişlerdi. Ulunay da gülmüş ve :

«İleri gideni, zaman ve zemine göre ölçüyü bulamayanların dillerini keserler, yani onu sustururlar Hanımefendi.» demişti.

Ulunay'ın susuşu 4 Kasım 1963'de oldu, vasiyeti üzerine cenazesi Konya'ya götürüldü ve Mevlânâ Türbesi karşısındaki Üçler Mezarlığına defnedildi. Ulunay bir anlamda Tanzimat dönemi aydın tipinin son örneği sayılırdı, ama Cumhuriyet döneminin bağışlama erdeminden yararlanarak yurda dönünce Cumhuriyet ilkelerini savunan gazetelerin sahipleri ve Ulunay'ın geçmişte elinden tuttuğu gazeteciler ona «vefa» borçlarını ödemeyi bildiler. 1938'de yurda döndükten sonra ilk yazılarına sütun ayıran «Yeni Sabah»ın sahibi rahmetli Cemalettin Saraçoğlu,

«Aiemdar»da ilk muhabirlik günlerini geçirmişti. Son yazılarını yine «Takvimden Bir Yaprak» sütununda yazdığı «Milliyet»in sahibi Ali Naci Karacan, Ulunay'ın övgüsü ve önerisi ile 1919'da «İkdam»a girmiş, bu gazetede Refi Cevat Ulunay'ın hep dostluğunu görmüş bir Galatasaray'lıydı.

Son günlerini Teşvikiye Sağlık Yurdu'nda 7 No. odada yaşayan Ulunay'ın Muhiddin Paşa'nın oğlu, Memduh Paşa'nın damadı, Muallâ Hanımefendinin eşi ve de Hazreti Mevlânâ'nın 20. oğlu sayılmasının hiçbir etkisi kalmamış, sadece geniş okur sevgisiyle, özel hekimi Sedat Pınar'ın tükenmez özverisiyle yazılarıyla yaşayan Ulunay son nefesini vermişti.

Ensesine doğru eğdiği Fransız beresi, sağ elinden eksik etmediği Mısır'lı kehribar tesbihi, yeleğinin sol cebindeki Suriye damgalı gümüş enfiye kutusu belki de şimdi, bir köşesinde «Takvimden Bir Yaprak» başlığı ve tire resmi bulunan bir gazete yaprağına sarılı duruyordur.

NİS'TEKİ OSMANLILAR

Ulunay, Türkiye'den kaçtıktan ve Fransa'ya yerleştikten sonra Türklerin bulunduğu kentlere gitmiş oradakileri tanımış ve göç etmiş Osmanlıları kendisine bağlamayı bilmişti. Göçeden Osmanlı paşaları da Nis'e yerleşmişlerdi. Bunların içyüzünü iyi bilen Ulunay anlatırdı:

«Murat Paşa, Nis'e gelenler içinde dünyalığı bir hayli olanlardan sayılırdı. Milyonlarca Frank değerinde bir hayli mücevher getirmeyi başarmıştı. Eşi Huriye Hocahanımı, biz gençliğimizde Boğaziçindeki yalıdan tanıdığımız için içyüzlerini çok iyi bilirdim. Ama, Nis'te geçim ve huzur kaygısı bildiklerimin icabını yapmaya müsait değildi.»

«Nelerini bilirdiniz Üstad?»

Ulunay, anlatacaklarına ligiyl pekiştirince kehribar tesbihini tıkırdatır, güleç bakışlarla dinleyenlerimizi

süzer, benim yobazları sevmediğimi de iyi bildiğinden:

«Sülker, anlatacağım senin hafıza dağarcığına yerleşecek ehemmiyette..» der ve başlardı söyleşisine:

«Murat Paşa ve eşi Huriye Hanımefendi ve Nis'e davetle getirilen yakınları Cemal Efendi, yerleştikleri apartımanda bir odayı mescid durumuna getirmiş duvarları Allah, Muhammed, Ebubekir, Osman, Ömer ve Hazreti Ali'nin adlarını süsleyen sanat değeri az levhalarla donatmışlardı. Ama aslında ikindi namazından sonra va'zeden Huriye hanım, bazan gözünü, kulağını paralayarak Ahmediyeden, Muhammediyeden sayfalar süren bölümler okuyarak dini bütün bir müslüman hatun olduğunu etrafa anlatmak ister ve din ticaretiyle Paşa'nın faize verdiği paralarının aylık 'taksit'inin «faiz» adını almamasına itina gösterirdi. Oysa ha faiz, ha taksit idi.»

«Ya İstanbul'dayken bunların?...»

deyince, Ulunay sesini yükseltir:

«Vade-i muhteremenizin batınlarında kaç mahmisaferet ettiniz (ananızın karnında kaç ay kaldınız) benim aceleci Kemal Sülker meslekdaşım efendim?» der ve anlatırdı:

«Hatim ducları yapılır ve cehennemden söz açılırken Huriye hocahanım «Şefaat Ya Muhammet, Ümmetine merhamet» diye boğazı yırtılırcasına dua ederdi. Aslında Murat Paşa, İstanbul'un karda gezip izini belli etmeyen zamparalarındandı. Hoca Huriye Hanım ise fuhuştaki işbirliliğiyle gençleri birbirine düşüren Üsküdarlı Saçı Kesik Huriye'nin tam kendisiydi. Niş'te adı imam'a çıkan Cemal Efendi ise Aksaraylı Karakaş Cemal'di. Saçı Kesik Huriye, tövbekâr olup Cemal efendiye vardıktan sonra günahını yalnız ve yalnız Murad Paşa'yla paylaşır, öteki eski hovardalara «paydos» derdi.

Murat Paşa, kendi adamı diye Cemal efendiyi Saray'a aldırdı. Böylece aslında metresiyle yaşamak is-

teyen Murat Paşa, düşmanlarının kıl-u kaalinden (dedikodusundan) kendini kurtarmış oluyordu. Cemal efendinin eşine Boğaziçinde bir yalı kiraladı ve haftada bir kaç gece oraya giderek felekten bir gece çalıyordu. Cemal efendi bu paşa ziyaretinden memnun kalıyordu. Piskin hareket eder, nefis mezeler hazırlar, tedarik eder, bulur buluşturur, Murat Paşayı memnun etmek için çırpınırdı. Huriye ile yanyana rakı içen paşayı daha çok zevk batağına batırmak için saz çalanları yalıya davet eder ve Murat Paşa'yı sivil giydirdiği için Murat Beyefendi diye, Huriye'ye, Fener'den bir rum dilberi diye tanıtırdı. Huriye, saz çalanlar sanatlarını icra ederken sesini çıkarmaz, Osmanlı lehçesinin gramerine vakıf ve harflerin hakkını vere vere konuşmasını gizlemiş olurdu.

Murat Paşa ile Huriye, Cemal efendinin gözü önünde dudak dudağa içer ve yanak yanağa kendilerinden geçerlerdi. Artık Cemal efendinin ortadan kaybolacağı vakt erişince:

«Allah rahatlık versin velinimet efendimiz» der ve odasına çekilirdi. Paşa, Nis'e mecburi ikamete başlayınca Cemal efendiyi, Huriyeyi de getirtmiş ve servetinin faiziyle, Huriye'ye göre aylık taksitleriyle ferah babur yaşamaya ve metresiyle bitişik oda da eski zampirliğini sürdürmeye devam etmişti.

«Hocaefendi» güvenme yoluyla olup bitenlerden habersiz müslümanları (arap, acep, habeş ve hinduları) din kisvesi altında söyüşledikleri için gazinolarda görünemez, Nis'te dini imanı bütün müslüman aile görünüşünü sürdürür, ama dünya nimetlerinden gönüllerince elde edebilmek için biraz uzak da olsa Kan'a veya Manton'a giderlerdi. Bu sahtekârlık sürmedi. Ben henüz Nis'ten ayrılmadan bir gün postaahnede Murat Paşayı süklüm püklüm, dizleri delinmiş, acemice yamanmış bir pantalonla Hindistan'a göndereceği mektuba pul isterken gördüm. Murat Paşa, Hind mihracelerine kalın birer mektup gönderiyordu. İçinde solmuş yaverlik zamanından kal-

ma resminin kopyasını koymuş fakrü sefalete dûçar olduğunu bildirerek yardım istiyordu. Huriye'nin foyası Kan'da ortaya çıkmış, bir Yemenliden adam akıllı dayak yemiş, hastahanede ölmüştü. Cemal efendi, bir gıda mağazasından konserve balık çalarken yakayı ele vermiş, kodesi boylamıştı.

Murat Paşa:

«Refi Cevat Bey, hazıra mal dayanmaz, elin oğulları sermayemiz olan serveti enflasyon oldu diye pul değerine düşürdüler ve biz bir tavan arasına sığınabildik. Ama Huriye?»

Gözleri yaşardı Osmanlı Paşasının. Zaten artık erkekçe yaşamanın sonuna gelmişti. Bir kaç ay sonra Postacı benden Murat Paşa'nın yeni adresini sorduğu vakit tavan arasında ölüp, klisece cenazesinin kaldırıldığını öğrendim. Postacı soruyordu benden:

«Zengibar'dan, Murat Paşa adına üç bin frank gelmişti de... Şimdi bunu ne yapacağız?»

Namaz niyaz ticaretiyle etrafı dolandıran Huriye'nin namazı bile kılınmamış, gömüldüğü yer bile unutulmuştu. Osmanlı hanedanı peşindeki Murat Paşa ise hayatın hep aynı mihval üzre sürüp gideceğini sanmanın büyük yanılgısının cezasını çekmişti.»

«Üstad bunları yazsanıza.»

dediğim vakit (1943 Nisan sonları) şu yanıtı vermişti:

«Bu dünyaya veda etmeden hayat filminin bir çok tipini tahlil eden bir eser yazacağım. Orada bu enkaz altında ve arasında kalanların hikâyelerini ibret nazarına sereceğim.»

ve yazdıramıyorum.

SABİHA SERTEL OLAYI

Gazetecilik yaşamımda yardımını en çok gördüğüm gazeteci ve yazar Sabiha Zekeriya Sertel'di. Sabiha Sertel, «Tan»ın sahiplerinden ve başyazarı M. Zekeriya Sertel'in eşiydi. Muhabir arkadaşlar hep:

«Zekeriya Bey'i etkileyebilen tek kişi Sabiha Hanımdır,» derlerdi. Önemli bir romancı ve gazeteci olan Bayan Suat Derviş de:

«Sabiha Hanım, Cumhuriyet dönemi fikir hayatımızın en güçlü tek kadın yazarıdır» inancını açıklar; onun cesaretini över ve kendi alanında geçilmesi kolay olmayan bir polemikçi olduğunu belirtirdi. «TAN» da çalışırken, Sabiha Sertel'in gazetecilik konusundaki uyarılarını ve haber anlayışını öğrendiğim vakit, Hatay'da «Yenigün» ve «Atayolu» gazetelerindeki deneyimimin önemsizliğini kavradım. O, yaygın tanımıyla, «bir köpeğin bir insanı ısırması haber değil, ama bir kişinin köpeği ısırması haberdir» anlayışının doğru olmadığını söylüyordu.

«Haber,» diyordu, «aslında okuyanlarda ekonomik, sosyal, siyasal konularda düşünmeye yardımcı bir olayı duyurur.»

«Dün karışık süt satan on üç sütçü yakalandı,» Verdiği bir örnek de şöyleydi:

başlıklı haberin taşıdığı önemi şöyle sıralayalım:

Önemli bir besin olan süt, sulandırılarak satılıyor. Sütçülerin böyle yapması, daha çok kazanç sağlamak içindir. Demek ki sütçülerin geçim güçlükleri vardır. Süt satamayacak yaşa geldikleri vakit sosyal

güvenlikten yoksun oldukları için bir tarafa para bırikritrmek zorunluğunu duymaktadırlar. Sütün suyla karıştırılarak satılması çocuk sağlığını tehdid eder. Karışık süt satıldığına göre sütçülerin denetiml düzenli olarak yapılmıyor demektir. Süt'ün üreticiden ucuza alınıp sütçülere pahalı satılması, sütün su ile karıştırılmasına neden olmaktadır. Öyle ise sütün aracısız satılması için belediyenin görev yüklenmesi gerekir Bunlar yapılmadıkça her denetimde beş on sütçünün karışık süt sattığının saptanmas olasıdır. izlenen yol, karışık süt satılmasını kesinlikle önleyici değildir. Ara sıra yapılan denetim, geçici bir önlemdir, yeterli değildir.

İşte haber, bu tür bir içerik taşımalıdır. Buna dış haberlerde de uygulamak olasıdır.

Sabiha Sertel, ortaboylu, beyaz tenli, yumuşak bakışlıydı. Basit ama her zaman ütülü ve kendisine yakışan ağırbaşlı giysilerle gazeteye gelirdi. Yani yüksek kumaş bir şapaksı vardı. El çantası orta boylu ve içine bir kitap girecek ölçüdeydi. Konuşurken sesi monotonlaşır, ama karşısındakinde etki yapan bir fikir ve mantık gücü taşırdı. Konuştukları olduğu gibi kağıda geçirilirse hiçbir cümle yanlışı görülmezdi. Duruşu, söze başlaması saygıyla karşılanmasını telkin eden bir ağırlık taşırdı.

«TAN»ın ikinci katında, merdiven karşısına gelen geniş oda'da eşi Zekeriya Sertel'le birlikte çalışırdı. Küçük masası, geniş pencerenin yanındaydı. Ara kapıdan küçük bir odaya geçilirdi. Ömer Rıza Doğrul «TAN»da çalışırken bu odada kalırdı. Sertel'lerin yönettiği ve büyük ilgi uyandıran Cep Kitapları'nın çoğu çeviri yapıtlardı. Reşat Fuat Baraner, Halkiarnas Balıkçısı, Ömer Rıza Doğrul, Sabiha Sertel, Mansur Tekin başlıca çevirmenlerdi. Ömer Rıza Doğrul, Anatole France'ın «Haşmetmeap Adalet»ini çevirirken yazarın dinle ilgili bölümlerdeki görüşlerinde yumuşatmalar yapmış, dine karşı tavrını örtbas etmeye önem vermişti. Cep Kitaplarının dizildikten sonraki

düzeltmelerini Sabiha Sertel yaptığı için Doğrul'un bu değiştirmelerini görmüş ve onunla sert bir tartışmaya girmişti. Bu olaydan sonra Doğrul, dışpolitika yazarlığını da bırakt ve «Cumhuriyet»e geçti. Sabiha Sertel :

«Bizim çoğu yazar ve gazete sekreterleri haberleri de, demeçleri de, kitaplardaki temel görüşleri de kendi anlayışlarına göre değiştirmekle okurları yanıltmada bire birdir,» der, bu alışkanlığa karşı çıkmayı fikir namusunu koruma sayardı. Gazetede gelişmelerine yardım ettiği yazarlar ve muhabirler arasında Naci Sadullah, Münir Berik, Müntekim Ölçmen, Ramazan Gökalp ve Nail Vahdeti önplanda gelirdi. Mahmut Yesari'nin **Köprüaltı Çocuğu** adlı yapıtı içeriğinde öykü ve roman yazmasını ister, ama koşulların bu isteğine uygun gelişmediğini görerek üzülürdü.

Sabiha Sertel'in hemen her yıl günün olayı haline gelen yazıları olurdu. Özellikle ikinci dünya paylaşım savaşı öncesinde, içinde ve de sonrasında faşizme, ırkçılığa, bağnazlığa karşı yaptığı yayınlar Babıâli'de fırtına koparırdı. Asım Us, Peyami Safa ve baz başyazar ve fıkracılar en çok eleştirdiği yazarlardı. Hele Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği ve Fransa üçlüsünün savaştan yengi ile çıkmasından sonra Asım Us, CHP'nin sosyalist olduğunu ileri süren yazılar yayımlayınca bu görüşü somut olgularla çürütmesi geniş yankılar uyandırmıştı. Bir yazısında şunları ileri sürdü Sabiha Sertel:

«...Kâr esasına dayanan bir devletçilik, devlet sosyalizmi midir? Bütün bunlara göz yumup, Türkiye sosyalist bir devlettir veya İngiliz sosyalist partisinin programıyla eştir diyen Asım Us realitelere değil, elindeki Anayasaya bakarak bu hükmü veriyor. Anayasa yukarıda söylediğim gibi sola müteveccih (yönelmiş) inkılâpçı bir kanundur. Fakat bugünkü realite bu değildir. Türkiye ne liberal bir demokrasi, ne de sosyalisttir.» (TAN, 1.8.1945)

Bu yazı, Atatürk'ün vefatından sonra CHP'nin gü-

nüne göre değişen havasını, bu partideki yazarların tutarsızlıklarını! eyyamcılıklarını» vurguladığı için o dönemde büyük yanklar uyandırdı.

«SOSYALİST DUDU»

1942'nin bir Ekim gecesiydi. Yazarların aralarındaki daha çok «Ştaynburg» dedikleri, ama adı «İstanbul» olan birinci sınıf içkili lokantaya Ömer Rıza Doğrul, Sadri Ertem, Naci Sadullah'la birlikte girdik. Boş masa yok gibiydi. Altı kişilik bazı masalarda birer kişinin oturduğu da görülüyordu. Lokantanın caddeye bakan bahçe bölümüne açılan pencere yanındaki masa Peyamı Safa, ressam ve yazar Elif Naci ve yazar Vecdi Bürün'le oturmuştu. Masanın pencereye bakan yanında kitap, gazete tomarları, sigara paketleri duruyordu. Şef garson bize, bu masanın yanındakini hazırlayabileceğini, tek başına oturanın «tanıdık» olduğunu ve onu başka yere kaldıracağını söyledi. Bizimkiler, Peyami'ye yakın oturmada sakınca görmediler.

Kadehler yenilendiği bir sırada Peyami Safa'nın ses tonu yükseldi, «Sabiha Hanıma bu memlekette sosyalist duduluk yapmasına müsaade edilemez» dediği duyuldu. Naci Sadullah atak bir kişiydi, Peyami'yi sevmez, ona çatardı. Naci, Peyami'yle alay etmek için ondan Seyami Pefa diye söz eder, Peyami Safa da, Saci Nacullah diye onu hafife alırdı. Bu nedenle Peyami Safa'nın Sabiha Sertel'den böyle söz açması, Naci'nin hemen saldırıya geçmesine yetti:

«Seyami Pefa,» dedi, «burada bulunmayan bir hanımefendinin böyle bahsetmek namuslu bir yazarın yapacağı iş değildir. Kendine ve faşist çevrene güveniyorsan bunları sütununda yazar, alnının çatına saplanacak ok gibi keskin ve kahredici cevabı da Görüşler sütunundan alırsın.»

Naci Sadullah'ın bu çıkışı, iki masa arasındaki ilişkiyi kavga ortamına döndürebilirdi. Peyami Safa alt-

tan almayı yeğ gördü ve şöyle dedi:

«Naci, durup dururken maraza çıkarmaya çalışma. Ben Sabiha'nın Türkiye'de ilk defa sosyolojik mevzulara ve fikrî seviyesi yükseklik ve genişlik isteyen mevzulara dokunmuş bir muharrire olduğunu mahkemeed hâkim huzurunda müdafaa şahidi olarak söyledim. Bu başka, ama, son yazıları çerçevesinde karii zehirlenmesine izin veremem.»

Sadri Ertem, konuyu kızgın zeminden ılımlı bir havaya çevirmek için söze karıştı:

«Peyami'nin söyledikleri bir ölçüde doğru; galiba 1930'daydı, Sabiha Hanım 'Savulun Geliyorum' başlığı konulan bilimsel bir çevirisi nedeniyle mahkemeye verilmişti. Peyami'yi, beni, Musllhiddin Adil'i tanık göstermişti. Evet Peyami, mahkemede şimdi söyledikleri gibi konuştu, bu doğru; ama doğru olmayan...»

Peyami, Ertem'in sözünü daha yüksek tonla keken bir çıkış yaptı:

«Doğru olmayan, Millet Meclisi'nde vekil bulunduğun halde milletin istemediği ölçüde solcu olmandır ve solcularla düşüp kalkmandır.»

Belli ki yazar masaları arasındaki söz düellosu, daha kızışacaktı, ki Ömer Rıza, «Arkadaşlar» diye söze başladı:

«Şurada şu zıkkımın keyfini çıkarırken sütunlarımıza has olması lâzım gelen fikir beyanını buralara düşürdük ve münazara havasında kalması icabeden mevzuları alâmeleinnâs (herkesin gözü önünde) ateşin bir ifade ile serdediyoruz. Rica edeceğim ne burada ne sütunlarımızda münazarayı münakaşa, münakaşayı müşateme (kavga) noktasına vardırmayalım ve masalar arası söz teatisini de terkedelim.»

Elif Nacl de, barış meleği gibi oraya girdi, fikir açıklama tartışmaya, tartışma kavgaya dönmedi ve kendi masalarımızda «şu zıkkım»ın tatlı ve neşeli havasına dönebildik. O gece, eski yıllarda Nâzım Hikmet'le Peyami Safa gibi, Sablha Sertel'le Peya-

mi Safa'nın da dost olduklarını, ama sonradan yollarının ayrıldığını öğrendim. Burası Babıâli'ydi. Dostluklar karşıtlığa, karşıtlıklar ahbaplığa kolayca dönüşüyor, yazarlar da, muhabirler ve sekreterler de gazete değiştiriyordu. Nâzım'la, Serteller, Sabahattin Ali ve Sadri ile aynı dergide (Resimli Ay'da) yazan Peyami Safa, en önemli yapıtı sayılabilen 9. **Hariciye Koğuşu** adlı romanını Nazım'a ithaf ettiği halde sonradan ona kanlı bıçaklı düşman kesilmiş, sütun sütun suçlamalar yağdırmış, leştiirler getirmiş ve iki ayrı kutuptan birbirlerine ateş açmışlardı. Demek Peyami Safa'nın Sabiha Sertel'le de buna benzer bir durumu vardı.

Sabiha Sertel fikir planında eleştiriler yapıyor, konulara bağlı kalarak görüşlerini açıklamaya önem veriyordu. Ama görüşlerine karşı çıkanlar bunları çürütmeye ağırlık verecekleri yerde Selânik'de doğduğu için ona «dönme» diyorlar, başka bir gün «Vatan haini» olduğunu iddiadan sakınmıyorlardı. Hele bazıları onu «dudu» diye küçültmeye kalkıyordu. 1943 yılında bazı ressam, şâir, yazar, düşünürlerle birlikte İstanbul'dan çeşitli Anadolu illerinde «ikamete memur» edilmiştik. Basında çıkan tartışmaları bol bol izleyebiliyordum. Pek çok sağcı basın Sabiha Sertel'i suçluyor, Basın Birliği Başkanı Hakkı Tarık Us bunları terbiye sınırına çağıran hiçbir girişimde bulunmuyordu. Bir gün Sabiha Sertel, kişiliğine karşı saldırıları sürdürenleri «Babıâli köpekleri» diye tanımlamak zorunda kalmıştı. H.T. Us bir makalesinde Sabiha Hanımdan «Kim bu köpekler?» diye sordu. Sabiha Sertel, H.T. Us'a Açık Mektup yayınladı (26 Mayıs 1945). Bunda Hakkı Tarık'ın kendisine ağza alınmaz küfürler ve suçlamalarla saldıranlara karşı harekete geçmeyişini eleştiriyor, «Bana bir köpek glib saldıran faşistlere karşı sustunuz, şimdiik duyarlığınızı niçin o zaman göstermediniz?» yollu eleştirilerde bulunuyordu.

1946 sonlarında İstanbul'a dönüp Sabiha Sertel'i evinde ziyarete gittiğimde, sürgünde nasıl yaşadığımı sormuş, ben de basındaki kavgalarının uzaktan izleyicisi olduğumu belirtmiş ve yazılarını kıvançla okuduğumu, içeriğiyle aynı anlayışta bulunduğumu söylemiştim. Sabiha Sertel şöyle demişti:

«Türkiye'nin içinde bulunduğu somut durumu iyi değerlendirmek gerekti. Memlekette yarım kalmış bir burjuva devrimi yaşanıyordu. Üstelik Anayasa sola açıktı. 1914 1918 savaşı sonunda emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşını başarıya ulaştıran Türkiye, saltanatı, irticai yıkmıştı. Halkçı, lâik, devletçi, inkılapçı bir cumhuriyet kurmuş ve sola açık bir durum almıştı. Anayasada vatandaşlara tanıdığı politik ve sosyal haklarla Atatürk ilerici ve çağdaş bir rejimin temellerini atmıştı. Bu arada birçok aşamalar yapılmış, Atatürk bilimsel anlamıyla çoğulculuğu seçmiş, her türlü bağnazlığa karşı çıkmış ve çoğulcu olduğundan tek grupa, zümreye, kişiye mutlak egemen yollarını tıkamıştı. Onun için Atatürk, pantürkizme de, panturanizme de komünizme de karşıydı. Biz 'TAN'da, Atatürk'ün vefatını izleyen gün ve yıllarda Atatürk demokratik devriminin tamamlanmasını, fikir, söz ve örgütlenme hürriyetlerinin tanınmasını savunuyor ve ırkçı, faşist eğilim ve girişimlere karşı savaşıyorduk. İşte, şimdi (1946 Aralık sonu) Cemiyetler Kanunu değiştirildi ve sınıf esasına dayalı dernek kurma hakkı tanındı; yeni bir dünya kurulurken Roosevelt'in Dört Hürriyet'inin benimsenmesi olgusuyla karşılaşıldı. Bize saldıranların dayandığı faşist felsefenin iflâsı, onları bunalıma itti. Haklı fikirler, eninde, sonunda zafere ulaşırlar, bunu unutmayınız.»

★

Modadaki evlerinde 1940-41'de gazetedeki sekreter, yazar ve muhabirlere bir çay çağrısı yapmıştı. O gün evde gördüğümüz mobilya ve eşya 1946'da da yerli yerindeydi. Yalnız geniş camlı caddeye bakan salonun aydınlık bölümüne yerleştirilen koltuklar geriye alınmış, oraya çiçek saksıları konulmuştu. Bu, sanırım 1945'teki 4 Aralık saldırısının etkisiyle alınmış basit bir önlemdi. Büyük kızı Sevim'in Amerika'dan dönüşü ve «TAN» da «Gözüme Çarpanlar» başlıklı bir sütunda yazması nedeniyle verdiği çayda pencereden uzaktaki bir koltukta bize ayrı ayrı takdir duygularını açıklamış, Sevim'in aramızda Türkiye realitesini öğreneceğini ve daha yararlı şeyler yazacağına inandığını söylemişti.

Konuşmalar sürerken söz fikir özgürlüğüne geldi dayandı. Çiçekçilik ve tarım konularında kitapları olan, «Tan»da da tarım ekonomisiyle ilgili haber ve yorumlar yazan Lütfü Arif Kenber:

«1935'den bu yana mutlu gelişmeler oldu, fiikr özgürlüğü yaygınlaştı, her türlü yayın yapılıyor, bundan fazlası can sağlığı,» diye görüş belirtti.

Sabiha Sertel, dikkat kesilmişti.

«Ya yasalar?» diye sordu Lütfü Arif Kenber'e. «Yasalar da özgür tartışmaya Batıdaki kadar değilse bile bir ölçüde açık mı?»

Lütfü Arif susuyordu. Sabiha Sertel, bu kez:

«Siz iyi hatırlarsınız sayın Kenber, dedi, 1941'de hiçbir yasal dayanağı olmadığı halde hükümet, bir yıl benim dışpolitika konusunda yazmamı yasaklamıştı, değil mi? Sonra bir vurgun olayını açıkladığı, için 'TAN'ı Hayri İpar ve Şâkir Kesebir 'ticarî itibarımızı kırıyor' diye mahkemeye vermediler mi? Yani serbest yayın ve kirli işleri olsun açığa çıkarmağa özgürlüğü yoktu.»

Kenber, «Ama Hanımefendi» diyor, arkasını getiremiyordu.

Sabiha Sertel: «'Cumhuriyet' gazetesinde fıkralarım yayımlanırken 1935'de 'Kuyu Hastalığı' başlıklı bir yazı yazmıştım. Konusu bir ilkokul öğretmeninin

öğrencilerini Mecidiyeköy'e götürürken birisinin kuyuya düşüp ölmesiydi. Öğretmenin dikkatsizliği yanında sokakta altyapı kuyularının açık bırakanların da bu ölüm olayından sorumlu tutulmalarını öngören bir yazıydı. Bir öğretmen, sanki bütün ilkokul hocalarını suçlamışım gibi, 'Sabiha Hanım, bilmediği işlere burnunu sokmasın' diye bir yazı döktürdü bir dergide. Sonra yine 'Cumhuriyet'de 'Basil dö Kohlar İmparatorluğu' başlıklı bir yazım çıktı. Bunda bir harp malulünün birçok hastahaneye başvurduğu halde hiçbirinde yer bulamadığı haberini yorumladım; sosyal sigortaların kurulmasını ve hekim duyarsızlığının önüne geçilmesini savundum. Bu kez bir hekim, 'Sabiha Zekeriya, bilmediği bir alanda kalem oynatmasın' gibilerden bir yazı yazdı.

«Görülüyordu ki, özgür düşünceye karşı kafalarda bir sansür kurumu vardı. Bu gizli sansür, kalemlerin ucuyla da belgelenmişti. Şimdi sayın Kenber'e sorayım eğitim ve hekimlik uzmanlığının kökü Merih'de midir, yoksa toplumun içinde mi? Her bilimin kökü toplumun içindedir. Bilim, toplumlar için vardır. Her kişi kendi uzmanlığını toplumdan uzak, Don Kişot gibi istediği şekilde sallayacağı bir kılıç mı sanıyor? Bir sosyal terbiye, bir sosyal sigorta, bir uzmanlığın sorumluluğu ve topluma karşı yükümlülüğü olduğunu bilmelidir. Toplumla ilgili her alan, bir yasak bölge gibi 'yaklaşma vururum' diyen nöbetçinin sorumluluğu ve görev alanı değildir, olmamalıdır da. Bu yetişmiş kişilerin kafasındaki ve yazıya döktükleri sansür'ü onların beynine kim yerleştirmiştir? Bunlar fikir özgürlüğüne karşıt bir tutumun uzantılarıdır.»

Lütfü Ârif Kenber kıpkırmızı kesilmişti. Müntekim ve ben, gözlerimizi Sabiha Sertel'in, pırıl pırıl ışıldayan gözlerine dikmiş, ağzından çıkacak yeni anlatının ne olabileceğini merakla bekliyorduk.

«Çaylarınızı içmediniz, olur mu? Sevim bisküvi ikram etsene!» derken konuyu değiştirmek ve Kenber'i daha fazla üzmemek istediği belliydi. Sabiha

Sertel, Said Kesler'in (istihbarat şefimizdi) «Hanımefendi, hanımefendi,» deyişinden bir şey söyleyeceğini anladı.

«Buyurun Said Beyefendi,» dedi.

Kesler, tombul yapısıyla sandalyede doğruldu ve:

«Burası şâhâne,» dedi, «bu manzara, bu denizi ayaklaraltına alma harika! Zekeriya Bey, hep bize plaj yakın gelin derdi, haklıymış...»

Sabiha Sertel, «Öyle,» dedi, «her zaman buyurun, ama plajda yaşamınızı garanti edemeyiz.»

Kesler şaşırdı:

«Ne demek o?»

«Plajda hastalanırsanız, güneş çarpmasına uğrarsanız. Azraille pençeleşmeniz olasıdır.»

Sekreterlerden Vahit Ramiz Hiç:

«Şaka ediyorsunuz Hanımefendi,» dedi, dudakları titreyerek...

«Şaka etmiyorum,» dedi Sabiha Sertel. «1935'de bir Temmuz günü, deniz hamamının tahtaları üzerinde iki saat kadar dinlendikten sonra benim başıma geldi. Kabineye girip giyinmeye çalışırken sanki kafama yıldırım düşmüş gibi bir beyin depremi oldu sanki. Gözlerim kararda. Düşecek gibi oldum. Kapıyı güçlükle açtım ve kendimi dışarı atarken 'Doktor yok mu ölüyorum' diyebilmişim.»

Çay bardakları elimizde sanki taş kesilmiştik. Sertel konuşmasını sürdürüyordu:

«...Zifiri karanlık bir dünya içindeydim. Kapkara bir duman içinde boğuluyor gibiydim. Varlık, bilincimin egemeniydi artık. Varlık ve onun etkisi güçlü, bilincim âcizdi. Birileri kolumu tutmuştu, alnımı oğuyordu. Gözlerimi açabilince bana, 'Doktorum,' dedi, 'güneş çarpmış fena halde.'

«Ama ben, sanki Macbeth'in yokluktan duyduğu ses gibi Azrailin sesini duyuyor gibiydim. Doktorların uğraşıyla kendime gelebildim.»

Biraz durdu, gözlerini üzerimizde gezdirdikten sonra:

«Bir rasiantı sonucu doktorlar da deniz hamamı-

na serinlemek, dinlenmek için gelmişler. Hiçbirisi Belediye'nin, ya da Sağlık Bakanlığı'nın görevlisi değildi. Deniz hamamı gibi insanların toplu halde bulundukları yerlerde sorumlu ve görevli hekimlerin bulunmayışı hâlâ sürüyor. Şu ya da bu nedenle bir yurttaş hastalanıp ölse bunun sorumlusu kim. Biz yazar olarak bu konulara değinirsek, ilgililerin, «Bilmediğiniz konulara karışmayın» diye kafalarındaki sansürle bize karşı çıkmalarında bir haklılık var mı? Sansür, onu yaşatan ortamda beyin hücrelerinde yer eder.»

KADIN HAKLARINI KORUMAK

Sabiha Sertel'in çay davetini bir gün Suat Derviş'e ve Neriman Hikmet'e anlattım. Suat Derviş genç yozar Neriman Hikmet'e :

«Sen de bir Sabiha Sertel olmaya çalışacaksın,» dedi.

Neriman Hikmet, babadan miras kalan evi satmış, parasını «Yeni Edebiyat» gazetesini yayımlamak için kullanmıştı. İlk sayılarından birinde Rifat Ut takma adıyla bir yazım çıkmıştı. Neriman'la birlikte gazeteye yazı sağlamak için benim de çabalarım olmuştu. Suat Derviş gibi ünlü bir bayan romancı ve gazetecinin dergi arkadaşıma Sabiha Sertel gibi yüce bir yazar olmasını öğütlediği vakit çok sevinmiştim. Neriman Hikmet şairdi, kitap yayımlamıştı, ufak tefekti, ama büyük davalara gönül vermiş, idealist bir kızdı. Yanımızda bulunan Şakir Şungal adlı muhabir arkadaş:

«Ben,» dedi, «bayanlardan şair, hikâyeci, fıkracı çıkacağına inanırım da büyük mütefekkir çıkacağına pek inanmam. Sabiha Hanım da iyi bir fıkracı, o kadar. Neriman ona benzeyeceğine size benzese, hikâye, roman yazsa ya...»

Bu sözler Suat Derviş'i bir hayli sinirlendirdi:

«Bana bak Şakir,» dedi, «sen Sabiha Hanımı ve

onun mücadelelerini tanımıyorsun. O insan haklarını, demokrasiyi, özellikle kadın haklarını savunmada tektir. Kadınlara oy hakkı verilmesini o savundu. İşçi kadınlardan esirgenen çocuk yuvalarının, kreşlerin kurumlaşmasını o gündeme getirdi. Beyaz kadın ticareti olgusuna o parmak bastı ve bu rezalete son verilmesini gerekçeleriyle anlattı. Çok iyi anımsıyorum, 1935'de Çorum'da Ese adlı biri evli olan kızkardeşini bir eşekle değiştirmişti. Bunu alaya alan yazarlar, çizerler olduydu. Ama Sabiha Hanım bu konudan kadının tarih boyunca satılık, kiralık, eşinin halayığı gibi değerlendirildiğini sıralayarak kadının da **insan** olduğunu vurguladı. Yalnız Sabiha Hanım bu konuyu ciddiye alarak kadınları korudu, onlara sahip çıktı. İstersen git 'Cumhuriyet' kolleksiyonlarını karıştır, o yazıyı oku da gözün açılsın.»

Şakir Sungar, sadece, «Bilmiyordum,» dedi ve: «Biraz haber derleyeyim,» bahanesiyle yanımızdan ayrıldı.

O giderken Zekeriya Sertel, gazeteye gelmişti. Odasına çıkarken bizim katta merdiven karşısındaki masada üçümüzü konuşuyor görünce:

«Üç kafadar ne kaynatıyorsunuz?» dedi gülerek ve Kesler'in masasına dayandı:

«Sabiha Hanımın kadın hakları savunuculuğunu konuşuyorduk Beyefendi,» dedi Neriman Hikmet. Zekeriya Sertel:

«Sabiha'nın kadın haklarına eğilmesi ve savunucu kesilmesi, daha on, on iki yaşlarında başlar. Tuvalete giden babasının arkasından annesinin havlu, ibrik ve sabun taşıyarak onu izlemesine tahammül edememiş, annesine bağırmıştır: 'Anne, sen babamın hizmetkârı mısın, onları kendisi alıp tuvalete gidemez mi?'»

İstihbarat şefimiz Said Kesler çıkageldi. Zekeriya Bey'i yanımızda görünce, işe geç gelmiş olmanın ezikliğiyle sadece selam verip bitişik masada yerini aldı. Zekeriya Bey konuşmasını sürdürdü:

«Suat,» dedi, «sen bilirsin ama, Kemal, Neriman pek bilmezler. Sabiha'nın üstünlüğü yalnız kadın hakları savunucusu oluşundan gelmez, Sabiha gazete fıkracılığında devrim yapmış bir fikir adamıdır.»

Kesler, başyazarın kendisiyle konuşmasını da sağlamak için:

«Beyefendi,» dedi, «fıkracılıkta devrim yapması, Sabiha Hanımın fıkralarının birinci sayfadan verilmesi midir?»

Zekeriya Sertel başını iki yana sallayıp, sorunun anlamsızlığını belirttikten sonra:

«Saidciğim, fıkrada devrim yapmak demek, muhtevasını (içeriğini) değiştirmek demektir. Sabiha, Ahmet Rasim üstadımızın en başarılı şekilde yazdığı fıkra türünde devrim yaptı. Yani yazılarında hep eski ramazanlar, eski bayramlar, eski Direklerarası eski meyhaneler, eski gazetecilerden söz edip sütunlarca yazmayı, o alışkanlığı yıktı. Sabiha sosyal konuları, toplum sorunlarını güncelleştirmeyi çok iyi başardı. Diyebilirim ki sol kanatta Sabiha, sağ kanatta Peyami'nin üstüne yoktur.»

Said Kesler sanki konuşmak için söz alıyor gibi:

«Ama Ahmet Rasim'in değerini ve önemini de inkâr edemeyiz.»

Zekeriya Bey'in Said Kesler'e tahammülü son sınırına gelmiş gibiydi. Küçücük gözleri kızgınlıkla irileşti, yüzü alay edeceğini anlatan bir görünüm aldı, sonra:

«İşsiz bir kadın beşinci çocuğunu doğurduktan üç hafta sonra onu Fatih'de yangın yerine bırakırken göğsüne 'Müslümandır, adı da Mehmet Seyda' yazılı bir yafta iğnelerse, bu haber gazetelerde yayınlanırsa, Ahmet Rasim stadımız bunu fıkrasına konu yapar mıydı? Yapamazdı. Ama Sabiha, bunu fıkrasında konu yaptı, toplumsal görüşler belirtti ve bu yazısı yüzünden 'rejimi eleştirmek, sınıflar arasına nifak sokmak' savıyla sorguya çekildi, mahkemeye verildi. Üstadımız Ahmet Rasim, böyle bir ya-

zı yazmış ve mahkemeye verilmiş miydi Saidciğim? Gözünü seveyim, biraz kafanı çalıştır.»

Zekeriya Sertel hemen hanımızdan ayrılıp üst kata çıktı. Said göbeğini hoplata hoplata gülüyor: «Bana takılmasa rahat edemez,» diyor, masasında kendisini bekleyen mektup ve gazeteleri gözden geçirmeye başlıyordu.

Bir gün Said Kester'in telefonu çaldı. Ben baktım; santral görevlisi Bayan Nakşiye — biz ona santraliçe derdik — telaşlı telaşlı:

«Kemal Bey, sizi Sabiha Hanım çok acele odasında bekliyor.»

«Bu kadar acele niye imiş?»

Bunu Nakşiye Hanımı kızdırmak için söylemiştim; o da «Ne bileyim!» diyerek telefonu yüzüme kapattı. Belediye Başkanı Lütfü Kırdar'ın telefonunu bekliyordum. Üst kata çıkarken, merdiven başındaki santral kulübesinde Nakşiye Hanıma:

«Beni Belediye Başkanı Kırdar arayacak, yalnız onun telefonunu Sabiha Hanımın odasına bağla,» dedim. O elinde ayna dudağını boyuyordu. Yüzüme ters ters baktı, «Peki,» dedi istemeyerek.

Sabiha Hanımın odasına çıkınca, damadı gazeteci Mister Obrayn da ordaydı, ayaklarını kayınpederinin yazı masasına uzatmıştı. Sabiha Hanım, adeta çekinerek:

«Bir ricam olarak Sülker Bey» dedi, «Tan'ın son hafta içindeki başyazılarını okumanızı istiyorum.»

«Daha önce okumuştum.»

«Tahmin ediyorum. Ama bir durum var da...»

Bu «durum»u, anlatışına göre, özetleyeyim:

Türkçe öğrenmeye çalışan Mister Obrayn, Zekeriya Bey'in makalelerinde Osmanlıca - Türkçe sözlükte bile bulunmayan beş altı kelimeyi not etmiş. Bunlara dayanarak da, başyazıların halka dönük olmadığını, ağdalı bir dille yazıldığını, bu nedenle de Zekeriya Sertel'e halka seslenen bir başyazar denemeyeceğini ileri sürmüş, Sabiha Sertel ise, bu sava katılmamış, üstelik, «Yanlış not etmişin,» diye

kendisinin de anlamadığı sözcükler yüzünden damadını suçlamış. Mister Obrayn «Doğru yazdım,» diye direnmiş, Sabiha Sertel, bu notları almamı ve başyazılarda bulunup bulunmadığını araştırmamı istiyordu.

Kitaplığa çıktım, «TAN»ın son haftaki başyazılarını okumaya kayuldum. Az sonra kendimi tutamayarak gülmeğe başladım. Kitaplık görevlisi Hayri Bey:

«Neye gülüyorsun yahu, kendi kendine gülene deli derler...» dedi.

Hayri Bey'e durumu anlattım. Bu kez de o kollarını masaya çapraz koyarak katıla katıla gülmeye başladı ve:

«Yandı ekip,» diye söylendi, düzelticileri suçlayarak...

Olay şuydu:

Mister Obrayn'ın not ettiği sözcükler, tastamam Zekeriya Beyin makalelerinde geçiyordu. Ama bunlar dizgi yanlışı olarak öyle kalmıştı. Türkçeyi iyi bilen birisi, cümle içinde o yanlış dizilmiş ve öyle kalmış sözcüklerin doğrularını hemen çıkarabilirdi. Hastalık, başyazıda **hastalıç**, gizli ise **gizki** diye dizilmişti. Armalar **arlalar** olmuş, muvaffak ise **muvaggak** diye geçiyordu.

SABİHA SERTEL'İN FIKRASI

Kitaplığa çıkmışken, Zekeriya Sertel'in sözünü ettiği eşinin Cumhuriyet'de çıkan yazılarına da baktım. Gerçekten eşinin ve Suat Derviş'in dedikleri doğruydu ve fıkraları anlatan konuları işlemişti. Bu arada Suat Derviş'in anımsadığı kızkardeşini bir eşekle değiştiren Ese'nin eylemini sosyoloji açıdan ele alan fıkra 30 Temmuz 1935'de yayımlanmıştı. Sabiha Sertel'in fıkracılığına bir örnek olsun diye o yazıyı buraya alıyorum:

BİR EŞEĞE BEDEL BİR KADIN

«Çorum'da zekânın mikâbı (küpü) Ese adlı bir adam. Kızkardeşini bir eşeğe değişmiş... Gülmeyiniz. Bu vak'ada (olayda) gülünç olan bir kadının bir eşeğe bedel verilmesi değil, kadın denilen malın tapu senedi bir başka erkeğin üzerinde olduğu halde, kardeşi tarafından satılmasıdır.

★

«Ese, kızkardeşini tedavi için Çorum'a getirmiş, yüzükçü Hüseyin'in evine misafir olmuş... Hüseyin, kadını cana yakın bulmuş, Ese ile pazarlığa girişmiş, vur aşağı, al yukarı kadına kıymet karşılığı olarak bir eşek vermeği kabul etmiş... Kadın evli olduğu için, yanlış hesap Bağdad'dan döner gibi, zavallı Ese'nin eşeğini elinden, kadını da Hüseyin'den alıp kocasına vermişler.

★

«Kadının bir eşeğe bedel değiştirilmesinde gülünecek bir şey yoktur demiştim... Gene de diyorum... Kadın, tarihte ilk iptidaî devir müstesna, her devirde bir mal olarak, bir mülkiyet olarak kabul edilmiştir. Musa, Avamiri Aşeresinde (On Emir'inde) mülkiyeti tayin ederken (başkasının malına, eşeğine, koyununa, kadınına göz koyma' demiştir. Talût'a ne kadar malı olduğunu sordukları zaman 'Bir kulübem, bir sürü koyunum, üç de kadınım var' demişti. İsa 'Ey kadın, sen kocana kulsun. İsterse seni döver, isterse öldürür, sen onun malısın' demiştir. Havariler kadının canı var mı, yok mu diye münakaşa etmiş. Bir muhalif reyle (bir karşıt oyla) kadının canı olmadığını, yani ecsamdan (cisimlerden), temellük edilebilecek (mülk gibi satın alınacak) mallardan biri olduğunu kabul etmiştir.

★

«Bu tarihin başı... Ortaçağda derebeyi istediği miktarda kadını tarlasında çalıştırır, bu kadınları istediği giib satar, döver, öldürürdü. Bu kadının ırzı, namusu, hayatı sâyi (emeği) onun bilâbedel (bedelsiz) tasarruf ettiği (kullandığı) bir mülkiyetti. Mal her zaman mübadele edilebilir (değiş tokuş yapılabilir). Yalnız malın kıymet mülkiyeti pazarda mevcud içtimaî kıymetiere (sosyal değerlere) göre değişir.

★

«Bugün yaşadığımız asrî (çağdaş), medenî (uygar) devirde vâkıa (olgu) başka türlü müdür, sanıyorsunuz?. Kadın evlenirken, nikâh, muayyen (belirli) bir bedel karşılığı olarak kıyılır. Yakın zamana kadar pazarlık olmadığı için bozulan nikâhlar çoktur. Bazı devletler bu nikâh parasını kaldırmışlardır. Fakat kadın evlenirken elmas veya buna mukabil (karşı) bir kıymet, bir bedel vermek her tarafta vardır. Kadın fuhuş pazarlarında da para ile satılır. Yalnız bu muvakkat (geçici) bir mülkiyettir. Kadının kalbini bir kalbe karşılık vermesi, parmakla gösterilen vakıalardan biridir. Hele son devirde aşk, romantik, lirik, marazi adamların hastalığı haline gelmiştir. Bir kadınla bir erkek arasındaki münasebet, menfaat denilen temellük (mülk edinme) üzerine kurulur.

Bütün bunların karşısında Ese kardeşini bir eşeğe değişmiş diye gülmeğe ne hakkımız var? Fakat mühim olan şey, küstah Ese tapu senedi başkasının üstünde olan bir malı, bir üçüncü adama satmağa nasıl cür'et eder?.. Bu kadına değil, mülkiyet kanununa açık bir tecavüzdür.»

AKİF - FİKRET TARTIŞMASI

Sabiha Zekeriya Sertel'i tanıdıktan sonra bana anlattıkları, eşi M. Zekeriya Sertel'in söyledikleri ve onu tanıyanların verdikleri bilgilerde, bu bayan yazarın çileli yaşamının ana çizgileri ortaya çıkmıştı:

1894'de Selanik'de doğan Sabiha Hanım, 1917'de M. Zekeriya ile evlenmiş, İstanbul'a göçmüşler ve o yıl kızı Sevim dünyaya gelmişti. Cağaloğlu'nda yazar ve fikir adamı Dr. Abdullah Cevdet'in İçtihatevi denilen apartmanının birinci katında oturuyorlardı. Zekeriya Bey, ünlü yayıncı Sedat Simavi ile «Diken» adlı bir gülmece dergisi çıkardıktan sonra, «Büyük Mecmua» adlı bir dergiyi dönemin ünlü yazarlarını kadrosuna alarak yayımlamaya başlamıştı (6 Mart 1919). Derginin yazarları şunlardı:

Ömer Seyfettin, Falih Rıfkı, Ali Canip, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Faruk Uafiz Fuat Köprülü İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Moiz Kohen (Tekin Alp), Mehmet Emin Erişirgil, Reşat Nuri.

Ne var ki dergi İngiliz emperyalizmini eleştiriyor, bu yazıları İsmail Hakkı Baltacıoğlu yazdığı halde, başına bir iş gelir diye M.S. imzasıyla yayımlanıyor ve bu yazılar için Zekeriya Bey «Benim» diyordu. İngilizseverlerden olan Dr. A. Cevdet, bunu İngilizlere duyurmuş, ve M. Zekeriya 1919'un Temmuz veya Ağustos ayında tutuklanınca, Sabiha Hanım, «Büyük Mecmua»nın sahipliğini üstlenmişti. Yunanlılar İzmir'e saldırmış ve kentimizi işgal etmişlerdi. Bu vahşeti dile getirerek ulusal bilince önem veren yazıları nedeniyle

dergi İstanbul işgalcilerince kapatıldı (25 Aralık 1919).

Sabiha Hanım, eşinin tutuklanmasının, oturdukları evin sahibinin jurnali ile gerçekleştirildiğini öğrendiği için bu evden ayrıldı ve Kalamış'da Ömer Seyfettin'in geniş evine sığındı.

Bundan bir süre sonra da, öğrenim amacıyla Amerika'ya gitme olanağı çıkınca, eşi de serbest bırakıldığından yola çıktılar. Sabiha Sertel oradaki öğrenimiyle kişiliğini kazandı, işçi sendikalarının rolünü, bazı işçi liderlerinin iktidarca veya işveren tröstlerince satın alınması gerçeğini de anladı. Gompers, bu satılmış sendkacılardan biriydi. Gördüklerini yorumlamayı, öğrendiklerini toplumun gelişmesi için yazmayı amaçlayarak çalıştı, sosyoloii diplomasını alınca Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarısından sonra, Temmuz 1923'de İstanbula' eşiyle döndü.

Eşinin Basın Yayın Genel Müdürlüğünden ayrılması üzerine İstanbul'da «Resimli Ay» dergisini yayımlamaya koyuldular (Şubat 1924). Yedi yıl yayımlanan derginin ilk beş yılında savaş ve savaşın ortaya çıkardığı sosyal problemlere ağırlık verdiler. Sonra üç yıl kadar yeni bir sanat anlayışını sergilediler. Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, Sadri Ertem ve Suat Dervi— gibi profesyonel yazarlar yanında Halikarnas Balıkçısı ve Emin Türk de yazı kadrosunda yeraldı.

Bu derginin kovuşturmaya uğraması ve kapanması üzerine Sabiha Sertel'in önemli katkısıyla «Resimli Hafta» yayına girdi (1925). Bu dergi de kapatılınca Sabiha ve eşi «Resimli Perşembe» dergisini yayımlamaya başladılar. Ercüment Ekrem, Ömer Bedrettin Gökbelen, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkçısı) Sabiha Sertel'in ricalarını kırmayarak onun öne çıkardığı konuları işlediler ve çok başarılı oldular.

Şeyh Said gerici başkaldırısı, Başbakan Fethi Okyar'ın çekilmesi, İsmet İnönü'nün başbakanlığa seçilmesi, ünlü Takrir-i Sükûn Yasasının Meclise kabul ettirilmesi sonucunu verdi ve pek çok gazete kapatıldı, sorumluları İstiklâl Mahkemesine verildi (1925).

Bunlar arasında M. Zekeriya da vardı. Sabiha Hanım, iki çocuğuyla (Yıldız da 1923'de doğmuztu) yayını sürdürülen «Resimli Ay» aylık dergisi ile fasikül fasikül yayımlanan Çocuk Ansiklopedisi'nin sürdürme sorumluluğuyla başbaşa kalmıştı. Eşi, İstiklâl Mahkemesi'nde üç yıl Sinop'da kalebendliğe mahkûm edilmişti. Bu arada kızı Yıldız sık sık hastalandığı için Sabiha Sertel adamakıllı yoruluyor, ıztırap çekiyor, ama yazı yazmaktan geri kalmaya gönlü razı olmuyordu. Bunun için «Resimli Ay» yerine «Sevimli Ay»ı çıkarmayı başardı. Dergide doğum kontrolünü ele almış, bu yazı nedeniyle sorumlu yazıişleri müdürü, Sabiha Hanımın teyzesinin oğlu İbrahim Refik 150 lira para cezasına çarptırılmıştı.

Sabina Hanım, daha önce, tâ 1928'lerde yazı arkadaşları Nâzım, Emin Türk, Sadri Ertem, Behçet Beylerin yargılandıklarını kendisinin de «Savulun Geliyorum» başlıklı yazı yüzünden kelepçeli olarak mahkemeye çıkarıldığını İbrahim Refik'e anlatarak:

«Senin para cezasına uğraman bir nimet,» demiş, teyzezadesi de:

«Öyleyse 3. çocuğun kız olursa adını Nimet koy,» yanıtını vermişti. Sabiha Hanım bunu bize anlatırken:

«Ben çok çocuk yapmadan yana olmadığım için Nimet'e kavuşmadım,» dediği vakit bunda «nimet»i iki anlamda kullanmıştı.

Kadıköy'de Bahariye'den Moda'ya inen arka sokakta (Şair Nefi sokağında) oturdukları vakit yazarlarla edebiyat söyleşileri yaparken yenilikçi akımın ana çizgileri de beliriyordu. Bu arada «Cumhuriyet» de fıkraları yankı uyandırıyor (1924), yazı işleri müdürünün çekindiği fıkraları yüzünden daha özgürce yazmak için, genel aftan yararlanarak sürgünden dönen eşine günlük gazete çıkarmasını öğütleyip duruyordu. Bunun sonunda Siirt Mebusu Mahmut Bey'in «Milliyet»i, Ali Naci Karacan'ın yönetiminde «Tan»a dönüştükten sonra bu gazeteyi elden çıkar-

mak isteyen Ali Naci'nin de önerisi ile Zekeriya Sertel, A. Emin Yalman ve Halil Lütfü Dördüncü üçlüsü «Tan»ın sahiib olmuştu. Böylece Sabiha Zekeriya Sertel 1934'de bütün güçüyle politik, sosyolojik, sanatsal alanlarda daha çok görüşlerini daha özgürce açıklama olanağına kavuşmuş oldu, oldu ama, başı dertten kurtulmadı ve pek çok yazısı «olay»a dönüştü.

«Tan»da birinci sayfada «Görüşler» başlığı altında fıkra yazmaya başlamadan önce Kautski'nin **Sınıf Kavgası** kitabını çevirmişti (1930). Bu çevirinin olumlu, olumsuz yankıları sürdükten sonra yılmamış, bu kez Adoratski'nin **Diyalektik Materyalizm** başlıklı yapıtını dilimize aktarmıştı. Özellikle August Bebel'in **Kadın ve Sosyalizm**'ini çevirdikten sonra dikkatleri üzerinde toplayan Sabiha Sertel koğuşturmaya uğramadı ama, Ankara'nın istemiyle **Sınıf Kavgası** ile **Kadın ve Sosyalizm** İstanbul Emniyet Müdürlüğünce toplatıldı. Emniyet Müdürü Muzaffer Akalın'dı o dönemde...

«Tan» ilk çıkış aylarında belli bir çizgiyi izliyordu. Ama Amerika'da gazetecilik öğrenimi yapan M. Zekeriya Sertel, gazetenin daha yaygın olmasını sağlamak, hatta — kendi deyimiyle — «Sabiha'ya destek kazanmak için» de yazı kadrosuna Burhan Felek'i, Ulunay'ı, Refik Halid'i almıştı. Sabiha Hanım bu yüzden «Tan, bir Babil Kulesi oldu,» diyordu. Oysa M. Zkeeriya Sertel'in isteği yerine gelmişti. Örneğin Sabiha Sertel'in, Naci Sadullah'la birlikte yönettiği ırkçılık akımıyla ilgili yayına Refik Halid Karay da önemli katkıda bulundu. «Kan Tahlilleriyle Kana Boyanıp Kansız Kalacak Vatan!» başlıklı bir makalesinde Refik Halid, sonuç olarak şu görüşü dile getirdi:

«Memleketi kan tahlilleriyle kana boyayıp neticede kansız bırakmak isteyenlerin ve Türk vatandaşının suratına ırk bahanesiyle vatanseverlik kapılarını örtmeye yeltenenlerin asıl şimdi kendileri, milli

adaletin üzerlerine kilitlediği kapılarının arkasındadırlar.» (Tan, 21.5.1944)

1944'de İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak 19 Mayıs'daki tarihsel nutkuyla kamuoyunun öğrendiği ırkçılık girişimlerinin gündeme geldiği o günlerde, «Tan» İnönü'nün safında kavga veriyordu. Sabiha Sertel ateşli yazılarıyla ve ortaya çıkarılan gizli örgütle ilgili yayın yaparken Refik Halid, ırkçı akım üzerine yazısında şöyle diyordu:

«Başka zorluklarını, münasebetsizliklerlin, tehlike ve facialarını bir tarafa bırakalım, eğer memleketimizde — hayal veya kâbul bu ya! — elebaşılarının düşündükleri gibi, cahilce, cânicesine, bir ırkçı idare kurulmuş olsaydı en aşağı son altı asırlık tarihimiz — damarlarında ırkçı kafasının kabul etmediği bazı karışık zerreler var diye— Yıldırım'lar, Fâtih'leri, Yavuz'lar, Barbaros'ları, Sinan'ları, birçok ünlü komutanları Sadrazamları şâirleri âlimleri, sanatkârları, âbideleri eserleri izleri ve milyonlarca gazileri şehitleri zaferleri ve inkılâplarıyla — Türk vatanının arka kapısından dışarıya mı dökülecek, Türk destanına göğüs kabartan sanlı sayfaları koparılarak avuç avuç ateşte mi yakılack, düşmnlarımızın bile bize mal ettikleri bir şeref haznesi tamtakır hâle getirilip Türk tarihi dımdızlak mı bırakılacaktı?»

Ulunay da, Sablha Sertel'in bir yazısını konu yaparak o görüşü desteklemişti:

«Değerli içtimaiyatçımız Sabiha Zekeriya, birkaç gün evvel, çocukları esirgeme gayesi ile bazı kaynaklardan vergi tarh edilmesine dair Meclise verilen lâyihayı esas tutarak kuvvetli bir yazı yazdı. Çocuğun şimdiki durumunu çok realist bir tasvirle çizdikten sonra 'bu vergi içtimai bir sigorta içinse evet! Varidat içinse hayır!» diye kesip attı.

«Hakikaten memleketimizde çocuk bir mesele halindedir. Ve bu meselenin bir teşkilata bağlanmadığı takdlrde halledilmesine imkân yoktur; nitekim şimdiye kadar olmamıştır. 'Hayırsever' cemiyetlerinin bütün uğraşmasına mukabil müsbet olarak el-

de ettiği netice 'çocuk sefaleti' karşısında devede kulak kabilindendir.» (Tan, 3.2.1944)

Ve Sabiha Sertel'in ortaya attığı sosyal sigorta konusunda Ulunay, «Çok doğru bir fikirdir. Sigorta bu bahiste iktisadiyattan ziyade, iç;timaiyat ile alakası olan bir lüzum halini almıştır,» diyordu. Böylece, Zekeriya Bey'in amaçladığı kalem desteği Sabiha Sertel'in etrafında oluşmuş bu örnekler gibi pek çok fıkrada S. Sertel'i destekleyen yazılar yayımlanmış bulunuyordu. Ne var ki Sabiha Sertel, bu yayınlardan çok, fikir alanında bazı çarpıtmalardan dert yanıyordu. Beş kuruşa satılan küçücük Cep Kitapları'nda ünlü yazarların yapıtlarını çevirtme girişimi sırasında karşılaştığı bir olayı çeviri ahlakıyla bağdaştırmamış ve bu yüzden Ömer Rıza Doğrul ile arası açılmış, sonunda Doğrul, «Tan»dan «Cumhuriyet»e geçmişti.

CEP KİTAPLARI OLAYI

Cep Kitaplarını başta kendisi olmak üzere, Reşat Fuat Baraner (Ali Rıza takma adıyla), Ömer Rıza, Mansur Tekin, Halikarnas Balıkçısı ve başkaları dilimize kazandırıyordu. Ömer Rıza'ya Anatole France'ın **Haşmetmeap Adalet** adlı yapıtının çevirisini önermiş, o da kabullenmişti. Çeviriler dizildikten sonra düzeltmelerini kendisi yapıyordu. Ömer Rıza'nın çevirisini okurken tepesi atmıştı. Dinsel bağnazlığı yeren bölümler, tam karşıtı görüşlere dönüştürülmüştü. Yapıt adeta yazarının değil, Ömer Rıza'nın eseri oluvermişti. Doğrul, «Bana aykırı gelen görüşleri çevirmem, anlayışımo ters düşüyor,» diye savunma yapmış, aralarında sert tartışma geçmişti. Sabiha Sertel, bunu örnek vererek bazı yazar ve çevirmenlerin yapıtın aslına bağlı kalmayışlarını «piyasaya kalp para süren»lere benzetiyor ve «bu, çeviri adına cinayettir» diyordu.

Sabiha Sertel, **Çitra Roy'la Babası** adlı bir roman

yayımladı. Yapıt Hindistan'daki emperyalist egemenliğine karşı sosyalistçe karşı koyuşu bir baba ile kızının fikirsel çarpışması ekseninde dile getiriyordu. Bir akşam, Sirkeci'deki Bahçeli Lokanta'da Ömer Rıza Doğrul'la içkimizi içerken, O, Musa Carullah adındaki İslâm bilgininin bir makalesini okuyup Türkçeye çeviriyor, ben de Doğrul'a sekreterlik yaparak onları kâğıda geçiriyordum. Bir ara Hindistan'daki Müslümanların durumunun elverişsizliği konu oldu. Ömer Rıza'ya Sabiha Hanımın romanının anımsattım ve onun yapıtının özüne değindim. Doğrul:

«Basit bir nutuk,» dedi o roman için, «Nâzım'ın bir romanından heveslenmiş. Okumuşundur Benerci'yi... Çitra, onun gibi bir şey...»

«Yapma üstad,» dedim, «ikisi de konu olarak Hindistan'ı almış ama içeriği başka...»

«Hiç de öyle değil, hatta Nâzım'ın bir mısraını bile taklid etmiş...»

«Hangisi?»

«Ben yanmasam, sen yanmasan diye başlıyan mısra... Sabiha Hanım da ben söylemesem, sen söylemesen nasıl çıkar hakikatlar ortalığa demiyor mu?»

Cep Kitapları'ndaki olayı bildiğim için Sabiha Hanıma kırgın olduğundan böyle konuştuğunu anladığımdan konuyu değiştirmeye çalıştım. O:

«Sabiha Hanım o ideolojik konferansında Müslümanların İngilizlerle mücadelesine tek satırla olsun değinmedi,» dedi.

Bunu söyledikten sonra, Hindistan'daki Müslümanların mücadelesine dair anlatıma geçti. Onları, Musa Carullah çevirisi için masada duran kâğıtlara şöyle not etmişim:

«Hindistan'da paryalar vardır, emperyalizm hakimiyetini sürdürüyor. Ama bütün varlıklı sınıflar onlarla işbirliği halinde değiller. Hindli Müslümanlardan Muhammed Ali ve Dakk'lı Nevvap Salimullah Han, hem müstevliye 'İstilacılara' karşı mücadele

vermiş, hem de 1914 savaşında Osmanlı Devleti'nin Almanya safında harbe girmesine karşı çıkmışlardır. Mahatma Gandhi, Motilal Nehru, Madam Mohan Malaviya, hatta Swami Shraddanand, İngiliz Valisine karşı birleşmişler, dinî merkeziere yapılan İngiliz tecavüzlerini protesto etmişlerdir, yer yer kitlevî mücadele vermişlerdir. Sabiha hanım, yalnız sosyalistleri vatansever göstermekle eksik bir iş yapmıştır. Bu bakımdan Çitra Roy'la babası, hakikatları nakıs şekilde ifade etmiştir.»

Bu konuşmayı yaptığımız günlerde Almanya, Polonya'ya saldırmış, Alman hayranlığı, sosyalizm düşmanlığı almış yürümüştü. Konuyu bu olaya çevirmek için:

«Bu savaşta İngiliz emperyalizmi'nin tutumu ne olacak?» dedim.

«İngilizler cephede, yenmeyi başaramazlarsa mahvolacaklarını bildiklerinden, mutlaka zafer için siyasî dehalarının zaferini elde edeceklerdir.»

T. FİKRET'E SALDIRI GİRİŞİMİ

İkinci Dünya Savaşı'nın bunalım yıllarında yaşarken, basında yeni bir Sabiha Sertel olayı aldı yürüdü. Kâmran Demir imzası ile «Yeni Sabah» gazetesinde bir makale yayımlandı, başlığı şöyleydi: «Tevfik Fikret'in bütün eserleri yakılmalıdır». O günlerde Alman Nazizminin Propaganda Bakanı Goebels, Yahudi asıllı yazarların kitaplarını alanlarda yakıyordu. Böyle bir ortamda Fikret'in kitaplarının yakılması önerisine ırkçı ve ümanizme karşı olan kalemler dört elle sarıldılar. Kâmran Demir, o yazısında (7.10.1939) Fikret'i yermek için onu «Amerikan misyoner papazlarının tesiri altında kalmıştır,» diye suç luyor ve ekliyordu:

«Vakıa Fikret'in 'Sis' gibi, 'Millet Şarkısı' gibi gazı manzumeleri var. Vatanperverlik ilham eden satırlarına tesadüf edilir. Fikret bütün bunlar ca'li

(yapmacık) şeylerdir. Hakiki Fikret 'Toprak vatanım, nev'i bever milletim' diyen Fikrettir.»

Durup dururken Kâmran Demir imzasını kullanan kişinin Fikret'e saldırması ve onun «ne manzumeleri, ne de hayatta sadık kaldığı ve müdafaa ettiği prensiple hiç bir zaman gençliğe bir ders, bir imtisal nümunesi (uyulacak örnek) olamayacağı»nı ileri sürmesi hem savunuları, hem de tepkileri topladı. Tepki gösterenlerin başında Sabiha Sertel geliyordu.

«Neden Fikret konusu 1908'den sonra o doğrultuda yeniden gündeme geldi?» dediğimiz vakit, Sabiha Sertel bize — «Tan»daki çalışanlara — şöyle yanıt veriyordu:

«Bu savaş yıllarında Faşistlerin anlayışı doğrultusunda propaganda yapmak için Fikret'i ele aldıkları bir gerçek. Fikret'i insaniyetçi olduğu için vatansız göstermek istiyorlar. İnkılapçılığını milliyetçi olamayacağına kanıt yapıyorlar. Evrenin varlığına bir baş aramadığı için onu dinsizlikle suçluyorlar. Oğlu, Amerika'da din değiştirdi diye onu karalıyorlar ve kişisel yaşamına uydurukçu savlarla burunlarını sokuyorlar. Hatta kendinden önceki Türk şiirinin metafizik varlık anlayışından yoksun oluşunu kusur sayarak, onu 'basit ve geri' diye karalamaya kalkışıyorlar. Ama Fikret, şiir dünyamızın sıra dağları arasında zirvesi yükseklerde bir yıkılmaz anıttır.»

İnsancıl duygulara ve düşüncelere karşıtlığı da sırıtan Fikret'e yönelmiş saldırıları göğüsleyen Sabiha Sertel, «Tan»da önce «Kundakçı», sonra «Fikret'i Bir İrticaa Bayrak mı Yapmak İstiyorlar?» başlıklı fıkraları ile yazı alanında başlatılan savaşa atıldı. Sonra da «Gençlik ve Fikret» fıkrasını yayımladı.

Bu kez «Yeni Sabah», bir anket açarak Fikret'e karşı olan görüşlere sütunlarını ayırdı. Mithat Cemal, Agah Sırrı Levend, Hüseyin Cahit Yalçın, Ömer Rıza Doğrul, Nihat Sami Banarlı, Nihal Atsız, K. Ekler, Abdülkadir Ceyhun, İskender Fahrettin de-

ğişik açılardan Fikret'le ilgili görüşlerini belirttiler. Sabiha Sertel'in yayınları ise Fikret'le birlikte onun da suçlanılmasına yol açtı. Bunlara karşılık veren Sabiha Sertel'in «Yeni Sabah» gazetesini ve Fikret'i ağır bir dille karalamaya yönelen Eşref Edip'i niteleyen yorumları, bunların Sertel aleyhine hakaret davası açmaları sonucunu verdi. 4. Asliye Ceza Mahkemesi'nde başlayan duruşma için, o günlerin en önemli olayı, denebilirdi. Mahkemeye dinleyici olarak gelenler ve koridoru dolduranlar gruplaşmıştı. Bir yanda Fikret'ciler, bir yanda Fikret'in kitaplarının yakılması kampanyasını destekleyenler yer almıştı. Gençler arasında bir çatışmayı olası sayan güvenlik örgütü, yeteri kadar siivl ve resmî giysili polisleri Adliye Sarayı'na (Sirkeci'deki Büyük Postahane'nin üst katına) göndermişti. Sabiha Sertel, duruşmaya savunma avukatı bulunmadan gelmişti. Gazete sorumlularına ve Eşref Edip'e (dinsel açıdai yayın yapan «Sebil-el Reşad» dergisi yönetmeni) hakaret ettiği iddiası üzerine Sabiha Sertel mahkemede şöyle dedi:

«Ben kimseye hakaret etmedim, ama hakarete uğrayan şair Tevfik Fikret'i savundum. Fikret'e hakaret edenlere gerici, tutucu, faşist demem mevcud yasalara göre suç değildir, suç işlemedim. Fikret'in Moskova'da anıtının dikildiği savı da gerçeğe uygun değildir. Kaldı ki, bir Türk şairinin, Fikret'in heykelinin bir başka ülkede dikilmiş olması yalnız o şair için değil, Türk ulusu için ancak bir onur nedeni olabilir.»

Eşref Edip'in ve «Yenl Sabah»ın avukatları, konuyu saptırmaya yöneldiler ve Sabiha Sertel'in ideolojik inanışının açıklanmasını istediler. Yargıç ise şu kararını yazdırdı:

«Mahkememiz, yasal hükümlere uyarak hareket etmekle görevlidir. Yasalarımız, hakaret davasında sanığa veya sanıklara onların vicdani, felsefî, dinî inançlarını sormaya müsait değildir. Dava mevzuu

davacılara hakaret edilip edilmediğini araştırmak ve ona göre karar vermektir.»

Duruşmanın başka güne bırakılması, Sabiha Sertel'in savunmasını yapması içindi. Basın duruşmayı ayrıntılarıyla yansıttığı için savunmanın yapılacağı gün Adliye koridorları yine tıklım tıklım dinleyicilerle doluşmuştu. Sabiha Sertel, olayı tarihsel gelişimiyle ele aldı. Bir şairin ölümünden 28 yıl sonra inançları nedeniyle suçlanıp yargılanmak istenmesindeki anlamın yorumunu yaptı. Softaların da, 1908 devrimi sonunda, halkın umutlarını boşa çıkaran İttihat ve Terakki Fırkası liderlerinin güdümüyle, kendilerini sert biçimde eleştiren Fikret'e saldırı düzenlediklerini belirtti. Şunları ekledi:

«O günlerde tümüyle politik nitelikte olan bu saldırılar, devrimci olduğunu iddia eden bir kadronun, kendi yanlışlarını gizlemek için, özgür fikre, özgür eleştiriye karşı yaptığı bir baskının, bir tutuculuğun açığa vurulmasıydı.

«Bu ilk saldırı, 1914 savaşı öncesinde, Türkçülük, ulusçuluk adı altında sırf kitleleri aldatmak amacıyla dile getirilen bu kutsal kavramlar perdesi altında, Alman emperyalizminin koltuğu altında ülkeyi savaşa sokma hazırlığı döneminde sergilendi. Oysa Fikret savaşa karşıydı, ırk, din, cins, milliyet ayrılıkları ileri sürülerek insanlar arasındaki kardeşliği yok etmeye çalışanları yeriyordu. O bütün insanlara aynı duygularla bakmaktan ve onları sevmeüten yanaydı. Bu anlayış, yıkılmakta olan bir imparatorluğu kurtarmayı ancak Alman İmparatorluğu'nun çıkarını gözeterek savaşa atılmakla yeni topraklar kazanılacağını sanan ve isteyen Fırka yöneticilerinin çıkarlarını tehdit ediyordu. Onların telkiniyle Fikret'e saldırıları harekete geçirdiler. Oysa Fikret ulusunu da, yurdunu da seviyordu. Ancak ekonomik ve siyasal çıkarlar nedeniyle insanlar ve uluslar arasında kin duygularını beslemek isteyen görüşlere karşı çıkıyordu. Bu bakımdan bugün Fikret'i karalamaya yönelik bu yeni saldırılar da, ortada bir

edebiyat konusu değil, politik nedenlerle açılmış bir ideolojik dava olduğunu kanıtlar.»

Savunmadan sonra duruşma başka güne bırakıldı. Mahkemeden çıkan Sabiha Sertel'e iyi Türkçe bilen bir Fransız gazetecisi, Fikret davasının, akışını özetlemesini istedi. Sabiha Hanım, ona «Tan»a kadar buyurması dileğinde bulundu. Avukat Hamdi Öğe ile birlikte «Tan»daki odasında yabancı gazeteciyi yanıtlayan Sabiha Sertel, sözlerini benim de not etmemi istedi. Ben de sonradan bu konu kendisine sundum. Sonra bu yanıtı **Tevfik Fikret - İdeolojisi ve Felsefesi** adlı yapıtına da koyduğunu gördüm. Şöyle demişti o gün :

«Osmanlı saltanatı devrinde maddî şartların gelişmesiyle elele yürüyen bir fikir inkişafı vardı. Fakat maddi inkişaf geri olduğu nisbette bu fikir inkişafı da çok gerie kalmıştır. Tanzimat reformunun, 1908 inkılâbının insaniyetçi idealleri dincilerin hücumları karşısında nasıl daima fedakârlık yapmak, gerilemek zorunda kalmışsa, demokrasiyi ve insaniyetçiliği müdafaa eden ideolojiler de daima bu içtimaî muhafazakârların, mürtecilerin mümanaatı (engellemesi) karşısında kalmıştır.

«Fakat tarih bir seyirdir (süreçtir). Bütün bu muhalefetlere rağmen Türkiye mikyasında (ölçüsünde) hürriyet ve demokrasi fikirleri ileri zümreler arasında yer almıştır.

«1908 inkılâbını yapan ve yaşayan nesillerin,bu, bu inkılâbın tahakkukunu (gerçekleşmesini) görmemekten mütevellid (doğan) teessürleri de bir hürriyet ve demokrasi nizamına (düzenine) olan tahassürleridir (özlemleridir). Cumhuriyet inkılâbında saltaantın, hilâfetin, dinî otoritelerin devlet üzerindeki tahakkümünün yıkılması, fıkir ve vicdan hürriyetinin Esas Teşkilat Kanunu ile Anayasa ile insan hakları arasında girmesi, bu tarihî inkişafın bir neticesidir. Türkiye; Cumhuriyeti inkılâbıyle tekâmülün daha ileri bir safhasına girmiştir.

Fikret'e Saldırının Kökeni ve Gençlerin karşı çıkışları

Sobiha Sertel, Asliye 6. Ceza Mahkemesinde savunma yapacağı gün adliye koridorları tıklım tıklımdı. Duruşma başlayınca dar mahkeme salonu dolmuş, sanık ve avukatının oturduğu, tahta sıraya kadar gelen dinleyiciler ve yanda yer olan stajyer avukatlar salonu güç nefes alınır duruma getirmişlerdi.

Sabiha Sertel uzun savunmasını okuyordu. Sesi titriyordu, ama sözlerinin gücü dinleyenleri etkili yordu. Yeni Sabah'ta 1939 sonlarında bir anketle başlıyan Fikret'e saldırı girişimi ve basının tutumuna da yer veren Sabiha Sertel şöyle sürdürüyordu savunmasını:

«Yeni Sabah'ta açılan ankete cevap veren bir kısım muharrir bu eski iddialarından bir zerre fedâkârlık yapmadan aynı zihniyet ve aynı mantıkla bir daha bu davanın üzerinde durdular. Fikret'e bir daha inkilabın varlığı önünde çamur fırlattılar, çirkin hakaretleriyle büyük bir ölünün mezarını taşladılar. Bu hakaretlerin karşısında inkilâp gençliği sessiz kalmadı. Büyük bir değerbilirlilikle hemen Fikret'i ve inkilâbı savunmaya geçtiler.

1939-1940'ta tazelenen bu davanın bugünkü basındaki yonkıları şöyle oldu: Tan gazetesinde benim yazdığım yazılardan sonra Vakit gazetesinin 22 Ekim sayısında Fikret Adil'in Sadri Ertem'e seslenen şu mektubu çıktı:

«Azizim Sadri,

Babıâli gazeteleri bir Tevfik Fikret meselesi ortaya attılar. Gündelik facia haberlerinin heyecanlarını değil sömürme ,doğru dürüst vermekten âciz kafaların, Tevfik Fikreti' sahneye çıkarışları bir bilgisizlik ve güçsüzlük görüntüsü değilse, muhakkak ki özel bir maksoda hizmet etmektir. Zira on altı yaşına basmak üzre olan Cumhuriyet'in bin bir güçlükle ayırmada başarı gösterdiği din ve dünya iş-

lerini bir arada ileri sürerek hem din, hem de vicdan hürriyetine saldıranlar var. Bu tür saldırıyı kimlerin yapabileceğini de bilmek elimizde değildir.

Tevfik Fikret'i Sultan Hamid zamanında zındık ve zangoç diye jurnal eden anlayış, onun bugün de heykelini dikmek veya eserlerini yakmayı söz konusu ederken «Heykel meselesi doğru ise bolşevikler buna karşı büyük kadirşinaslık göstermişler ve çoktan dikmişler» diyor.

Görüyor musun azizim Sadri, bu anlayış kendi deyimiyle ortaya nasıl bir balgam attırıyor?»

Fikret Adil gibi bir çok gençler, dergilerinde bu mücadeleye katıldılar. Yeni Adam dergisi Fikret hakkında bir anket açtı, üç sayısını bu davaya ayırdı. Bu ankette Burhan Belge, Fikret'ın oğlu hakkında yapılan hücumlara şu cümlelerle yanıt veriyor:

«Fikret'in bizi ilgilendiren biricik oğlu, edebî ürünüdür. Halûk, Tevfik Fikret adındaki vatandaşla... adındaki vatandaşın oğullarıdır. Amerika'da yaşıyor, Türkiye'ye dönmüyormuş. Bundan Fikret aleyhine bir hüküm çıkarmak, devletin uyrukluk yasalarına bile aykırıdır.»

Burhan Belge, Fikret'in Kolejde çalışması sorusuna da şu yanıtı veriyor:

«Bu okul Türkiye'de değil de, Amerika'da bulunsa, onun yine bir suç sayılmaması gerekir. Nasyonalizmin (Milliyetçiliğin) iyisi değer yıkan değil, değer bilen ve koruyandır. Fikret'i bazıları reddetmek istiyorlar. İyi ki buna müsaade etmeyenler var.

O, ne bizim demagojik eğilimlerimizin, ne de politik anlamdaki bir Türk nasyonalizminin konusudur. O bütün Türk şairleri gibi Türk dilinin, Türk edebiyatının ve Türk fikir yaşamının bir malıdır. Ve öyle kalmalıdır.»

Eğer Fikret'i oğlu nedeniyle suçlu düşürmek gerekirse, oğlu hapishanede hırsızlık suçu ile yatan Akif'i de suçlu düşürmek gerekir. Ne baba oğlundan, ne oğlu babasından sorumludur.»

Sadri Ertem de bu ankete verdiği yanıtta diyor ki:

«Tevfik Fikret'in edebiyatımızda belli başlı rolü, Avrupalaşan Türk edebiyatının şekil bölümündedir. Fikret Avrupalı nazım vücude getirmiştir. Bu ürünüyle hakederek usta niteliğini kazanmıştır. Eğer 1939'dan sonra başlıyan hareketlerde bir tür Rönesans havası estiyse, bunun bedii şeklinin kuruluşunda Fikret'in yüzde yüz etkisi olmuştur.

Ahlakî ve ulusal vicdan karşısında bir insan dinsizlikle suçlanamaz. Fikret'i böyle suçlayanlar fikir ve vicdan hürriyetini bir kalemde yok sayan bağnaz softalardır.»

Yine bu dergide L. Erişçi imzasıyle «Tevfik Fikret ve Kişiliği» başlıklı yazı ile Fikret hakkında çıkan değerli bir incelemede de şu tahliller var:

«Fikret'i ilk dönemlerinde Servetifünun edebiyatı çerçevesinde izleyen hücumlar 1326'dan sonra kamp değiştirir ve özellikle Sebilürreşatçılarla Turancılarda toplanır. Sebilürreşat'ta Mehmet Akif'in provokasyonu ile başlayan ve gittikçe açıklığa kavuşan hücumun bir kolu Ahmet Naim'in ağzında gerçek kıvamını bulur.

Fikret'e saldıranların başka bir kolu da Turancılardır. Alman emperyalizminin dürtüsü ile doğmuş, Rusya'dan kaçan Türklerle güçlenmiş, biricik yararı Türk tarihi üzerinde bazı çalışmalara neden olmak, ve zararı ise fikir yaşamımızda genel olarak reaksiyoner bir hava, fiili yaşamımızda Dünya Savaşı'na neden olmak gibi daha çok yararsızlığı saptanmış, gerçek Türk ve halk ulusçuluğundan uzak bir görüş daha «genç kalemlerde» Fikret'e dokunur. Bugün de değindiğimiz ad ve temellerden başlayıp gelen tartışmalar ve saldırılar sürmektedir. Fikret, yapılan saldırılar, karşısında her vakit savunucular bulmuştur.»

Bu dergiden başka Yeni Sabah Gazetesinin Başyazarı Hüseyin Cahit'te 7 Gün dergisinde Fikret'i savunan bir yazı yayınladı. Gazetelerde ve der-

gilerde fikirlerini söyleyenler, inkilâp görüşüyle Fikret'i belirttiler... Artık Naim Hoca'lar ve Sebilürreşatçılar gibi Fikret'i ne Kollejde öğretmenlik ettiği için, ne Tarih-i Kadim'i yazdığı için, ne de oğlu Amerika'da kaldığı için eleştirmediler. Arada bu bağnaz anlayışa bağlı kalıp, bu noktalardan Fikret'i eleştirenleri inkilâp gençliğine mensup saymıyorum.

Yeni Ses dergisinde çıkan bir şiiri de Fikret'in bu son kavgadaki rolünü şöyle belirtiyor:

FİKRET'İN MEZARINDA

«31 Mart isyanı var
'Tarih-i Kadîm'ini mızrağa takacaklar,
Sis'li bir akşam üstü
Ferda'yı yakacaklar.
Görüldü kara cübbeleriyle, yeşil sarıkları.
Sebilürreşatçılar hortlamış uluyor,
Bir tek satırından senin, hâlâ
— Hey koca Fikret —
Bak ki nasıl korkuluyor.

İşte bu kavga, dönüp biricik suçlusu olarak beni mahkemenize getirdi. Bu davada Fikret milliyetsizlik, dinsizlik ve insaniyetçilik suçuyla itham edilirken, ben de Fikret'i ve inkilâbı savunma suçuyla sanığım. Yeni Sabah Gazetesinin aleyhime açtığı hakaret davasının konusu bu yazılar ve bu savunmalardır.»

Duruşmada heyecan doruk noktasına varmıştı. Tarihsel akış içinde Fikret'i ve Cumhuriyet İnkilâbını koruyan Sabiha Sertel, Atatürk'ten, İsmet İnönü'nden, Anayasadan, Halk Partisinin programından söz açarak savunmasını şöyle sürdürdü:

«Atatürk, Şapka İnnkilâbı hakkında Kastamonu'da verdiği nutukta diyorkl

«Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkilâpların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen asri

ve bütün mâna ve eşkâliyle medeni ve intimai heyet haline isal etmektir (...inkilâpların amacı Türkiye Cumhuriyeti halkını tümüyle çağdaş ve bütün anlam ve görünümüyle uygar bir sosyal toplum haline ulaştırmaktır) İnkilâplarımızın asîl umdesi budur (Devrimlerimizin soylu ılkesi budur). Bu hakikatı kabul etmeyen zihniyetleri tarümar etmek lâzımdır (Bu gerçeği kabullenmeyen anlayışı paramparça etmek gerekir).

Atatürk'ün insaniyetçilik hakkındaki ilkesi de budur:

«İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün cihan milletlerinin huzurunu, refahını düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa, bütün dünya milletlerinin saadetine hizmet etmeye elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Bu düşünüş insanları, milletleri ve hükümetleri hodbiniikten (bencillikten) kurtarır.»

Cumhurbaşkanı İsmet Inönü de insaniyetçilik hakkındaki fikirlerini 9 Ekim'de Kastamonu Halkevinde söylediği nutukta şöyle dile getiriyor:

«Unutmamalıyız ki, büyük Türk milletinin yekpare bir insanlık ve medeniyet kütlesi olmasını ideal tutan Partimizin başlıca kuvveti, başlıca vazifesi bütün vatandaşların ihtiyaçlarını temindir.»

İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçildiği gün de şunları söylemişti:

«Devlet ve milletimizin insaniyet ve medeniyetin asîl hedeflerine doğru durmadan ilerleyip yükseleceğine, katî inancım vardır. Türk milletini en kısa yoldan temiz cemiyet hayatını, feyizli terakki yollarını açmış olan inkilaplar, kalp ve vicdanımızın en aziz varlıklarıdır.» Şimdi Atatürk ve İsmet İnönü insaniyetçi oldukları için milliyetçi değil midirler? Neden Fikret'in insaniyetçiliğinden korkuyor, milliyetçiliği ile insaniyetçiliğini birleştiremiyorlar?.. Çünkü onlar Fikret'in **şahsına düşman oldukları için de**ğil, yeniliğe, inkilâba, ileri fikirlere düşman oldukla-

rı için oklarını Fikret'in göğsüne ve kafasına çekiyorlar. Insaniyetçiliği, inkilâpçılığı, lâikliği anlatmaktan âciz olanlar, Halk Partisinin programında bu umdelerin (ilkelerin) ne şekilde izah edildiklerini okusunlar.

Milliyetçiliğin tanımı şudur:

«Partinin ve yeni devletin anlayışına göre Türkiye Cumhuriyeti içinde Türk dili ile konuşan, Türk kültürüyle yetişen, Türk ülküsünü benimseyen her vatandaş hangi din ve inançton olursa olsun Türktür. Bu ilke, Anayasada açıkça yazılıdır. Yeni Türk milliyetçiliğine göre Türk ulusu büyük insanlık ailesinin yüksek ve onurlu bir uzvudur. Bu bakımdan bütün insanlığı sever, ulusal çıkarlarına ilişmedikçe başka uluslara karşı düşmanlık beslemez ve bu yolda kimseyi etkilemez.»

Elimizde Anayasada geçen bu ilkeler varken, Fikret'i, Kollej'de öğretmenlik ettiği için milliyetsizlikle, insanlığı sevdiği için vatansızlıkla suçlayan bir anlayışa, ben gericiden başka ne sıfat verebilirim.

Parti programında laiklik de şöyle tanımlanmıştır:

«Türkiye Cumhuriyeti dinlerden ve dinlerin koyduğu ilkelerden değil, hayatın kendinden, onun müsbet ihtiyaç ve gereklerinden kaynaklanarak işleyen bir devlet mekanizmasıdır. Devlet ve dünya işlerinde dinin hiç bir etkisi yoktur. İşte bu temel düşünceye laiklik derler.»

Parti bütün yasaların, nizamların ve usullerin yayılmasında ve uygulanmasında en son bilim ve teknik esaslarıyla çağın gereksinmelerine uyulmasını temel düşünce olarak kabul etmiştir. Din bir vicdan işi olduğundan Parti, dini, dünya ve devlet işleriyle politikadan ayrı tutmayı, ulusumuzun çağdaş uygarlık yolunda ilerlemesi için başlıca koşul sayar.

Kamu haklarının en önemlilerinden biri olan vicdan özgürlüğü, lâiklik sayesinde en geniş ve ideal bir şekilde sağlanmıştır. Bir toplumun üstünlüğü ve uygarlığı için birinci koşul olan vicdan özgürlüğü,

her kişiyi, manevî hususlarda kendi idrak ve imanına bırakarak, ferdi inanışla, devletin ve cemiyetin genel yürüyüşünü köstekleyici bütün bağları koparıp atmıştır.

Ulusal ve toplumsal yaşamda bireyin dinsiz, şu veya bu inanç düzenine bağlı oluşu, ulusal ve sosyal görevi bakımından ne bir kusur, ne de bir erdem sayılmaz.

Anayasaya geçen lâiklik bu şekilde tanımlandıktan sonra, Yeni Sabah gazetesinde Fikret'i dinsiz olduğu için aşağılamaya yeltenen anlayış, bu yasa şunları söyledi:

«Sayın Yargıç,

Görüyorsunuz ki, bu dava adî bir hakaret davası değil, 27 yıl önce başlıyan ve hâlâ süren bir Fikret'le Akif, inkilâpla gericilik davasıdır. Bu davada Fikret, başını kaldırmak isteyen bir gericiliğe bayrak yapılmıştır. Akif'in ne hislerleri, ne düşünceleri, ne inançları bu inkilâbın karşısında bir saniye ayak üzerinde duramaz. Fikret, ulaşılması güç bir dağın tepesi, onun karşısında bu dağın eteğine kurulmuş bir medresede Asya destanları okuyan bir vaiz vardır. Bu kavgada ben aciz bir savunucu, Yeni Sabah gazetesinin sahibi ise, cim karnında bir noktadır. Bu, kişiler arasında bir dava değildir. Biz bugün medrese vaizları, anlayışları ve müritleriyle mücadele ediyoruz. Yeni Sabah'ta bazı yazarlara ait olan o yazılar çıkınca, kara perdenin arkasından irtica gözüktü, ben de bu yüzden maskesini düşürdüm. Fikret'le Sebilürreşatçılar kavgası üç kezdir yineleniyor. Bunların birincisi Fikret ve Servetifünuncuların Sebilürreşatçılarla yaptığı kavga, ikincisi Meşrutiyet döneminde Ziya Gökalp ve gençlerin Sebilürreşatçılarla mücadelesi, üçüncüsü de bugün Cumhuriyet devrinde Atatürk kuşağının, yani bizim Sebilürreşatçılar ve o zihniyeti taşıyanlarla yaptığımız mücadeledir. Dünkü kuşaklar nasıl, karakuvvetin egemen olduğu o korkunç dönemde bu anlayışla çarpışmaktan yılmamışlarsa, biz de öylece, gerici-

lik sahnede gözükür gözükmez karşısına çıkmaktan yılmadık. Zaten bunu Anayasa bize bir görev olarak vermiştir. Anayasanın 75. maddesi açıktır: Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünce, kalem, yayın özgürlükleri Türklerin doğal hukukundandır.

Bu yasa karşısında Fikret'in vicdan özgürlüğüne saldırmaya kimin hakkı vardır?»

Savunma bitiyordu. Sonuç beraat oldu..

«Cumhuriyet devrinde Fikret'e yapılan hücumlar, Meşrutiyet devrinde olduğu gibi yine, Hitler Faşizminin yanında Türkiye'yi harbe sürüklemek, faşist ideolojisini memlekete aşılamak isteyenler tarafından yapılmış, Fikret, hücum edilecek fikirlerin atış tahtası olmuştur. Faşizmin zehirli bombaları, yine aynı şekilde onun üzerinde patlatılmıştır. Fikret'i savunmam, demokrasiyi, vicdan ve felsefî inanç hürriyetini savunmamın ta kendisidir.»

Ve son duruşmada yargıç, «Yeni Sabah»da, «Tan»da, «Sebil-El Reşat» dergisinde yayımlanan makalelerin bir fikir tartışması olduğunu belirten Karar'ında Sabiha Sertel'in yazılarında «hakaret» öğesinin bulunmasını hükme bağladı ve böylece Sabiha Sertel beraat etti. Bu karar ilerici gençlerin Sabiha Hanıma sevgi gösterilerine yol açtı.

SABİHA SERTEL'İN KALEM KAVGASI

Alman Faşizminin açtığı savaş yıları döneminde «Tan'da demokrasi cephesini tutan Sabiha Sertel ve eşinin yazıları yüzünden «Tan», Bakanlar Kurulu Kararıyla bir ay kapatıldı (9 Mart 1944). Ama gidiş, Hitler faşizminin yenilgiye uğramakta olması sonucu, iktidarın tek partili yönetimde ve «Millî Şef» li uygulamalarda önemli değişiklikler yapması sonucunu verdi. 1946'da Dernekler Yasası'ndan bir fıkra **çıkarılmasıyla sınıf** temelline dayalı dernek kurma özgürlüğünün tanınması aşamasına geçildi. Roosevelt'in savunduğu Dört Hürriyet ilkesi benimsendi. İktidara bağlı organların başyazarları yeni bir yönde

yazı yazmaya başladıysalar da, Hüseyin Cahit, Necmeddin Sadak, Asım Us, Peyami Safa yine de Sabiha Sertel'e hücum nedenleri buldular. Asım Us, CHP'nin sosyalist olduğunu savunmaya bile başladı. Ama Sabiha Sertel, Asım Us'a faşizm Almanya'da iktidarda iken Türkiye'deki rejimin «faşist nitelikte» olduğunu iddia edenlerin olduğunu anımsattı. Sonra, ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Fransa cephesinin zaferi gerçekleşince bu kez Türkiye'deki uygulamanın «demokrasi olduğunu» savunanların görüldüğünü yazdı. Bundan sonra da Asım Us'a «Şimdi de siz, sosyalist bir Türkiyeden söz ediyorsunuz,» diyerek şu görüşünü belirtti:

«Türkiye sosyalist bir devlettir, veya İngiliz sosyalist fırkasının programıyla eşittir diyen Asım Us, realitelere değil, elindeki Anayasaya bakarak bu hükmü veriyor.»

1945 Ağustosunda sürdürülen bu tartışma sırasında Asım Us, konuyu başka yönlere kaydırmak için «Vakit» gazetesinin durumunu açıklayıp da «Tan»ın ideolojik anlayışını sormaya kalkışınca Sabiha Sertel bunu şöyle yanıtlıyordu:

«Gazetelerin memleket meseleleri ve davaları hakkındaki düşünceleri yaptıkları yayınla ölçülür. Bu konuda ne 'Vakit' gazetesinin 'Tan'a, ne 'Tan'ın 'Vakit'e verecekleri bir hesap yoktur. Ancak bu hesabı ulusa vermeğe mecburuz ki, bunu da okuyucu, okuduğu yazılara göre ölçer, hangisinin kendi anlayışına göre ulusa ve onun çıkarlarına uygun olup olmadığına karar verir. Ne Asım Us'un şefaatine, ne de sorguya çekmesine gerek vardır.»

Ne var ki, 4 Aralık 1945'de bir sözde «gençlik tepkisi» ile «Tan» matbaasına hücum edildi, matbaa makineleri kırırırdı. Sabiha Sertel'in yönettiği «Görüşler» dergisi yırtılıp, kâğıd bobinleri sokağa atıldı. Hurufat kasaları parçalandı, arşiv dosyaları çiğnendi, eski İçişleri Bakanlarından Cami Baykurt'un çıkardığı «Yeni Dünya» gazetesi de hücuma uğradı, iki kitapçı dükkanının kitapları parçalandı, vitri-

ni, kapısı, penceresi kırıldı. «Tan» matbaası uzun süre gazete ve dergi basamayacak duruma getirildi.

Bu olayı konuştuğumuz bir gün (1950'de yılbaşını kutlamaya gittiğimde) Sabiha Sertel'in yüzünü acı bir anlam kapladı. Nerdeyse ağlayacaktı. Küçük mendiliyle burnunu siler gibi yaptıktan sonra:

«Sayın Sülker,» dedi, «asıl beni üzen üniversite öğrenimine geçmiş gençlerin, makine gibi düğmelerine basılınca, fikre karşı balyozla harekete geçirebilmeleridir. Düşününüz. Ben fikirlerimi açıkça yazıyorum, buna yanıt veriliyor, uygarca tartışıyoruz Okuyucular kimin haklı, kimin haksız olduğunu kavrayacak bilinçtedir. Ama iktidar partisinin başı, eleştiriye katlanamıyor.»

Sesi titriyordu. Bana kahve getiren kıza «normal bir bardak su» dedi. Boğazını üşütmemek için buzdolabından su içmeyi uzun süredir bıraktığını söyledi. İki yudum kadar su içtikten sonra:

«Belki bilmezsiniz, 'Tan'a saldırı düzenlendiği gün ben gazetede olsaymışım, ne yapacaklarmış, ne tahmin edersiniz?»

«Herhalde öldürmek isteyeceklerdi...»

«Hayır, verilen buyruk şuymuş: Beni çırılçıplak soyacaklar, yanlarında getirdikleri kırmızı matbaa mürekkebiyle kızıla boyayacaklar ve beni Sirkeci'de dolaştırıp Emniyet Müdürlüğü'ne teslim edecekler ve 'İşte kızıl dudu' diyeceklermiş.»

Bunu duymamıştım. Tüylerim diken diken oldu. Titremeye başladım. Sabiha Hanım birden hızla yerinden kalkıp salondan uzaklaştı. Sabiha Sertel'le son görüşmemiz böyle oldu ve birbirimize ne «Allahaısmarladık», ne «Güle güle» diyemedik.

YENİLERİ VE ŞAİR FİKRET'İ YORUMLAMA

Eve dönünce, Sabiha Sertel'in çevirilerine daldım. «Tan»da çalışırken tuttuğum notlara, yazdığım haberlerin kaynağını oluşturan demeç, bildiri, ra-

por ve benzeri malzemeye göz atarken, Fikret'in kitaplarının yakılmasını öneren yazı nedeniyle bir dergi için kendisine sorduğum sorulara verdiği yanıtı buldum. O yanıtı yayımlayacak dergi, parasal sorun nedeniyle yayınını sürdüremediği için Sabiha Sertel'in şiir konusundaki görüşleri de o vakit gün ışığına çıkamamıştı.

Tevfik Fikret'in toplum içindeki yerini açıklayan ve Osmanlı yönetiminin fikir akımlarını özetleyen görüşlerinden sonra daha önce yapılmış bir tartışmaya, Mehmet Akif Tevfik Fikret tartışmasına değiniyor, Fikret'i eleştirmek için çıkarılan **Reybilik, Lailâhilik, Bedbinlik** adlı bir yapıtın savları özetleyip onları yanıtlıyordu. Bir ilahiyat profesörünün o kitabında Fikret «şüpheci» diye tanımlanmış, bu şüpheciliği de Fikret'in şeker hastası olmasına bağlanmış, Vücutça hasta olan Fikret'in doğal olarak ruhen de hastalığına hükmedilmiş. Sonra Fikret karamsar diye tanımlanmış. Fikret «ateist» diye suçlanmış.

Bu savlardan hareket eden Sabiha Sertel, şiir ve şiirin dili konusuna, konulu ve konusuz şiir ayırımına değiniyordu. Üç sayfa kadar tutan yanıtının temel öğesi şiirde hürriyetçi akım ve dilin sadeleşmesi, halkın anlayacağı dilde yazmanın gerekliliği idi. Konuşma şeklinde yazdığım o görüşmeyi dilinde değişiklik yaparak sunuyorum:

«Fikret-Akif tartışmasının güncelleşmesi iyi oldu bir bakıma, şiirin ve onu yaratanın önemi ortaya çıktı,» dedi ve biraz düşündükten sonra konuşmasını sürdü:

«Bilirsiniz, İslâm uygarlığı 19. yüzyılda yavaş yavaş çöktü, buna karşın Avrupa'da yeni bir uygarlık gelişti, her uygarlık gibi Avrupa da kendi düşünsel sistemini dayattı. Üçüncü Selim zamanında gelişen Osmanlı - Fransız ilişkileri, Batıda beliren özgürlükçü. insan haklarına ve elbette yeni bir deyim olan 'Halk'a dayalı fikir akımlarına bir pencere açılmasına neden oldu. Tanzimat dönemi, bu yeni fikir akı-

mını hızlandırdı. Fransız Devrimi'nin getirdiği görüşlerin, hatta 'insan' anlayışının etkileri Osmanlı ülkesinde de yankı buldu ve yerleşti. Halk deyimi de saygınlaştı. İşte böyle bir gelişim çizgisi ortamında halksız olan divan edebiyatı artık ayakta duramazdı. Ziya Paşa'nın açtığı eleştiri dönemi, toplumun vardığı sosyal realiteye uygun düştü ve desteklendi. Ali Suavi, Ziya Paşa'nın başlattığı eleştiriyi ve yeni fikir akımını güçlendirdi. Şiiri halkın anlayacağı dille yazma ilkesi Namık Kemal tarafından da cesaretle işlemeye başladı. O kadar ki «Mahveder kendini bülbül bile hürriyet için» diyen dizeler yazdı. Fikret, tezli şiir yazma akımında büyük atılım yaptı. Akif de halkın anlayacağı dille ve aruz veznini çok başarıyla kullandığı şiirlerle bu yeni akımla ümmetçi inanışla şaheserler verdi. Ne var ki, Fikret'in yönü ileriye dönüktü ve daha evrenseldi. Akif ise düne özlem çekiyor ve gerçekleşmesi tarihsel koşullara ters düşen bir İslâm felsefesini canlandırmaya çalışıyordu. İşte şiir dilinin ve şiir anlayışının bu gelişimi Nâzım'da en uç derecesine vardı. Nâzım'da vatan duygusu ve hürriyet fikri, önceki şairlerden daha özlü ve daha etkin bir biçem ve bir özle dokundu.»

Eşi Zekeriya Sertel de yazısını bırakmış. Sabiha Hanımı can kulağıyla dinliyordu. Sabiha Sertel konuşmasına ara verince:

«Eğer Kemal'e edebiyat ve şiir dersi veriyorsan, bunu tarihsel akışı içinde ele alırken Ali Suavi'nin 'Türkçe yazmak'tan ne anladığını da belirtmen gerekmez mi?» dedi.

Sabiha Sertel:

«Onu bilmiyorum Zekri,» yanıtını verdi. Bu kez Zekeriya Sertel söze başladı:

«Ali Suavi, Ulum gazetesinde şöyle açıklamıştı 'Türkçe Yazmak'tan ne anladığını... Şimdi Nâzımın sürdürdüğü konuşulan Türkçe, dilin gelişmesine çalışan Türk şair ve yazarlarının savunduğu Türkçedir. Ali Suavi'nin anlayışına göre Türkçe yazmak

demek, gün görmedik lâkırdılar kullanmak demek değildir. Mir Ali Şir gibi sözü kısa kesmek, anlatılmak istenini açıkça yazmak.»

Sabiha Sertel:

«Amacım bu değil,» dedi. «Bu kadar ayrıntıya bir dergi röportajında gerek yok şimdi Konumuz şiirdi aslında. Evet Ali Suavi, halkın anlayacağı dille yazmayı savundu. Son dönemde F. Nafiz, O. Seyfi, H. Fahri ve son dönemin şairi Nâzım bunu sürdürdü ve konulu şiir yazmada başarısını uç noktasına vardırdı. Hatta bu o kadar özgünce yaptı ki, artık Nâzım yeni bir anlatımın ve konulara yaklaşımın tek temsilcisi oldu. Yeni şairler Nâzım'ın açtığı yolda önce onu taklid ederek, sonra kendilerine özgünlük veren yolu bularak şiirimizi zenginleştirdiler. Tıpkı Fikret gibi, Nâzım gibi döneminin sosyal ve politik realitesinden de esinlendiler. Namık Kemal'ın vatan sevgisini anlatan şiir geleneğini, Nâzım, olağanüstü bir özgünlükle bakınız nasıl yazdı, geçenlerde bir dergide yer alan şiiriyle:

«Kapansın el kapıları bir daha açılmasın,
yok edin insanın insana kulluğunu
bu davet bizim.

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
ve bir orman gibi kardeşçesine:
bu hasret bizim.»

Durdu. Belleğinin derinliklerine yeniden inmişti sanki. Sonra:

«Bilirsiniz,» dedi. «bu tür şiiriere karşı çıktı pek çok eski şair ve yazar. Çünkü onlar, halkı aldatmanın bir ilkesi olan 'sanat, sanat içindir'e bağlıydılcr. Hatta Nâzım şiirini ve onu izleyenleri şaşırtmak, belki de karalamak, yollarından caydırmak için Ankara'da parti gazetesinde bir anket açtılardı 1938'de... 'Şiir ölüyor mu?' gibi anlamsız, gerçek dışı bir soruyla yola çıktılar. Genç şairleri yaşamın

şiirinden ve sorunlarından uzak tutmağa önem verdiler. Ama şlir yaşıyordu. İnsancıldı, savaşa karşıttı ve dünyanın başına örülmek istenen faşizmin savaşla gerçekleştireceği sessizliğe ve zulme karşı çıkmayı bildiler. Bakınız Fethi Giray'ın şu şiiri ne kadar insancıl ve savaşçı telkinleri yeren bir mükemmellikte...»

Bir dergi çıkardı çekmecesinden ve okumaya başladı:

«Sorma Tanrım! Sorma,
bildiğin gibi değil dünya.
Küçücük kardeşlerim bile,
top, tüfek resmi çiziyor
kâğıtlarıma, kitaplarıma.»

Konuşmasını şöyle sürdürdü:

«Şairlerimizin insancıl yanı ağır bastıkça, bireyci şairler küplere biniyor, bir dergide onlar jurnal ediliyor, şairin aklına bile gelmeyen yorumlarla onlara karşı devlet organlarının karşı çıkmaları amaçlanıyor. Ama kervan yürüyor. Oktay Rifat'ın şu buram buram insan sevgisi ve emperyalist savaşa yergisini hiç kimse şiir planından alıp, onu suçlu sandalyasına oturtamaz.» Raftan bir şiir kitabı çekti, sayfalarını karıştırdıktan sonra, sözünü etttiği şiiri buldu ve okudu:

«Akraba ölülerin kılığında geliyorlar:
Kolayca girmek için odama.
Bir bakıyorum amcam, kardeşim,
bir bakıyorum Polonyalı gedikli çavuş.
Ve derhal konuşuyor:

Bir kızım vardı beş yaşında,
ölmüş, şimdi beraberiz.
Lâkin içi sıkılıyor burada;
Ellerini Varşova'da unutmuş
Çember çeviremiyor.»

Şiirin bendeki etkisini görmek için dikkatle yüzüme, gözümün içine baktı. Şiiri sevdiğimi anlayınca:

«Şairler, gerçek şairler ölmez,» dedi. «Padişah ve o dönemdeki devlet büyükleri kendilerinin ebedî olduklarını sanır ve öyle olmasını isterler. Ama, Fuzulî'nin bir şiirinde belirttiği gibi şairler, zamanın etkisiyle unutulacak türden kişiler değildir. İlerici şairlerimiz Fuzulî'nin tanımladığı tür ebedî kalmayı bile soydan geliyorlar. Nef'î de şair sözünün yüceliğine değinmişti. **Hüsn-ü Aşk** şairi ise, «söz sultanı benim» diye çağının sanat anlayışına göre haklı olarak övünmeyi bilmişti. Şimdi, Nâzım'ı, Fethi Giray'ı, Oktay Rifat'ı, Rıfat Ilgaz'ı, Arif Barikat veya A. Kadir'i yarınların unutulmayacak söz sultanlarından sayabiliriz.»

Zekeriye Bey «Bravo Sabiha, seni edebiyat öğretmeni yapmalı...»

Güldü Sabiha Sertel. «Röportaj bitti,» dedi hafif sesle... Bir an düşündü, sonra o dövüşe dövüşe bilenen kalemini eline aldı.

Eşl, sordu:

«Yarına ne yazacaksın?»

Bu soru, benimle yaptığı röportajın biitiğini vurguluyordu. Ayağa kalkmıştım. Sabiha Sertel, önündeki kağıt destesinin en üsttekine koyduğu bir başlığı beğenmemiş, üstünü karalamıştı. İznini isteyerek ayrıldım.

O, gurbet elde, Babıâli'den başını eğmeden geçmiş, örneği az bulunan bir fikir savaşımcısı olarak öldü...

BABİL KULESİ

1943'ün Temmuz sonlarıydı. Naci Sadullah kulağıma fısıldadı:

«Bu gece Tem Apartımanı'na Safiye de, Sadri de gelecek. Balıkçı da burda, onu kandıracağım, sana da Ömer'i getirmek düşecek. Dörtbaşı mamur bir gece geçireceğiz, Sakın Said'e (Kesler) duyurma, sonra bir çuval inciri...»

Durum açıktı: bizim bodrum palas bu gece Babil Kulesi'ne dönecekti. Bir kez ses sanatçısı Safiye Ayla gelince ona saygı ve ikram yarışına çıkacaklar ayrı ayrı kişiliklerdeydi. Naci bekârdı ve Safiye Ayla'yla çok senli benli konuşurdu. Cevat Şakir sevgi ve saygısında cömert, ama ne kadar çok sevse de ilişkide aralık bırakan bir sanatçıydı. Ömer Rıza Doğrul elli yaşındaydı ve Ayla'ya «kızım» diye seslenirdi. Saygısı ölçülüydü. Kahire'de doğmuş, radyoda Arapça spikerlik yapmış, radyoevine gidişinde bazılorınca Safiye Ayla ile akraba sayılmıştı. Biraz esmer oluşundan bazıları Safiye Ayla'ya 'Arap Safiye' dediği, Doğrul de Arapça spikerlik yapıp ağdalı konuştuğundan 'Arap' sayıldığı için bu ses sanatçısı ile bu ünlü yazar arasında böyle bir bağ kurmuşlardı. Bunu bilen Ömer Rıza herhalde Safiye'yle «akrabalığının» gereği neyse onu yapardı.

1939'da Kütahya milletvekili ola Sadri Ertem, 45'indeydi henüz, sık sık rahatsızlandığına tanık olurduk. Ankara'da gazeteci Bilâl Akba'nın:

«Sadri'yi şu Ankara havası, şu öğretmenliği ve şu çevresizliği daha görecek ve tatlı söyleşisine tanık olacaktık. «Resimli Ay»da çalışmış, Nazım'la arkadaşlığı olmuş, gençliğinde politik çileler çekmişti. «Kurun», «Vakit» gazetelerinde yazıyordu. Genç yaşında yokluktan ölen gazeteci Kemal Ahmed'e el uzattığını yazar Hüseyin Avni Şanda'dan işittiğim için Sadri Ertem'e bu açıdan da derin hayranlık duyuyordum. «Bir Vagon Penceresinden» adlı gezi yazılarını okumuş, **Bacayı İndir, Bacayı Kaldır** adlı öykülerini sevmiştim.

Ömer Rıza'yı geceye katmak için «Cumhuriyet» gazetesine gimem gerekecekti. «Cumhuriyet» ünlü Pembe Konak'da hazırlanıyordu. Doğrul, mermer merdivenlerle çıkılan giriş katında karşıya gelen kırmızı hali döşeli merdivenleri Nadi ailesine bırakarak, soldaki taş koridordan geçer, arka merdivenlerden çıkar çıkmaz sağdaki koridorun üzerinde iki kapısı olan geniş odada çalışırdı. Oda bahçeye bakar, kendisi sırtını koridoru oluşturan duvara dayayarak büyücek bir masada çalışır, sağ yanındaki radyoyu haber saatlerinde açar, ingilizce yayınları dinler, not alırdı.

«Cumhuriyet»in merdiven başı görevlisi çok dikkatliydi. Tanımadıklarını yukarı bırakmaz, ancak iç haberleşmeyle üst kata ziyaretçi alırdı. Bu kez Ömer Rıza Doğrul'un oda kapısında hırpani giyinmiş, sakalı uzamış yüzü, sapsarı biriyle karşılaştım. Kuşkusuz bir merhamet dilencisiydi, Ömer Rıza'nın sömertliğine sığınacak, beş on lira koparacaktı. Odasına girdiğimde onu «Siyasî İcmal» başlıklı mahallesinin sonuna gelmiş buldum. Tem gecesinden söz edip birlikte gideceğimizi söyleyince çocuklar gibi sevindi ve bir «Oh» çekti. «Şu son paragrafı yazınca çıkarız,» dedi.

«Sizi kapıda bir dilenci bekliyor, haberiniz var mı?»

Yüzündeki çocuksu neşe, derin bir acıya dönüştü, gözlerinden akan yaşları silmek için yuvarlak,

siyah çerçeveli gözlüğünü çıkardığı vakit nerdeyse hıçkıracaktı.

«Bu benim yüzkaram, yüzkaramız,» diyebildi.

«Ne demek üstad?»

«O, dilenci dediğin, benim öz oğlum.»

«Nasıl olur? Aman beni bağışlayın...»

«Söz dinletemedik, ilgilenemedik, uyuşturucu maddelerin zebunu oldu. Uyuşturucu alacak kadar para istiyor, yoksa çıldıracakmış...»

Biraz durdu, masasında duran çay bardağındaki sade kahvesinden bir yudum içti:

«İstediği parayı verebilmek için Ahmet Halit'e telefon ettim. Yüklüce bir para göndermesi için çok rica ettim, onu bekliyor.»

Yine gözleri doldu, makalesinin altına iki yatay çizgi çekip odadan çıktı, makaleyi Cevat Fehmi Başkut'a bırakacaktı.

Az sonra benim de tanıdığım bir kitapçı tezgâhtarı geldi, «Ömer Bey?» dedi; «Gelecek,» dedim. Üstad içeri girdi, genç tezgâhtar:

«Efendim, Ahmet Halit Bey'in selamı var, ancak bu kadar denkleştirebilmiş.» Zarfı uzattı. Ömer Rıza sordu:

«Ne kadar?»

«Yüz elli lira.»

Üstad başını salladı ve güçlükle duyulabilen bir «Peki» deyip kapıyı açtı. Önde parayı getiren, arkada Ömer Rıza çıktılar. Oğlunu tanımış olduğum için ıstırap duyuyordum. Doğrul odaya döndüğü vakit ceketinin yakaları ıslaktı, belli ki yüzünü yıkamış, biraz açılmak istemişti.

Az sonra gazeteden çıktık. Sirkeci'de bir mezeciden üstadın deyimiyle «ganice içki ve meze» aldık.

Hemen yazmalıyım, birkaç yıl sonra gazeteler Doğrul soyadlı bir gencin Tophane'de Kılıç Ali Hamamı yakınında esrar komasından öldüğünü haber verdiler...

TEM'DE HAZIRLIK

Tem'e girdiğimizde Rüştü Sezginoğlu çilingir sofrasını kurmuş, demleniyordu. Masaya meze eklentisi yapıp rakı şişesini açtık. Rüştü:

«Üstad», dedi, «bu gece burası tenha, biz bize bol bol söyleşiriz. Yakında Dinler Tarihi adlı yapıtınızın çıkacağını örğendim. Bana lütfen dinsel inançların gelişiminden söz eder misiniz?»

Rüştü'nün geleceklerden bilgisi olmadığını biliyordum. Ona, «Söyleşiniz uzun sürmez.» demeden Ömer Rıza'nın konuşmasını bekledim. Üstad «Olur» der gibilerden başını salladı, kendi eliyle çay bardağına rakısını, bir şişman bardağa da suyunu koydu.

Şef garson dışında kimseye rakısını ve suyunu kodurmuyordu artık Çünkü bir gece Sirkeci'de Bahceli Lokantada hem **Müslümanlık Nedir** adlı yapıtını bana yazdırıyor, hem demleniyorduk. Garson rakıyı ve suyu getirince, o elindeki bir kitaba bakarken ben bardaklara suyu ve rakıyı koymuştum. Anlatımına ara verince bir bardağı alıp ağzına dikmiş, sonra da:

«Barba!» diye seslenmiş, şef garsona çıkışmıştı:

«Bak Barba, daha gelir gelmez söyledim, bize açık şişeden içki verme, diye... Bu rakının alkolü kaçmış, berbat bir şey olmuş...»

Şef garson, ezile, büzüle:

«Aman Rıza Bey, büyük şişeyi Kemal efendinin önnüde açtım, küçük şişeye yarısını akıttım. Temiz, Yeni Rakı bu...»

«Al iç bakalım, temiz iyi rakın bu mu?»

Ve üstad elinizdeki kadehi Barba'ya uzatmıştı. O da bir yudum almış, sonra:

«Ömer Bey, bu su, rakı değil,» demiştir.

Bunun üzerine ben yaptığım yanlıştan ötürü üstaddan özür dilemiştim. Meğer su bardağına rakı, rakı bardağına su koymuşum. Ömer Rıza da Naci de önce rakı yudumlar, sonra su alır ve ağızlarında

derecesi düşen rakıyı içerlerdi. O geceden beri Doğrul, şef garson dışında hiçbirimizin kendisine rakı ve su koyma hizmetinde bulunmamıza müsaade etmezdi.

İçkisinden bir uzun yudum aldıktan ve su bardağını ağzına götürüp çekmesi bir olduktan, bir dilim domates, biraz beyaz peynir yedikten sonra:

«Evladım Rüştü», dedi, «kişi ancak din sayesinde insan olabilir; yani karakter sahibi olur, kişiliğini bulur. Her ne kadar öğrenim ve aile terbiyesi insanı dürüst bir kafa sahibi yaparsa da, topluma yararlı olmayı öğretse de din onu mutlu etmenin anahtarı sayılır, topluma yararlı olmaya yönelir. Çünkü Tanrı der ki, rahmetimi istiyorsanız yarattıklarıma acıyın. Böylece insanın insana yardımının zorunluluğu bu dünyada da cennet hayatı yaşamayı mümkün kılar.»

Doğrul, Kahire'de doğmuş Ezher üniversitesi'nde okumuş, İngilizceyi ana dili gibi konuşup yazmayı öğrenmiş, dinsel alanlarda geniş bilgisi olan bir yazardı. Böyle olduğu halde onun Mason Derneği'ne üye olduğu, ayrıca içki içtiği herkesçe biliniyordu. O kadar ki, gazetelerde çalışanlardan yalnız Ömer Rıza ile bir iki yazarın çalışma odalarında içki içmelerine müsaade edilmişti. Böylece olduğu için Ömer Rıza'yı çelişki içinde bulanlar olurdu. Ama o şöyle derdi:

«Tanrı, içki hakkında ayrı nedenlerle Hz. Muhammed'e âyet indirmiş ve içki derece derece yasaklanmıştır. Büyük Kuran yorumcuları içkinin belli koşullarla içilebileceğinden yanadır. Ayrıca Tanrı, Kuran'da şaraptan «rızk» diye söz eder. Cennette şarap ırmaklarının varlığını bildirir. O halde içme koşulları yerine getirilince ve içmekle ilgili kurallara uyulunca içki pek de ağır bir günah olmaktan çıkar.»

BALIKÇI VE SADRİ ERTEM'İN GELİŞİ

Doğrul, dinin gereğini anlatmasına devam ederken kapıda anahtar sesi duyuldu. Kapı açılınca heybetli Halikarnas Balıkçısı önde, onun yarı boyundaki Sadri Ertem arkada göründüler; en arkadan da Naci iki elinde paketlerle sevinci yüzünü kaplamış halde salona girdi. Rüştü bu ziyaretten hoşlanmadığını belli etmemeye baktı. Naci:

«Merhabalar,» dedi «Safiye de az sonra geliyor.»

Balıkçı ile Doğrul öpüştüler, Naci meze paketlerini köşeye bıraktı. Herkese yetecek kadar sandalye veya tabure vardı. Masaya, hasırörgülü ikinci masa eklenirken kırık ayağının altına birkaç kitap koyularak dengesi sağlandı. Halikarnas Balıkçısı:

«Sohbetinizi kesmeyelim ama, önce birer yudumla ağzımızın pasını yok edelim.» dedi. Rüştü:

«Sohbetimiz dinin yararı üzerindeydi üstad, ama ağzımızın pasını...»

Ve çay bardakları doldurulup dudağa götürüldü. Mezeler yenildi. Balıkçı söze başladı:

«Ömer, İslâm dinini iyi bilir ama din bir tek değil ki, tek başına 'dinin yararı' ele alınabilsin sohbette. Batılı dinler var, doğulu dinler var. Hıristiyan ve Müslümanlara karşı politik baskılara karşı parayı bir Majino hattı gibi siper sayan Yahudilerin peygamberleri var. Sorarım, Müslüman Araplar din yoluyla selamete erdiler mi? Uygarlıkla din, zenginlikle İslamiyet arasındaki çelişkiyi incelersek görürüz ki...»

«Ama Balıkçı», dedi Ömer Rıza, «derinlere dalarsak Tem'in kurallarını çiğnemiş olmaz mıyız?»

Bu, doğruydu. Tem'de tartışılmayacak, politikaya dalınmayacak, Tem'ciler birbirlerinin inanç ve eğilimlerine ters düşen konuşmalara girmeyeceklerdi. Ama Cevat Şakir, «Sözümü bağlayayım,» diye konuşmayı şöyle sürdürdü:

«Hıristiyanlar arasında din birliği bile kalmadı. Çünkü konsiller din kuramlarını çeşitli nedenlerle

öylesine ayrı ayrı yorumladılar ki bir dinsel curcuna yarattılar.»

Bu sırada kapının zili duyulunca susuldu. Kapıyı açtığımda büyük ses sanatçısı Safiye Ayla yüksek ökçeli ayakkabısı üstünde grinin değişik tonlarından oluşan zarif giysisi içinde bir fidan inceliğiyle duruyordu. Elini öperken çok yumuşak bir esans kokusu içimi ferahlattı. Ayla, kapıdan girince Naci ve Balıkçı onu saygıyla, sevgiyle, coşkuyla karşıladılar. Ömer Rıza iltifat yarışında hiç geri kalmadı. Ayla, Ertem'e siteme başladı:

«Nerdesiniz ayol, sizi görmek için Ankara'ya mı gidelim?»

Ve gülüşmeler odanın havasını neşeye dönüştürdü.

Her zaman nazik olmayı, gönül almayı, bilgili konuşmayı bilen Ayla'ya en rahat sandalyemizi ikram ettik. Delinmiş hasır oturma yerine sağlam bir yün minder konulmuştu. Ona, Nacinin getirdiği konyaktan bir kahve fincanı içinde ikramda bulunuldu. İçkiyle arasının hoş olmadığını bilirdik. Ses telleri bozulmasın diye içkiye pek iltifat etmezdi.

Sadri Ertem, kadehlerin doldurulduğunu satayınca:

«Büyük ve tek ses sanatçımızın onuruna, teşrifine!» diye kadeh kaldırdı. Balıkçı, içip mezesini aldıktan sonra:

«Yahu, usulünce içince şu rakının tadına doyulmuyor, ne dersiniz? Zaten insanoğlu bir yandan kendi uygarlığının temellerini taşla, kayayla atarken bir yandan da tarım yoluyla neşesini bulmaya önem vermiş. Arpadan, buğdaydan bira yapmış, yabani üzüm asmasından şarap türlerini keşfetmiş, giderek üzüm suyunu damıtarak rakıyı bulmuş, patatesten viskiye uzanmış. Şarap Tanrısı bile yaratmış. Baküs... Bu tanrı, kederli, yorgun, mutsuz insanlara içki sunarak onları sevinç deryasında yüzdürüp eğlenmeyi öğretmiş. Şarap içenler kadın - erkek eğlenir, kendilerinden geçer, bir bakıma fena-

fillah olur, Baküs olmaya çalışırlarmış. Ömer iyi bilir ya, Müslüman dervişlerinin cezbeye kapılıp «Hu» çekmeleri ve kendilerinden geçip ölümden önce ölme tutkusu gibi davranışları Baküs'cülerde yoktu. Oysa Baküs ve onu Tanrı bilenler içki ve eğlence ile hoş vakit geçirmeyi öğütlerler, sevinç ve coşku ile yaşamaya bakarlardı ki buna ganos denirdi. Onun için Baküs'ün öbür adı da Poligetes'dir.»

Içkiler yeniden yudumlanınca Ayla, Sadri'ye sordu:

«Sadri'ciğim, Ankara'da bu kez çok kaldınız, ne var ne yok bakalım, sizden duyalım.»

NAPOLYON MOSKOVA'DA

Safiye Ayla'nın başlatacağı konuşmayı dinlemek için Sadri'ye çevirdik gözlerimizi. O da, tabure üstünde doğruldu:

«Önce şunu söyleyeyim,» dedi, «bu yıl kömür sıkıntısı olmayacak, biliyorsunuz, geçen yıl iki ay kömür üretimi durmuştu, üretim iki buçuk milyon tona düşmüştü. Buna karşılık istek üç dört milyon tonu bulmuştu. Bu yıl sıkıntı olmayacak. Sanırım şeker karne ile yine ayda 600 gramı aşmayacak, ama fiyatı da artmayacak. Ayrıca 140 liradan fazla maaş alanlar, ister memur ister müstahdem olsunlar, onlara yılda bir kez elbiselik kumaş dağıtılacak. Savaşın yol açtığı sıkıntı hem komşu ülkelerde, hem de bütün dünyada bütün dehşetiyle sürüyor. Cephelerde muazzam ordular çarpışır ve Sovyetler büyük kayıplar verirken biz savaşa girmemiş olmanın avantajını yaşıyoruz, sıkıntılarımız ölümcül değil.»

Naci savaşın dönüm noktasına geldiğini, Hitler ordularının Moskova'yı da, Leningrad'ı da alamayacaklarını söyledi. Hitler her ne kadar Temmuz taarruzunu başlattıysa da güneyde Orel Harkof hattında Sovyetler'in elindeki Kursk kentinin Alman cephesinin içine doğru girmiş bir hançer rolü oyna-

yacağını belirtti. Sadri Ertem ise:

«Bana kalırsa,» dedi, «Naci'nin çizdiği tablo doğru, Hitler başaramayacak. Yani geçmişte Fransız tacirleriyle sermayecilerinin itişiyle savaşa atılan Napoleon orduları gibi Hitler orduları Sovyet ülkesinde ilerleyecek, ama Napoleon gibi Kremlin Sarayı'na ayak basamayacak. Bilirsiniz 1812'de Napoleon'un hassa alayları Moskova'nın dış mahallelerine, Napoleon da Kremlin'e Borovitzki kapısından beyaz bir at üstünde girdi. Kent bomboştu. Tenha sokakları biraz da kederle izliyordu Fransız kuvvetleri. Galip Komutan Kremlin'e yerleşmişti ama, kuşkuluydu. Sabahları erken kalkardı. Kremlin'e girişinin ertesi sabahı da öyle yaptı, doktoruyla konuşurken odasının camlarında kıpkızıl bir alev parladı. Çizmesini giydirmekte olan eri iteledi ve balkona fırladı. Moskova alevler içindeydi. Şiddetli bir rüzgâr aleş kasırgasını havalandırıyordu. Göz kamaştırıcı alev dalgaları her yana seriliyor, hayal edilemeyecek ölçüde göğe doğru yükseliyordu. Bu dekor içinde çağlayanlar halindeki kıvılcımlar yeniden toprağa dökülüyordu. Napoleon bu görüntü karşısında dehşet duyuyordu. Emir subayları boyuna yeni haberler getiriyordu:

«Ruslar Başkentlerini yakıyorlar.»

«Moskova'da her şey yanıyor.»

«Polisler alkol depolarını ateşlediler.»

«Buğday yüklü ateş almış gemiler alev alev Moskova Nehrinden aşağı doğru akıyor.»

«Napoleon bu haberler karşısında yetersizliğini ve güçsüzlüğünü kavrıyordu. Bu sırada yüzü dumanla kararmış bir emir subayı çıkageldi:

«Kremlin'in yangın tulumbalarını da alıp götürmüşler,» dedi.

«Napoleon, bu haber üzerine şöyle konuştu:

«İşte gerçek İskitler, bunlar gerçek İskitler...»

«Kremlin tehlikede idi. Şarap mahzeninde bir hayli barut vardı. Her an koca Kremlin bir alev sütunu halinde göğe fırlayabilirdi. Kale uğulduyordu. Ateş

sağanaklarının ıslıkları, duvarların çöküntüsü, ateşten ve sıcaktan etkilenerek patlayan depoların gürültüsü birbirine karışıyordu. Troiça Kulesi'nin korkunç bir gürültü ile çöküvermesi tophanenin ateş almasına neden olmuştu. Yangın artık istediği gibi hüküm sürüyordu. Bunun üzerine Napoleon, Petersburg yolu üzerindeki Petrovski şatosuna çekildi. Evet, Napoleon yeniidi ama, Elbe Adası'nda da yaşadı. Hitler Kremlin'e veya Stalingrad'da karargâh olacak bir otele bile adım atamadan Berlin'e çekilecek ve belki bir yeraltı sığınağında yaşamının sonuna kendisi bir çizgi çekecektir.»

Sadri'yi can kulağıyla dinliyorduk. Hitler'le ilgili sezgisi bizi sevindirmişti. Ayla:

«Kutlarım Sadri,» dedi, «ne güzel anlattınız Napoleon'un yenilgiye giden zaferini... Ama bu kadar politika yeter sanırım. Haydi, ben de kadehimi Sadri'nin nefis anlatımı için kaldırayım.» Ve bizlere dönerek sordu: «Sanki Sadri 1812'de Napoleon'un yanındaymış gibi, değil mi?»

İÇKİ İÇEN DİN ULULARI

Kadeh tokuşturmaları, meze alışları birbirini izledi. Rüştü, Ömer Rıza'ya sordu:

«Başka din ululara da içki içer miydi?»

Ömer Rıza:

«Efendim, Şeyhülislam Yahya da içerdi, hatta meyhanenin ulviyetini anlatan şiiri bile var.»

Sadri Ertem

«Hangi şair söylemiş, şu anda anımsamıyorum ama, nefis bir dize var:

'Sakiyâ Bayram Namazın kıl da gel Meyhaneye...'»

Naci, bu söyleşi dışında kalmak istemezcesine ekledi:

«Benim de adını bilmediğim bir şairin şu dizesi aklımda:

'Gözlerim sakide kaldı, ellerim peymanede...'»

Ömer Rıza:

«Size Tu.abi'den iki beyit okuyayım:

'Def'i gam kılmak için sakiyâ, gel ver şarâp
Hasılı kaydı cihandan eylemişem içtinâp
Bade-i engûru doldur, cami pür kıl ver banâ
Gönlümü mesrur edip âlemde eyle bir sevâp.'

Haydi, biz de bir sevap işleyelim...»

Boşalan kadehlere yeni imam suları konuldu, aslan sütü içildi, neşe içinde bakışıldı. Sadri sessizliği bozdu:

«Ömer,» dedi, «Takrir-i Sükun yasasından sonra tutuklanan gazeteciler arasında Ebüzziya Velid vardı 'Tasviri Efkâr'dan, 'Hareket'den ben vardım, 'Sebilürreşat'dan Eşref Edip vardı, sen yoktun değil mi?»

Cevat Şakir atıldı:

«Ömer yoktu, ama ben vardım, Zekeriye (Sertel) vardı. 1925 Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde üçer yıl kalebendliğe mahkûm edildik.»

Ben, Halikarnas Balıkçısı «Tan»a gelince onunla ilgili bilgi edindiğim için bu mahkûmiyet tarihinin 28 Nisan 1925 olduğunu da öğrenmiştim. Balıkçı kalebentliğini Bodrum'da çekmişti. Cevat Şakir, ayağa kalkarak konuştu:

«İnanır mısınız, ben bu kalebentlikten çok yararlı, kârlı çıktım. Cezamı Bodrum'da çekmeseydim, orası zavallı bir köy gibi bakımsız, değeri bilinmez bir yer kalırdı. Ama tarihiyle, doğasıyla, denizinin zenginliği, mağaralarının şiirsi suyu, sesi ve görüntüsü ile kolay kolay bilgi alanımıza girmezdi. Bir gün benim adımı Bodrum'u keşfedişim nedeniyle anacaklar ben toprak olduktan sonra. Eğer Zefrion kalesi, Salmakis Çeşmesi, hele Agora ve Mosolos sayı bütün güzellikleri ve kalıntılarının restorasyonu gözler önüne serilse, Bodrum tek başına Türkiye'ye yılda bir milyon turist getirir. Bilir misiniz, 2. Abdülhamid'in sürgünler evi yaptığı, İspanyolların ünlü Beyaz Kulesi'nde iç merdivenlerin sonundaki bölme kapısında latince ne yazılıdır?»

Hiçbirimiz yanıt veremedik, Cevat Şakir, bir tiyatro sanatçısı tavrıyla ellerini kaldırarak ve sesini yükselterek şöyle dedi:

«Tanrım bizi uyanıkken nasıl koruyorsan, uyurken de öyle koru! Oysa ben olsaydım, 'Tanrım kalede görev yapanları nöbetleşe denize göndermeyi bil, büyük tiyatroda bize Shakespeare'in temsillerini seyrettirmeye yardım et!' Değil mi ya?»

Kahkahalarla kadehlere el uzatıldı. Yine Sadri, sessizliği bozdu:

«O kadar iyimsersin ki Cevat,» dedi. «bizdeki ihmalciliği, kadirbilmezliği ikinci bir huy edinen okur yazarları unutuyorsun. Sen de, senden büyük sanatçıları, bilginleri, değerleri de nasıl unutulmanın karanlığa gömdüler. Birkaç kişiyi anma törenleri oluyorsa onlar siyasi kadroların işine yarıyor da ondan. Sen hangi siyasi kadronun belleğinde yaşarsın? Bir kez eyyamcılığın yok, 'Büyük' denilenlerin yanına sokulman yok, onlara hizmet sunan ve dünyalık edinmeye önem veren yanın yok. Seni, beni, başkalarını niye ansınlar?»

Balıkçı, yeni oturduğu halde yine ayağa fırladı, kadehini masaya bıraktı:

«Yeni kuşaklar, eskilerin bu ihmalci yanlarını kalıtımla olsun almayı reddetmişlerdir. Yeni kuşakları yenileri izleyecek ve kadirbilirlik denilen erdemi öğrenmeyi kendiliklerinden başaracaklardır. Bak, Fikret'in öldüğü gün onu anmıyorlar mı daha şimdilerde?»

Naci, Balıkçı'yı destekledi:

«19 Ağustos basınını inceleyin, mutlaka Tevfik Fikret'den söz açılmıştır. Ölümünde onu anmakla yetinme huyu toplumda yer değiştirdi. Yaşarken de sanatçılara jübile yapılmasına geçildi. 1935'de Şehir Tiyatrosu artisi İ. Galip için parlak bir jübile düzenlenmedi mi? 25 yıl sahnelerimize en başarılı rolleri sergilemiş İ. Galip'in Napoleon'luğu da var. Anlatayıp ister misiniz?»

«Tabii, tabii,» sesleri salonu doldurdu. Naci içki-

sini içti, o yumuşak sesiyle başları konuşmaya:

«Şehir Tiyatrosu Eskişehir'de **Sen Jen** piyesini temsil ediyor. İ. Galip, Napoleon, Sen Jen rolünde de Neyyire Neyir. Oyun sürerken Napoleon'la Sen Jen aynı sahnedeler. Napoleon konuşacak. O sırada beyaz koca bir köpek sahneye çıkar. Galip de en çok köpekten korkar. Ne yapsın? Napoleon gibi sol eli belinde, sağ ile göğsünde tam bir Napoleon edasıyla köpeğe «Hoşt» der. Köpek bu kez hırlamasın mı Galip'e? Galip öne doğru bir adım atar ve seyircilere doğru, sanki piyeste varmış gibi şöyle seslenir:

«Mösyö, köpeğinizi yanınıza alın, Madam Sen Jen'i rahatsız etmeyin.»

«Meğer köpek Eskişehir Valisininmiş. Vali yerinden kalkar, köpeğini yanına çağırır, 'Tosun Tosun bu tarafa gel!'

Seyirciler kahkahalarını tutamazlar, Vali salondan çıkar ama, Galip, Napaleon'u kurtarır, piyesi de tabii...»

Naci de bizler gibi bol bol güldükten sonra, Sadri Ertem atıldı:

«İ. Galip'in bir günahını da ben söyleyeyim: Galip, bir ara tiyatroya veda edip Paris'e gitmeseydi, Vasfi Rıza ondan boşalan rollere çıkarılmayacak, o yapmacık tavrıyla Vasfi, sanatçılar arasına katılmayacaktı.»

Yine gülündü.

Sadri Ertem Şehir Tiyatrosu sanatçılarından Avni Dilligil'le çok sevişirdi. Ona nefis ve pahalı bir yüzük de armağan etmişti. Dilligil aracılığıyla pek çok sahne sanatçısıyla dostluk kuran Sadri, Galip için şöyle dedi:

«O, en küçük rollere bile başrole çıkarcasına hazırlanan, en başarılı şekilde temsil eden büyük bir sanatçıydı.»

Naci atıldı:

«Onun rolü yüzünden bitlendiğini de ben anlatayım:

«Gâlip, Nâzım'ın **Kafatası** piyesini oynuyordu. Dilenci rolünü canlandıracaktı. Bir hafta hep dilencileri izledi, inceledi ve sonunda sahneye bir dilencinin ceketini giyerek çıkmaya karar verdi. Tophane'de bir dilenciden ceketini, o beş para etmeyen ceketini beş lira verip aldı ve **Kafatası**'nın ilk temsilinde o ceketi giydi. Dilenci ceketinde yereden bitler de Galip'i ısırmaya başlamışlar mı? Doğal olarak da Galip elini sesini, kolunu, sırtını kaşıyıp durdu ve öylesine bir dilenci kompozisyonu yarattı ki Muhsin bile oyun bilince:

'Galip,' dedi. 'tam bir dilenciydin, kaşınmasıyla, bakışıyla, giysisi ile...'»

Vakit ilerlemişti. Yeterince içki yüklenilmişti. El sürülmeyen mezeler, Rüştü'nün daha ikindi vakti alıp banyo küvetine koyduğu iki kalıp buzun yanına konuldu, şişeler de zulalara yerleştirildi. Kadehlerindeki son yudumlara henüz el sürmeyenlerimiz susmuş, Safiye Ayla pe perdeden Yesari Asım'ın nefis bir Hüseyni bestesini söylemeye başlamıştı:

Fariğ olmam meşreb-i rindaneden
Yüz çevirmem nafile, peymaneden
Bezmedikçe hâlet-i mestaneden
Çıkmam Allah etmesin meyhaneden...

NEVZAT - KERİM SADİ VE A. CERAHOĞLU'NA DAİR

Fikir hareketlerimiz içinde benzersiz kişiliği olan bir polemikçi var: Kerim Sadi. 1900'de İstanbul'da doğduğu vakit ailesi adını şöyle koymuş: Ahmet Nevzat... Aile soyadı Cerrahoğlu olduğundan Lisede ve Tıbbiye'de Nevzat Cerrahoğlu diye anılır ve tanınırmış. Ama Tıbbiye'yi bitiremeden üniversite öğrenciliği sona eren Nevzat Cerrahoğlu ideolojik alandaki görüşleri nedeniyle izlendiği dönemde kendini yazarlığa verdi ve Kerim Sadi imzasını kullanmaya başladı. Eşi Sıdıka Özdoğu (Semiha Uzunhasan adıyla bir broşürü vardı, Sıdıka'dan çok Semiha olarak tanınıyordu) kendisine asıl adıyla hep Nevzat derdi. Ama arkadaşları ve tanıdıkları ise Kerim Sadi'yi yeğlerlerdi. 1960 sonrasında Ahmet'in A.'sına soyadı olan Cerrahoğlu'nu da ekleyerek A. Cerrahoğlu imzasıyla yayınlar yaptı.

İlk yazısı'nın 1918'de Ahenk dergisinde yayımlandığını söyler, böylece bana:

«Hazret, ben senden 14 yıllık bir yaz kıdemine sahibim. Benim 50. yazarlık yıldönümümde duygularını yaz,» demişti. Ben de o vakit bir arkadaşıyla gönderdiği anı defterine yazdıklarımdan bir iki tümce aktarayım:

«...Uzun sürgünlük yılarında bir yıl kadar Konya'da beraber kaldığımız Kerim Sadi'den, daima dost-

luk, doğruluk, temizlik ve inanmış insanlara özgü çelik bir irade görmenin sıcak anılarını hiç unutamam.» (1959)

1929'da kitaplıklara armağan ettiği (Ekim ayı) «Ansiklopedideki Vahşi» adlı altışar kelimelik 68 satırdan oluşan yapıtını Nusret Kemal yayımlamıştı. Kapak ve iç desenler Sami'nindi. Bu yapıt o dönemde bir hayli ilgi uyandırmış ve bir yazar onu şöyle tanımlamıştı: «Onun gazete sütunlarına geçmeyen, okuyucularının kafalarına yerleşmiş haklı ve hakiki bir ünü vardır.» Bu ün, Nurullah Ataç'ın belirttiği gibi, çok kişi için tartışması bile yapılmaz «mutlak gerçek» sanılan şeyleri Kerim Sadi onları hiçbir çekiciliği kalmamış ve yalan olduğu anlaşılmış birer görüş saymasından ileri geliyordu. Nitekim Namık Kemal için yayınladığı broşür (1932) pek çok eleştirmen ve düşünürün şimşeklerini üstüne çekmişti. Ahmed Haşim'in çağının şairi olmadığını anlatmaya çalışan broşürü için de öyle olmuştu. İstemleriyle iradesi arasında uçurum bulmuş ve Haşim'in karamsarlığına dikkatleri çekmiş, onun «ruhunun duvarları içine hapsolmuş bir zından mahkûmu» olarak nitelemişti. Bu broşürü Ataç «yıkıcı tenkitlerin en hayırlısı» olarak nitelemişti. Sadri Ertem, 1943 başlarında Tem Apartmanı'nda söyleşirken onu şöyle tanımlamıştı:

«Ben bir Kerim Sadi olsaydım, şimdi sekiz dokuz kitabı basılmış değil, kırk eli eserde imzası olan bir yazardım.»

Ankara'nın girdi çıktısını ele alan bir yapıt yazmadığı için Naci'nin eleştirisine yanıt veren Ertem eklemişti:

«Çünkü Kerim Sadi, yarım forma, bir forma, iki forma tutacak bir yergi yazdı mı, birisinin bir yanlışını buldu mu, onu hemen forma hesabıyla basılı eserleri toplayan Derleme Müdüriüğü'ne gönderiyor. Hem yazıyor, hem para harcıyor, hem bastırıyor, hem de satışı eş-dost'larca yapılan yeni bir dağıtım örgütü kuruyor. Bense bu güçte ve yetenekte değilim.»

Kerim Sadi'yi 1935'de Sabiha Sertel'in kardeşi Yusuf Kenan'ın, Babıâli Yokuşu başındaki Yeni Kitapçı adlı dükkânında tanımıştım. Orhan Seyfi Orhon, Murat Uraz o dönemde şairler hakkında küçük, sevimli monografiler yayımlıyordu. Ben de onları, Nâzım'ın da uğrayıp dinlendiği o yayınevinden alıyordum. Bir gün birkaç yazarla ilgili kitapları alırken, soluk benizli, mavi gözleri çukurda, zayf yüzünde yumuşak bir ifade, ama eleştirel bir izleme eğilimi olan birisi :

«Bu yazarlardan en çok hangisini beğeniyorsunuz?» dedi.

Yüzüne baktığım vakit, ayağa kalktı, yaklaştı:

«Merakımı mazur gör delikanlı, ben de yazarım, adım Kerim Sadi. Hiç duydun mu adımı?»

«Özür dilerim, henüz duymadım. Ama, kitaplarınızın adını söylerseniz, alır okurum.»

Kıkır kıkır gülmeye başladı.

«İnsan kendi kitaplarını okumasını hiç tavsiye eder mi? Yusuf'tan sorun, ilgilenirseniz alır okursunuz. Anlamadığınız bir bölüm olursa çekinmeden bana eve gelirsiniz.»

Doğrusu, beni evine davet edişinden çekinmiştim. Ama o, Usküdar'da Bağlarbaşı'nda, geniş bir alana bakan sıra evlerden birisini hem tarif etti, hem adresini verdi.

Kitapçı dükkanının tenhalaşmasını bekledim ve raflardaki kitaplarla oyalandım. Sonra Yusuf Kenan'a:

«Kerim Sadi'nin hangi kitapları var?»

«Hepsi bizde yok, dedi, ama siz edebiyatla ilgilendiğinize göre onun Namık Kemal, Ahmet Haşim, Hüseyin Cahit'le ilgili broşürlerini alabilirsiniz.»

Sonra durakladı, bir fırıldı şeklinde:

«Bu kitaplar toplatıldı, ancak kendisinden alabilirsiniz, o da varsa!»

Bu kitabın toplatılabileceğini 1935'de öğrendim ve toplatılan kitaplara karşı ilgim başladı. Acaba ne yazılmış ki, toplamışlar? Kerim Sadi'nin toplatılan kitaplarını okuyabilmek için kısa bir süre sonra, arkada-

şım Hüseyin Cemil'le evine gittik. Kapıyı açan hanımın yüzünde o güne kadar görmediğim, tanımadığım kuşkulu ve korkulu bir anlatım egemendi. Beni kendisinin davet ettiğini söylediğim vakit:

«Adınız?» dedi bayan.

«Yeni Kitapçı'da tanıdığınız öğrenci dersiniz...»

Öğrenci sözcüğünü duyan Bayanın yüzünde bu kez sevindiğini açıklayan bir gülümseme, bir aydınlık bakış yer aldı ve:

«Nevzat,» diye bağırdı, «senin adres verdiğin öğrenci geldi.»

O günden sonra birkoç ay arayla yine Hüseyin Cemil'le evine gittik. Eşi Semiha'nın çok nazik konukseverliğinin de desteğiyle, yedik, içtik, söyleştik. Bir gidişimizde Semiha Hanımın «Ağabeyim,» dediği Hüsamettin Özdoğu'yla tanıştık. Sonradan Semiha Abla'nın «Hüsam» dediği ağabeyisiyle eşinin ayrı düşündüklerini, hatta birbirlerini pek sevmediğini anlattığı vakit, üstü kapalı geçtiği bu «ayrılık»ın kökenini ve sonucunu çok sonra öğrenebildim.

KERİM SADİ'NİN EVİNDE

Bağlarbaşı'ndaki orta halli evin en belirgin yanı duvarları kaplayan kitaplıkların tıkabasa Türkçe, Almanca, Fransızca, İngilizce kitaplarla dolu olmasıydı. Kitaplıkların bir bölümü camlı ve kilitliydi. Raflarında birkaç cildi aşan yayınlar yer almıştı. Odanın her köşesinde yığın yığın gazete, dergi, broşür, hatta bazı kitaplar belli bir dizilişle yer almıştı. Bu yığınlardan birisinden bir dergiye bakmak isterken, hemen Kerim Sadi'nin sesi yükselirdi:

«Aman, dokunmayın! Sonra aradığımı ben nasıl bulurum. Katiyen dokunmayın.»

Sessiz sessiz durmaktansa —okumaya fırsat vermediğinden— konuşmasına yol açar diye önerdim:

«Peki, kitaplarınızı görelim Üstat!» deyince, onbeş -yirmi sayfalık kitaplardan bir demet verdi:

«Yalnız bunların parasını isterim.»

O bir solukta okunacak kadar az yapraklı kitapların ederini öğrenmek için arka kapağa baktığım vakit **On Kuruş** yazısını görünce şaştım. Bana verdiği kitap demetinde altı broşürcük vardı ve kendisini görmek için ta Bayezit'den geliyorduk, Hüseyin Cemil'in önerisiyle bir kilo tuzlu küçük küçük pasta almıştık. Koskoca yazar, bizden altmışar kuruş istemeye utanmıyor mu? diye düşünmüştük. Az sonra bunda haksız olduğumuzu anladık. Çünkü geçimi, kızkardeşinin ve eşinin üretkenliğiyle sağlanıyordu, kitapları her yerde satılmıyor, kendisi bastırdığı için bunları parasız verirse, yeni bir formalık eleştiri'yi basıp yayabilecek anaparayı bulamayacaktı.

Namık Kemal, Ahmet Haşim, Çin Cihan Ticaretine Nasıl Açıldı, Felsefenin Sefaleti, Bir Şakirdin Hataları ve **Bir Mütercimin Hataları** başlıklı broşürleri bir paket yapıp aldıktan sonra utanarak masaya bıraktığım yetmiş kuruşun değerini çok sonra öğrendim. 20 kuruş ederi olan **Namık Kemal** ve **Ahmet Haşim** broşürleri, yerleşmiş ve biz öğrencilerin tümüyle doğru sandığımız görüşlere karşı da olunacağını, her yazarın kendi yaşam koşulları, toplumdaki yeri ve maddi geliri ile görüş açısı arasında çok yakın bağlar olduğunu Kerim Sadi'nin birkaç broşürünü okuyunca biraz anlamaya başladım. Ama Kerim Sadi'yi tümüyle «anlamak» için, onlarca fırın ekmek yemek gerekiyordu.

O, sözcükleri, anlamlarına uygun canlı birer varlık haline getiren okuma ve söyleme düzeniyle yapageldiği eleştirilerden örnekler veriyordu. Bir yazarın bilgisizliğini anlatırken şöyle diyordu:

«Sorbonu ışığa boğan, Mahmut Esat Bozkurt'u coşturan bir dünyayı izah tarzının samimen muarızı olmak isteyen muharrir bir nebzecik olsun okumalıdır. Fakat feylesof J. Dietzgen'in 'diplomalı uşak' dediği köle ruhlu bilginlerin delaletiyle değil! Bir mütefekkiri ikiye biçip âlim kısmının önünde secdeye kapandıktan sonra, muharrirlik yanına yeşil rüyalarının altın kakmalı kapılarını kemali ihtimamla kapayan

Werner Sombart'tan değil! Yaban hayvanlarının bile bir in bulup barındığı kış gecelerinde çatısız insan sürülerinin dolaştığı Batı'nın 'medeni' şehirlerle bütün bir müstemleke halkının şakağına namluyu dayayıp kendi 'medeniyet'lerinin bekçi köpekliğini yaptığı halde, bu anlayışa başkaldıran bir mütefekkiri hançerinden şarap sızan, sakalları kanlı bir haydut şeklinde tasvirden utanmayan Londra Üniversitesi Profesörlerinden F.J. Chershaw cenaplarından değil.»

Kerim Sadi'nin baş uğraşı, üniversitede öğretim görevlisi olanların anlatım ve çeviri yanlışlarını kılı kırk yararak ortaya koymak, bazı yazarların, hem de en ünlülerinin gerçeğe uymayan savlarını bir bir yağdan kıl çekercesine ayıklayıp eleştirmekti. Arkadaşım Hüseyin Cemil, iyi Fransızca bildiği için Fransızcadan çevirilerde yapılan yanlışlar konusuna ağırlık verdi. Kerim Sadi, kimlerin yanlışlarını bulmamıştı ki? Hüseyin Cemil:

«Üstat, galiba yalnız çeviri yaptıkları dili değil, aynı zamanda bunlar Türkçe de bilmiyorlar,» deyince, Kerim Sadi, yerinden ok gibi fırladı ve odada dört dönmeye başladı şöyle haykırarak:

«Eeeeeeevet. Türkçeyi de bilmiyorlarrrr, bilmiyorlarrrr, bilmiyorlarrrr. Eeeeeevet, bilmiyorlar...»

Ve başladı, bu savını kanıtlamak için örnekler sıralamaya:

«Haydar Rifat'ın bir çevirisindeki cümlesi şöyle: 'İnsan eseri olan bu imalot ve nisbetleri insanlar tarafından idare olunacağına göre bunlar insanlara hâkim bulunur.'

«Doğrusu şöyle:

«'İnsan eseri olan üretim ve üretim ilişkileri insanlar tarafından idare edileceğine göre, bunlar insanların sosyal münasebetleriin düzenlerler.

«Haydar Rifat'ın bir başka çevirisine bakın:

«'Cemiyette iş bölümü ile atölyede iş bölümü birbirlerine benzememesine rağmen, sanayiin muhte-

lif şubelerini birleştirdiği yerlerde göze çarpar.'

«Yazarın dediği ise böyle:

«'Cemiyetteki iş bölümü ile atölyedeki iş bölümü arasında var olan benzeyişlere ve ilişkilere karşın aralarında esaslı bir fark vardır.'

«Babanzade Şükrü Bey'in bir çevirisinden bir cümle:

«'Maddî hayatın istihsal tarzları içtimaî, siyasî ve fikri hayatı amirdir.'

«Doğrusu şöyle:

«'Maddî hayatın istihsal tarzı umumiyetle içtimai, siyasî ve fikri hayat vetiresini tayin eder.' Yani cemiyet, siyaset ve fikir hayatının seyrini şartlandıran başlıca etken, maddi istihsal tarzıdır...»

Kerim Sadi coşmuştu. Hüseyin Cemil'le gözgöze geldik, birbirimize «susalım» anlamına işaret ettik. Üstat ayakta, odanın içinde gide gele konuşmaya devam ediyordu:

«Profesör Vehbi Sarıdal, **Das Kapital** ile **Zur Kritik'i** birbirine karıştırıyor. Sonra Almanca 'Überbau' eklimesini Sarıdal 'Bünye' diye tercüme etmiş. Hayır! Bu çok önemli bir terimdir ki, iktisat bünyesi üzerinde yükselen süper üstürüktür, yani fevkanî müessese, yani üst yapı anlamına gelir. Hikmet Kıvılcımlı da **Gündelikli İş Ile Sermaye** adlı yapıtında «ücret» diyor. Yanlış, son derece yanlış! Ücret olur mu, buna iş ücreti demek gerekir. Bu, konuyu bilmemektir.

«Hüseyin Cahit Yalçın da Fikir Hareketleri dergisinde çeviri yaptığı bir metinden bir cümleyi şöyle aktarmış:

«'İş insan ile tabiat arasında vukua gelmiş bir ameldir.' Oysa Almancasında 'process' kelimesi de vardır ve Türkçesi şöyledir:

«'İş her şeyden önce insanla tabiat arasında geçen bir prosedir.' Yani iş öyle bir vetire, bir süreç ve öyle bir hadisedir ki, her şeyden önce insanla tabiat arasında oluşur.»

Yorulmuştu. Anlattıklarının üzerimizdeki etkisini öğrenebilmek için bizlerden gözlerini ayırmadı.

Uzun bir süre onu ziyarete gitmedik, bir yerde de karşılaşmadık.

1938'de bir gün Babıâli'de karşılaştık.

«Neredesin hazret,» dedi, «memlekete döndüğünü sanmıştık. Semiha da merak ediyordu.»

Durumu anlattım, özür diledim.

«Ben,» dedi. «Burhanettin Matbaası'ndan geliyorum. Profesör Suphi Nuri İleri'ye, Ordinaryüs Profesör Mustafa Şekib'e yaptıkları yanlış çevirileri için verdiğim yanıtları bastırıyorum. Yakında kitapçılara dağıtılır.»

Anladım ki, 38 yaşındaki Kerim Sadi 18 yıldır hep aynı yöntemle bir konudaki yanlışları bulup çıkarmaya kendini adamıştı. Şimdi de biri bana Genel Psikoloji dersi veren iki profesörün çeviri ve terim yanlışlarıyla uğraşıyordu.

NEVZAT KONYA'DA

1943 Eylülünde Konya'ya gönderildim. Kısa bir süre sonra Kerim Sadi'yi Konya Kütüphanesi'nde görünce hem şaşırdım, hem sevindim. Eşi Semiha'yla onlar da Konya'da kalacaklardı. Ben Bursa Hanı'nda bir odada aylığı 15 liraya kalıyordum. Onlar aylığı 20 liraya ahşap bir evin alt katını kiralamışlardı.

Konya'da kaldığım bir yıl içinde onun bilginliği yanında, aşırı titizliğinin yeme-içmede de sürdüğünü ve en hafif deyimiyle, aşırı derecede bencilliğini görerek üzüldüm. Ama, onun bilgisinden ve titiz çalışma gerekliliğini öğütleyen sözlerinden çok yararlandım.

«Ben» diyordu. «1918'de Ahenk gazetesinde yazmaya başladım. Sadece Yeni Adam'da çıkan yazılarım için İsmayil Hakkı Baltacıoğlu'ndan yazı başına beş lira aldım. Şimdi sen, Tekel imalâthanesinde ayda kırk liraya odacılık yapıyorsun, yani seninki kadar kazanmam için sekiz makale yazmam gerekir, görevin de ağır değil üstelik. Ben iğne ile kuyu kazarcasına çeviri yanlışlarının, cümle bozukluklarının içinde bunamadığıma şaşıp kalmışmdır.»

Ve gülmeğe başladı.

Bir süre sonra A. Kadir de Konya'ya gelince Kerim Sadi'yle buluşma ve konuşmalarımız daha da düzene girdi.

A. Kadir'in Konya'ya gelmesini, Balıkesird'eki yaşamının sıkıntılı geçtiğini öğrendiğim için istemiştim. Kadir, 15 Ocak 1944de yazdığı mektubunda şöyle diyordu:

«Evrakım Ankara'ya gitti. On güne kadar müsbet cevap gelmesi ihtimali kuvvetli. Derhal geleceğim. Son mektubun yüreğime serin sular serpti. Senin ne iyi kalbin var, kardeşim. Ben iş bulursam pek iyi olacak, fakat ya bulamazsam...

«Buradan Konya'ya tren 14 lira. Tabii üçüncü mevki. Yatak, yorganımı getireceğim, parasız kalırsak satarız diye. Senden on lira istemiştim. Sen yol paramı göndereceğini söylüyorsun. Hiçbir şey satmamak şartıyla neye muktedir isen o kadar göndermeni istiyorum. 20-25 lira kâfidir. Ayın 25'ine kadar her şey hazır olsun ki, ayın sonuna doğru ebiki yola çıkarım. Oraları ucuzluk mu? Yemeğin tabağı ne kadar? Tabii üçünsü sınıf aşçılarda.. Pansiyon gibi bir ev bulacak olursak daha iyi olur. Olmazsa otelde bir oda tutarız.

«Mektubunun diğer muhteviyatı hakkında şimdilik bir şey yazmayacağım Oraya gelince sabahlara kadar koşacak değil miyiz?»

Ve Kadir Konya'ya geldikten sonra ona Kerim Sadi'lerin de burda o'duğunu söyledim. Anlattığına göre Kadir, Kerim Sadi'yi Yeni Adam'daki yazılarından ve bazı broşürlerinden tanıyordu. Yüz yüze gelmemişlerdi. Ben, Kadirin gelişini Kerim Sadi'ye söyleyip ziyaretine birlikte geleceğimizi söylediğim vakit sevindi. Tanışmalarından sonra sık sık buluştuklarını söylüyor, bir muhallebicide buluşup hem kalori alır, hem sırayla aşureyi, ya da muhallebiyi birbirlerine ısmarlarmış. Ben Tekel İmlahanesinde odacı kadrosunda görünüp Başmüdür daktilosu olarak Başmüdürlük binasında bütün gün kaldığım için sohbetleri-

ne gündüzleri katılamazdım. Bir gün, Kerim Sadi bizi hayal kırıklığına uğratan bir tutum takındı. Ama, onun bilgisi, bilime saygısı ,doğru bildiği yolda kimseye ödün vermeden ömrünün sonuna kadar çalışması, yazması üstün değer taşıyordu.

Hele 1930'dan sonra A. Cerrahoğlu adıyla yayımladığı kitaplar, köşede bucakta kalmış nice belgeyi gözler önüne serdi ve bir yığın yanlışın ortaya çıkmasını sağladı.

İstanbul'da 1947 başlarında karşılaşınca:

«Hazret,» dedi, «Konya'daki o geceyi ve benim iki satırlık tezkereden alınganlığını unut, o günler, o aylar geride kaldı, e mi?»

«Peki,» dedim.

O tatsız konuyu «acı bir anı» diye yazayım. Bu, Kerim Sadi'nin bilgin ve sağlam karakterine toz da kondurmaz ama, bir anıdır işte...

AŞK YAŞ DİNLEMEZ

Kerim Sadi'lerde akşamları buluştuğumuz vakit, genellikle konu sanat ve edebiyat olurdu. Kerim Sadi, «edip» geçinen çok kişinin adını dudak bükerek anar, sonra biçim üzerinde durur ve konuşur gibi yazmanın kolay olduğu kadar özgün olabilmesinin güçlüğünü belirtirdi. Kendi yapıtlarının değerinden az söz eder, ama «Ansiklopedideki ahşi» adlı yazısının o güne kadar (1329) eşinin bulunmadığını söylerdi. Satırlar ezberindeydi. Benim ısrarımla bir kaç cümce okumuştu:

«Denizin kuduran dişleri tepelere oturmuş beyaz sakallı şehrin buruşuk ayaklarını ısırıyordu. Limanda elli bin tonilatoluk bir yolcu vapuru şeytan gözleriyle gülüyor ve denizin döğüne döğüne anlattığı masalı dinliyor:

«Bin, iki bin yıl evvel, granit göğüslü kahramanlarla dolu oyuk tekneleri, tıpkı çürük bir ceviz kabuğu gibi, yutardım. Şimdi çöp kadar mumyalar için okyanuslarım lacivert birer bahçe.. Buhar, elektrik, çelik zaman ve mesafeyle teneke oyuncak diye eğleniyor.»

Sustu. Mavi gözlerinde sevinç, eski yıllara dönüşün heyecanıyla pırıl pırıldı.

Bu biçim özgünlüğünü o, 1935'te Hüseyin Cahit Yalçın'ın yanlışlarını eleştiren bir broşüründe yine şöyle yazmıştı:

«Beşeriyetin iftihar ettiği dahi filozofa ait eserlerin hiçbirini okuyup anlamadığı halde 'Turnaya martı,

bayrama yortu' şeklinde anlam vererek 'küpündeki pekmezin nasıl bir tortu' olduğunu meydaan vuran, 'feylezof'un deyimiyle' çingenece fal açan H.C. Yalçın, cihanın en büyük mütefekkirini tezyife cüret ediyor, ki küstahlığın bu derecesini fikir münakaşalarının tarihi henüz yazmamıştır.»

Kerim Sadi, aynı konuda yazı yazan, aynı suçlamayla adı karalanan Hikmet Kıvılcım'a da çatmaktan geri kalmamıştı. Bunu yadırgadığını söylediğim gün, yanıtı şu oldu:

«Hazret ,nasıl susabilirdim? O, 'prose'yi GİDİŞ, 'kategori'yi BÖLÜK diye çeviriyor. Anlayamadığı bölümleri atlıyor, ortaya garibeler sunuyor. Buna nasıl göz yumardım?»

Bunu konuşurken alt aktında oturdukları evin kızı, alanıp pulanmış, koku sürünmüş halde odaya girdi. Bizi selamladıktan sonra üstada:

«Fransızcaya hemen başlayalım, bir saat sonra bir arkadaşımla buluşacağım,» dedi.

Kerim Sadi, benim gitmemi ister gibi:

«Hazret, bugünkü sohbetimiz bu kadar.»

Ben de, kızın tavrı karşısında «Fransızca öğretmenini» biraz üzmek için:

«Üstad,» dedim, «Kıvılcım'ın bir yanlışından örnek verin de gideyim.»

İçinden bir «Lahavle» çektiğini anladığım «Fransızca öğretmeni», biraz da sinirli sinirli:

«Peki, mirim,» dedi, «Kıvılcım bir çevirisinde şöyle bir cümleye yer verdi: Maddî yaşayışın istihsal tarzı sosyal, politik yaşayışın ve umumiyetle manevi hayatın gidişini şartlandırır.»

«Oysa bu jeniyal ibarenin Almancası...»

«Üstad, Almanca anlayanımız yok, Türkçesi...»

Kızdı:

«Mirim, sıra ona da gelecek: Senin anlayacağın Türkçesi şöyle olmalı: Maddi hayatın üretim biçimi genellikle sosyal, politik ve fikirsel yaşam prosesini şartlandırır. Burada 'umumiyetle' anlamına gelen **'überhaupt adverbi'**, Hikmet Kıvılcım'ın sandığı gibi

'gelstigen' kelimesiyle ilişkili değildir. Metin, maddi yaşamın üretme tarzıdır ki genellikle hayat prosesini şartlandırır. Nasıl veya ne gibi hayat prosesini? Sosyal, politik ve fikri hayat prosesini... Processus veya prose'yi gidiş şeklinde anlayan birine haklı olara ksorarım : Quo vadis?»

Kız :

«Hocam,» dedi, «ben bu konuşmalarınızdan bi şi alnamadım. N'olur, biz baş başa ders yapalım?»

Ve nerdeyse Kerim Sadi'nin boynuna atılacak, onu öpecekti.

İster istemez ayrıldım cdadan. Semiha Hanım, küçük mutfakta yemek plşlriyordu:

«Gidiyor musun, Sülker,» dedi, «akşama beklerim. Kadir'i de al gel. Bak yukardaki kız Nevzad'a şarap da getirmiş, şuraya bıraktı. Sen de şarap getir, hep birlikte içerlz.»

«Olur,» dedim. «Kadir'i de mutlaka getiririm.»

Akşam yemeğinde Kerim Sadi, eşine de bozuk çalıyordu. Aralarında ne geçmişti, bilmiyorduk ama, ev sahibinin kızının Fransızca öğrenimi, onun da canını sıkmıştı.

A. KADİR'İN ŞİİRLERİ

Kerim Sadi, aşırı derecede titizdi; meyvaları birkaç kez yıkardı; bir kez de kesilmeden önce yıkanmadığını sandığı karpuz dilimlerini yıkamıştı. O gece, sessizliği sona erdirmek için Kadir'den bir şiir okumasını rica ettim. Nazlanmadı. Yeni yazdığı «Hemşerim» başlıklı şiiri okudu. Şiir şöyleydi:

Her biri
kahraman kesildi sıska şairlerin.
Ama sen yine
bundan bihabersin.
mutadı vechile.
Büyük bir kafile halinde onlar
dizilip yol kenarında onar, beşer.
—hay boyunları kopsun—

renkli mendilleri ceplerinde,
seni uzaktan şöyle bir
seyirle iktifa etmişler.

Bu şiir, köylüyü ve halkı tanımayan şair bozuntularına yergiydi. Kerim Sadi, bir yudum şarap aldıktan sonra konuştu:

«Edebiyatta en güçlü bir sosyal olguyu ele alıp rezil edenler olduğu gibi, en bilineni yeniden keşfedercesine okurlara sunan sanatçılar da var. Kadir'in bu şiiri küçük burjuva duyarlığıyla kaleme sarılanları yermeğe usta işi bir eserdir. Eski kuşaklarda görüldüğü gibi ne bir başka yazıdan, şiirden esinlenmiştir, ne de gerçeği tepetaklak, ya da karmakarışık hale getirmiştir. Onun bu yolda daha mükemmel şiirler yazmasını bekleyeceğim.»

Sordum:

«Eskilerin başkalarından aktarmalarından, gerçeği allak bullak edenlerinden örnek verebilir misiniz?»

Kerim Sadi, oturduğu divandan kalktı, odada bir aşağı bir yukarı dolaştı. Başı önündeydi, sanki bir iz üzerinde yürüyordu. Bu gezinti, belleğini yokladığı zamanlar hep görülürdü. Durdu ve konuştu:

«Bilmem, İkinci Dünya Savaşı başlar başlamaz İstanbul'daki Alman Başkonsolosluğu'nun, ya da Ankara'daki Büyük Elçiliği'nin yayımladığı Signal dergisini görmüşlüğün var mıydı? Nazi propagandası için çıkarılırdı. Haziran 1940'da bir makale vardı bu dergilerden birinde... 'Bunca altın bugün bir servet midir?' başlıklıydı. Yazarı bir Nazi'ydi: Dieter Hermann. Makalede Hitler'in tezine uygun olarak altın paraya karşı görüşler, yorumlar ve bilgiler yer alıyordu. Kısa bir süre sonra Peyami'nin bir fıkrası yayımlanmaz mı? Başlığı şuydu: Altına Veda! Fıkrada, Signal'deki bilgiler, kaynak gösterilmeden ve o doğrultuda yer almıştı.

«Bir başka örnek vereyim. Bilirsiniz; İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, aslında iyi niyetli bir bilim adamı. Üstelik Müderris, profesör yani. O, kendisini sosyolojide ünü olan Durkheim'cı olarak tanıtır. Aslında iyi bir

Durkheim'cı bile değil. Baltacıoğlu Yeni Adam dergisinde bir görüşü savunuyordu; sosyal hayatta morfolojik bünyenin temel olduğuna inanırdı. Morfolojik bünye derken, nüfus, nüfus yoğunluğu, genişliği ve nüfus hareket ve akınlarını belirtmek isterdi. Yani ekonomik altyapıyı önemsemezdi. Kendisini Durkheim'cı diye takdim eden Baltacıoğlu başka bir makalesinde diyordu ki: Faşizm dincidir, dincilere dayanır... Ona göre her dinci, her softa, politik iktidarı bırakmamak için eski mürteci sınıflara sarılır, bunu gerilik hamlesi ve cehdi olarak anlarım...

«İyi ama, Durkheim'cılar bu yoruma katılmazlardı. Baltacıoğlu'nun bu Durkheim'e yakışmayan görüşü savunmasının nedeni, onun Durkheim'cı değil, eklektik düşünceye sahip oluşudur. Anlaşıldı mı hazret?»

«Şimdi şiire dönelim,» dedi Semiha Hanım. Kadir'in yüzüne baktı. Kadir «Meraklı Türküler» başlıklı yeni şiirini okudu. Şiir şöyleydi:

Güzel ve mükemmeldir ay ışığı,
kuşların sesi hoştur,
gökyüzü kıyaklığına kıyak.
Ne rahat şeydir insan için,
bütün dertleri atıp öteye.
denizden çıkmış gibi yaşamak.
Yine yollarda bir şey,
bir uzun türkü tutturmuş gezer,
gezer yalınayak.
Kafası var,
gözü var,
kulağı var onun.
Ve bilir ki o,
güneşin altında,
toprağın üstündedir,
farkındadır elbet
tarlada ve fabrikada nasıl çalıştığının...
Ve bilir,
bir adam nasıl vurulur arkadan
her adımda bir.

Farkındadır ay ışığının
kalır gözleri gökyüzünde bazan.
Kabil olsaydı
vallahi hiç dinlemezler
onu da alırlardı elinden.
Güzel ve mükemmeldir ay ışığı,
kuşların sesi hoştur,
gökyüzü kıyaklığına kıyak.
Ama sadece bunlarla ne yapar,
ne yapar ki o insan
huzursuz ve hürriyetsizdir,
ceketsiz, pantolonsuz
boş mideyle
ve başıkabak.

Şiiri alkışladık. Alkış biter bitmez, kapı açıldı ve evin kızı kıpkırmız iri elmalarla dolu bir tabağı uzattı:

«Hocam elmayı sever de...»

Ve kırıtarak çıkıp gitti. Kerim Sadi'nin yüzü kâğıt gibi bembeyaz oldu. Semiha Hanım sinirli sinirli bakındı.

«Benim şarap bardağımı doldursana, Sülker,» dedi.

GÖNÜL SERÜVENİ

Kerim Sadi'yie kütüphanede karşılaştım. Bahçeye çıkıp konuşmayı önerdim. Kabul etmedi. Son geceden söz ettim:

«Evin kızının getirdiiğ elmalar şaraplarımıza iyi meze oldu, ne anlayışlı kız, değil mi?» dedim.

Gözlerini kırpıştırdı ve:

«O kızdan söz etmene ne gerek var şimdi?»

Ve notlarını derleyip kitaplıktan çıktı.

Belli ki, evin kızıyla ilişkisini, ona tutkunluğunu sezdiğim için bana kırılmıştı. Oysa Konya'da birbiriyle canla başla konuşacak dört kişiydik: Kerim Sadi, eşi Semiha Hanım, A. Kadir ve ben... Kerim Sadi'nin ,aralarında en az yirmi yaşlık bir uçurum olan, liseli, varlıklı şımarık bir kızla eşi bulunmaz

derecede çalışan akılı ve sabırlı karısına ihanet etmesini aklım almıyordu. «Bana ne?» deyip geçtim.

Kşta kıyamette, diikş dikerek evin geçimini sağlayan Semiha Hanımın bir ara odun alamadıklarını söylemesini dayanak yaparak, Tekelde tanıdığım kolcu Rasim Efendiden kendim için bir at yükü odun istemiştim. Bir gün Rasim Efendi:

«Kemal Efendi,» dedi, «öğle tatilinde beraber çıkalım, benim yeğen senin yerine odun götürecek...»

Ve odunları Kerim Sadilerin katının geniş holüne yığdırdım.

İkindi vakti de, memleektten gelen bir öğretmen, ailemin bana vereilmek için hazırladığı bir sepet dolusu yiyeceği getirince çok duygulandım. Küp peyniri, bir kavanoz tuzlu yoğurt, evde hazırlanmış birkaç kangal sucuk, ayva, portakal, bir kavanoz yeşil zeytinden Semiha abla için bir miktar ayırdıktan sonra akşama doğru Kerim Sadilere gideerk bırak tım. Semiha Abla çok sevindi duygulandı. Kerim Sadi gezinti için evden çıkmıştı. Semiha Hanım:

«Sülker» dedi, «üç gün sonra yılbaşı... O geceyi bizde geçirelim. Ben Kadire de söyledim. Gelecek... Sen de gel, hep beraber gurbette bir yılbaşını güle konuşa geçirelim. Radyoda iyi bir program olacak, eğleniriz.»

«Olur,» derken içim ürperdi.

Ve o yılbaşı akşamına kadar sadece Kadirle han odasında şurdan burdan söyleştik. Kerim Sadinin evin kızıyla olan gönül bağından söz etmedik. Ama yılbaşı gecesini birlikte geçireceğimiz için Kadir de çok sevinmişti.

«Görüyorsun ya, nerde olsa yalnız değiliz. Sen o gece için Tekelden rakı ayarlayabilir misin?» diye sordu.

«Paşabahçeden gönderilen içki ve sigara vagonunu dün bir heyetle istasyonda boşalttık,» dedim. «Heyete beni de almalarını Başmüdür bey söylemiş. Satış Şubesi Müdürü: 'Kemal Bey, 'avaryalardan sonra da içki ve tütün ayıracağız.' Nasıl olsa rakı verecek

ler...»

Kadir de daha önce benim gibi «ovarya»nın ne olduğunu bilmiyordu. Avarya, taşıma sırasında hasara uğrayan mal demekmiş. Islanmış sigaralar, etiketi bozulmuş, kapağı çatlamış içki şişeleri satışa verilmez, imha edilir, ya da hediye edilirmiş. Rasim Efendi öyle demişti. Yılbaşı arefesinde öğleye doğru büyücek bir karton sandık benim için ayrılmıştı. Bizim kaldığımız hana doğru gidecek kamyon şoförünün yanına oturacak ve avarya sandığını götürecektim. Kodir'in istediği rakılar böylece bedavadan gelecekti.

Han odasında sandığı açınca etiketleri ıslanmış ve mantarları yarı yarıya fırlamış üç şişe kulüp rakısını bir paket yaparak hemen Kerim Sadi'lere gidip, Semiha Abla'ya teslim ettim. Kerim Sadi yine piyasaya çıkmıştı. Semiha Abla, çekinmeden içini döktü:

«Bilzmki ev sahibinin kızına vuruldu. Demek aşk, yaş farkı dinlemezmiş. Ama benim de tahammülüm kalmadı. Şuradan bir kurtulur kurtulmaz ayrılacağım.»

Benim «yapmayın, etmeyin» dememin boşuna olduğunu biliyordum.

«Bu aşk sarhoşluğu uzun sürmez, abla, yılbaşı da geldi, bir tatsızlık çıkmasın. Hep beraber her şeye boş verip eğlenelim.»

«Seninle Kadir için bir şeyler hazırlıyorum. Nevzat, inan ki gözümde artık beş para etmez. Ama, 1943'ün son gecesini ona inat ben de gülüp şarkı söyleyerek geçireceğim sizinle...»

Bu konuşmalardan Kadir'e hiç söz açmadım. Yılbaşı öncesi saat 1'e doğru. Tekel Başmüdürlüğü'nde postadan çıkan mektupları dağıtan görevli bana üç zarf verince:

«Yaşasın, dostlar bizi unutmamış!» diye içimden geçti. Ama zarflardan birisi pulsuzdu ve üzerinde tanıdık bir el yazısıyla sadece «Kemal Sülker'e» diye bir yazı vardı. Açtım. Dört satırlık bir mektuptu ve imza yerinde Kerim Sadi adı yazılıydı. Doğrusu heyecanlandım. Mektup, ya da tezkerede şunlar yazılıydı:

«Hazret,

«Tek oda, hastalık, konu komşu ve terzi müşterileri ziyareti ,ders verme vesaireyi göz önünde tutarak senin ziyaretlerini şöyle tesbit ediyorum: Pazardan maada her gün öğle tatilinde, ayrıca yarın ve öbür gün saat 6'da ve sonra uğramamanı rica ederim. Gözlerinden öperim.»

Demek aşk bacayı sarmıştı ve bizim bunu anlamamızdan üstat çok rahatsız olmuştu.

Yılbaşını Konyalı birkaç arkadaşla geçirdim. Ama neşem yoktu. Hep profesörlerin yanlışlarını iğneyle kuyu kazarcasına, yağan kıl çekercesine bulup çıkaran Kerim Sadi'yi düşünüyordum. Bir gün şöyle demişti:

«Yaşam araçlarının sosyal üretimi arasında insanlar belli, zorunlu, iradelerine tabi olmayan ilişkilere, üretim ilişkilerine girişirler ki, bu ilişkiler madde üretim güçlerinin belirli bir gelişme derecesine uyar.»

Acaba Kerim Sadi'yle, diyordum, evin şımarık kızının ilişkisi ne ilişkidir?

Ve Kerim Sadi, Edebiyatı Cedide'nin başyapıtı olarak **Aşk-ı Memnu**'yu özetlerken tipleri eleştirir ve şöyle derdi:

«Adnan Bey'in yeğeni Behlül Bey'in konağa konuk edilmesinden sonra Bihter'in ikilem karşısında kalışını, yani ya kocasıyla düşüp kalkacağını, ya da Behlül Bey'in koynuna atılacağı olayını anlatma ktoplumа ne kazandırır? Aslında roman, bir çevrenin çöküşünü belirtmesi açısından önemlidir. Epikür mezhebinin en bayağı anlamda mensuplarından olan hercai tabiatlı delikanlı bir süre geçince, yengesini kıskanıyor, bu kez de metresinin üvey kızına yani amcazadesinin kızına yanaşıyor. Babasının limonluğunda yetişen nazenin Nihal ise tam cinsel ilişki çağında iken, mürebbiyesiyle bülbül gibi Fransızca konuşmayı bilmiş. Chopin'in noktürnleriin saatlerce öğrenmeyi başarmış ve erkekleri cinsel çekiciliğiyle kudurtmak için neler giyinmesi gerektiğini bilmiştir. Demek ki Edebiyat-ı Cedideciler, Abdülhamit zulmü-

ne karşı olanlarla dayanışma içinde Servet-i Fünun'un kanatları altında ortaya fuhuş epopesi çıkarmışlardır.»

Ev sahibinin kız da, eşinin «Nevzat» diye taptığı Kerim Sadi'yi bir **Aşk-ı Memnu** kahramanı gibi çileden çıkarmıştı.

İstanbul'a döndükten sonra (1946 sonu) Semiha Hanım, dediğiin yapmı şve eşinden ayrılarak Kemal Tahir'le yaşamını birleştirmişti.

Ben de, İstanbul'da Kerim Sadi ile ilk karşılaştığımdaki öğüdüne uymuş, Konya'daki o geceyi, dört satırlık bendeki kırgınlığını unutmuş, yine görüşmüş, yine sohbet etmiştik. Ne yazık ki, asıl büyük yapıtlarını veremeden 1977 yazında gözlerini yumdu.

Kerim Sadi, hiç kuşkusuz bir fikir adamı, eşi bulunmaz bir eleştirmen ve çevirmendi. Sabahattin Ali'nin dediği gibi «Türkiye'nin en mükemmel kafalı adam»larından biriydi. Ama aşk, yaşa başa bakmıyordu.

GERGİN BİR ORTAMDA ASAF HALET'LE SÖYLEŞİ

1941 Ağustos'unun son günleriydi. Sıkıyönetimin duyurularına aykırı yayın yaptığı için Vatan ve Son Havadis gazeteleri birer gün kapatılmıştı (28.8.194«). Cumhurbaşkanı «Milli Şef« İsmet İnönü'nün yurt gezisiyle ilgili resimler foto muhabirlerince gönderilmiş klişeye verilmiş, ertesi günü çıkacak gazetede yerleri ayrılmıştı. Ama ilgili yerlerden birinden gelen telefonla İnönü'nün resimlerinde hiç bir komutan veya askeri fabrikayla ilgili bir yerin görülmeyeceği bildirliiyordu. Bu nedenle sayfa planında değişiklik yapılacak, yeni resimler seçllecekti. İki gazetenin kapatılması gibi TAN'ın da böyle bir kazaya uğramaması için yazı işleri müdürü Münir Berik yalnız makale ve fıkraları değil, haberleri de görmeyi istiyor, bir bölümünü benim denetimime bırakıyordu.

Gergin bir ortamda görev yapıyorduk. İç sayfanın imzalı yazılarının en azından üç günlüğünün sekreterlikte olmasını istemişti Münir Berik. Yalnız Ulunay'ın Takvimden Bir Yaprak sütununa yazdığı iki yazı politik gelişmeye ters düştüğü için yayınlanmıyacaktı. Ulunay'dan yeni iki, hatta üç fıkra isteyecektik. Ulunay da, hergünküne oranla gecikmişti. Merdivenlerden duyulan gevrek tok bir kahkaha Ulunay'ın gelmekte olduğunun muştusuydu.

Ulunay'ın yanında tombul yanaklı, sarı pantolonlu, beyaz iskarpinli, mavi gömleği üstünde ekose kumaştan bol düğmeli yeleği olan biri vardı. Ürkek adımlarla yürüyordu. Ulunay, kandili bir temennadan sonra Münir Berik'le bana:

«Ne o? dedi, yüzünüzden düşen sinek kırık kanatla yerde can çekişiyor, yoksa Tan da mı kapandı?»

Münir Berik «ağzını hayra aç üstad» dedi, «ama iki yazınız koymada sakınca var, yeni iki fıkra rica edeceğim.»

«Asaf Hâlet Çelebi Beyefendiyle biraz sohbet edecektik, deemk fırsat bulamayacağım iki fıkra yazmaktan.»

Kalın siyah kaşları ve kalın siyah bıyıklarıyla dikkatimi çeken bu tıknaz orta boylu zat demek şair Asaf Hâlet Çelebi'ymiş. Ulunay, konuğunu bir koltuğa buyur ettikten sonra bana sordu:

«Peki genç arkadaşım, ne yazayım?»

«Aman efendim, dedim, size konu vermek ne haddime.»

Ulunay kendi kendine oknuşur giib yaptı:

«Bugün Ağustos'un 28'i. Yarınki ve 30 Ağustos'un fıkraları elinizde. Demek 1 ve 2 Eylül için yazı lâzım. Eylülde Hitler Polonya'ya saldırmıştı. Doha pek çok hadise var Eylül'de...»

Asaf Hâlet Çelebi'ye döndü:

«Bilir misiniz efendi hazretleri, Osmanlı paşaları arasında Polonyalılar var...»

Çelebi sordu:

«Kimler üstadım efendim?»

«Mahmut Celâleddin Paşa var. Mirliva Enver Paşa'nın pederleri... 1848 yılında Polonya'da bir ihtilâle karışmış, mağlub olmuş, Fransa'ya geçmiş, sonra da 1850'lerde Padişah Sultan Abdülmecid Efendiye sığınmış, müslüman olmuş, hatta Ömer Lütfi Paşa haztrelerinin kerimeleriyle (kızıyla) teehhül etmiş (evlenmiş). Bunu yazayım.»

Münir Berik, konuşmayı izliyordu. Ulunay sordu:

«Ne dersiniz Münir Beyefendi?»

Münir Berik, Osmanlı padişahlarından söz edilmesini, konu yapılmasını pek istemezdi. Ama Ulunay'a «Yazmayın» demek için o günün askeri harekâtı hakkında bilgi vermeyi yeğ gördü:

Üstadım malumu alileri Türkiye tarafsız. Hitler bir belâ... Alman tebliğlerine göre beş Sovyet ordusunu imha etmiş, yarım milyonu aşkın esir almışlar. Askeri yorumcular da Alman ordularının Comel'in güneyinden yaptığı yarma harekâtını daha büyük motorize kıtalarla sürdüreceğini, Oral ve Kursk yönünde ileriemeey çalışacağını tahmin ediyorlar. Bu savaş durumuna göre Polonya'yı konu yapmak bilmem Alman Büyükelçisi Von Papen'in Tan'ı Haricîyeye şikâyet etmesine yol açar mı?»

Ulunay, dudak büktüve «başka konuya geçelim» dedi. Asaf Hâlet Çelebi'ye de:

«Buyurunuz, yukarıda daha rahat oluruz, efendim; Kemal Bey sizin de işiniz yoksa, Beyefendiyle sohbet edersiniz ben yazarken.»

Münir Berik'in izniyle, İnönü'nün yeni resimlerini seçmeye ve Said Keslerd'en geçen haberleri okumaya ara verip Ulunayın isteğine uydum.

ÇELEBİ'Yİ TANIMA

Gergin ve sıkışık bir ortamda Şair Asaf Hâlet'le tanışmam, doğrusu ya, o havadan kurtulmama, hatta neşelenmeme neden oldu. Bir kez giyimi, ağdalı konuşması ,olaağnüstü alçakgönüllüüğü, elindeki kahve rengi süslü deri bir cilt kapağına bir iki kitap ve kalın bir şeyler koyarak onu gebe kediler gibi şişkinleştirmesi garibime gitmişti. Ulunay yazılarına geç-

meden Çelebi'den şöyle söz etti:

«Asaf Hâlet elebi Beyefendi, soyadından da anlayacağınız gibi Hazreti Mevlâna soyundandır. Zaten bu sahada (alanda) bir başucu kitabı olan Mevlâna adlı dörtbaşı mamur, mükemmel bir eseri geçen yıl neşredildi. Ayrıca tasavvuf edebiyatının ulu aşirlerinden Molla Câmi hazretleriin tanıtan bir mükemmel eseri de geçen yıl basılmıştı.»

Ulunay bunları söylerken Asaf Hâlet, utangaç bir çocuk gibi büzülüyor, gözlerini kırpıştırarak hep yere bakıyordu. Ulunay, bir ara bana:

«Molla Câmi'nin çok seveceğiniz bir hususiyetini de söyleyeyim mi?» diye sorunca «Lûtfen, sevinirim» dedim. Ulunay'ın yüzüne ben de, Çelebi de dikkatle bakıyorduk. Anlattı Ulunay:

«Molla Câmi'nin şiirleri üç Divan'da toplanmıştır. Ama hiç bir padişaha kaside yazmamıştır ,bunu zül (kendine hakaret)saymıştır. Böyle olduğu halde vefatında hükümdarlar, şehzadeler, devrin ululari ve irfan erleri (kültürlü kişiler) onu huzur-u Rebbâni'ye teşyi ettiler (Tanrı katına uğurladılar).

Ulunay, yazısına başlarken Asaf Hâlet yüzüme tebessümle baktı:

«Edebiyatla imarar-ı evkât ediyor musunuz (vakit geçiriyor musunuz)?»

«Evet efendim, özellikle şiirle ilgilenirim.»

«Bendeniz de şiir vadisinde Veysel Karani sayılırım.»

Ulunay, bunu anlamadığımı sezinleyerek açıklama yaptı:

«Muhterem Çelebi Beyefendi tevazu gösteriyorlar; Veysel Karani ermiş bir zat idi. Gözleri görmez, bir as!anni yanından ayrılmadığı rivayet edilir. Hakikati aramak için çöllerden de geçerek ilâhi gerçeğe nüfuz etmeye gayret etmişti. Asaf Beyefendi Ise şiirde görünen değil, manevi duyguların mimarı sayılır. Şiir vadisinde benzeri yalnız kendileri olan bir üstad-ı âzamdır.»

«İltifatınızın altında ezilmeme lûtfen devam buyur-

mayınız Muhterem Refi Cevad Beyefendi» dedi Çelebi. Sonra da, bana:

«Şiirlerimde ritme önem veririm, Hind'in esrarlı ikliminden, Çin'in uysal havasından motifler almaya özenirim.» dedi.

Günümüzden, geçmişten, uluslararası sarunlardan ve insancıl duygulardan yuvarlanıp yuvarlanmadığını sordum.

«Anlamadım buyurduklarınızı, dedi, şair demek günlük tutma görevlisi değil ki, ama siz hangi konuların şiire geçmesinden yanasınız?»

«Savaş dünyayı kasıp kavuruyor. Hitler yahudilere ırk açısından zulüm yapıyor, milyonlarca ana-baba; çocuklarının sağ kalıp kalmadığının heyecanını yaşıyor, Türkiye'de sıkıntılı yıllar yaşıyoruz. Bunlar sizi hiç etkilemez mi şair olarak? Barışçı istemleri dizelerinize almaz mısınız?»

Sözlerimden ürkmüş gibi bir hâli vardı.

«Size bir şiiriim okursam, nasıl bir sanat anlayışının sahibi olduğumu anlarsınız ümidindeyim.»

«Lütfeder okursanız...» dedim.

Ellerini uğuşturarak, gözlerini pencerenin kirli perdesinin kornişine dikerek tok bir sesle okumaya başladı:

Vurma kazmayı Ferhââd
He'nin iki gözü iki çeşme âââhhh
Dağın içinde ne var ki
güm güm öter
ya senin içinde ne var Ferhââd
ejderha bakışlı He'nin
iki gözü iki çeşme
ve ayaklar altında yamyassı
kasrında Şirin de böyle ağlıyor Ferhââd.

Müzikal okuyuşuna takılmış, onun etkisinde kalmış, ama şiirinden hiç bir tad almamış, hiç bir şey anlamamıştım. Susunca, sadece «maşallâh» diyebildim. O da «Eyvallah» yanıtını verdi. Yeleğinin cebinden zarif bir gümüş kutu çıkardı. Açtı. İçinden bir tutam aldı, burnuna çekti. Bunu gürültülü bir hapşı-

ırk izledi. Ulunay, yazısından başını kaldırarak:

«Afiyet olsun Çelebi'm, dedi, beni de imrendirdiniz.»

Çelebi hapşırıklarını sürdürürken Ulunay da daha küçük bir kutu çıkararak o da burnuna enfiye çekti ve daha heybetli bir hapşırıkla odayı çınlattı.

KISA YAŞAM ÖYKÜSÜ

Çelebi'nin okuduğu şiir, onun yaşamına olan ilgimi arttırdı. Niçin böyle şiirler yazıyordu?

«Herhalde, dedim, Edebiyat Fakültesinde okudunuz.»

«Hayır. Adliye Meslek Mektebi mezunuyum. Edebiyat sahasında kendi kendimin hocasıyım. Farsça rübailer de yazdığım oldu. Mesela «Der bâğ-ı meyan...»

Okuduğunu hiç anlamadım, ama uyak açısından etkiliydi. İlgiyle dinlediğimi görerek sözlerini sürdürdü:

«Bendeniz mingayrı haddin (haddim olmıyarak) Mısır, Hind, Asur ve Fransız edebiyatında vâkıf sayılırım. Bu ülkelerin dinî inançlarıyla, edebiyatlarıyla haşrüneşir oldum. Hindistan'da yaşayanların inançlarının Veda'ların, Upanişad'ların ikliminden soluk almaya çalıştım. Bizim vahdet-i vücud dediğimiz Advaita inancının sırrını öğrenmeye gönül verdim. Bunlarla uğraşmaktan günümüzün hay huyu ile vakit geçirmenin anlamı mı kalır? Kendi ruhumun sesine kulak vererek sözcüklerle yeni bir şiir örgüsüne gayret ettim. Budha'daki ilâhi aşkın bir zerresine sahip olabilmiş isem bahtiyarım Kemal Beyefendi.»

Sözlerini not ettiğimi anlayınca, gözlerinde hem sevinç, hem de şaşkınlık belirdi, sonra da:

«Fakir-i pür taksir (kusuru çok bir yoksul) gizlice mülakat tuzağına düşmüş de farkında değilim.»

«Rica ederim, dedim Ulunay üstadımız meşguller, sonra beni sınava çekerse hakkınızda doğru bilgiler sunmada yaya kalmıyayım istedim.»

«Öyleyse maruzatıma devam edeyim.»

«Kıvanç duyarım.»

«1938'de serbest nazımın üstadı susunca, yeni bir edebiyat ev sanat cereyanına ihtiyaç duyuldu. Nâzım'ı aşmak, ya da onun katına erişmek ihtimal hariciydi. Üstelik şiirle ideoloji birliğinin tehlikesi de anlaşılmıştı. Bu kanaat bendenizde fikr-i sabit (saplantı) haline dönüştü. Şiir'e o yıl SES'te şiir neşretmekle başladım. Şuuru yormadan, fikre değil, kelime hazinesine dalarak tasavvufun ırmağından gıdalanarak yazmayı yeğ gördüm. İnsanlığın ilk devirlerinde edebiyatın dini bir hüviyet içinde raks ve musikiden yararlandığını bildiğimden o kaynakta karar kıldım. Edebiyatı içtimaileştiren şairlere (sosyal şiir yazanlara) bir diyeceğim yok, ama ben zamanın dışında ve ruhun mahbesinden (hapishanesinde) sesler vermeye gayret ettim.»

Bu şiir anlayışı, hele 1938 savaşından sonra insan oğluna hiç bir yarar getirmiyor, ya da savaş dramından yorgun düşen acılı insanlara umud ışığı ve yaşama sevinci vermiyordu. Ama özgün bir şair karşısındaydım.

Deri kitap kılıfından bir kâğıt çıkardı.

«Yeni başladığım bir şiirimi lütfen dinler misiniz?»

«Estağfurullah, zevkle dinlerim...»

Gözleri irileşti, bu kez ayağa kalkarak okumaya başlamadan sordu:

Gözleri irileşti, bu kez kalkarak okumaya başlamadan sordu: «Eski harfleri bilir misiniz?»

«Biraz...»

«Elifba'da lâmelif var; içi boş küçük bir yuvarlağın iki yanından Tanrıya doğru iki kol açılarak çizgi haline yükselir. İşte Lâmelif, bana beni tanıtan bir gücün, bir remizin (simgenin) ta kendisidir. Şiirimin adı Lâmelif'tir, henüz nâtemam, (bilmemiş). Sadece altı mısra'ını yazabildim, okuyorum.»

Ulunay da, kalemini bıraktı, gözlüğünü çıkardı. Asaf Hâlet Çelebi okurken not almayı sürdürdüm.

Başı sana benzeyen Lâmelif'in
havada kolları elamâân
çekti çıkardı çengeli sağ kolunun

ve takıldı ruhumdaki köke.

Sustu ve yakınlarıma baktı:

Ulunay «Şaheser,» derken Çelebi:

«Yanlış not etmişiniz, dedi, «elamâân» ayrı bir mısra, «sağ kolunun»da ayrı bir mısra'dır.

1945'te Lâmelif başlıklı şiir kitabı çıkınca baktım, 1941'de okuduğu şiirine on dize eklemiş «ve takıldı ruhumdaki köke» dizesi de «ve takıldı kaldı köklere» şeklinde değişikliğe uğramış. Şiirin son bölümü şöyle:

Kalb yok göğsümün içinde
kök var
ne kökü
miyon kökü
Lâmelif'in ko'ları
senin kolların
Lâmelif'in göbeği
senin göbeğin.

YAYINLANMASI GECİKEN NOTLAR

Asaf Hâlet Çelebi'yle söyleşi sırasında tuttuğum notları iyice gözden geçiren Ulunay, her vokitki abartmalı anlatımıyla:

«Harikulâde, Harikulâde Kemalciğim, bunları süsle, püsle Tan'da yayınlayayım; ama sayfa sorunu var. Beyefendi'nin de şiirlerinin yer aldığı Ses, Hamle, Uyanış gibi mecmualara veriver.»

O yılların savaş psikolojisi ve çeşitli yasaklamalar, kısıtlamalar döneminin en titizce uygulanmasının yarattığı isteksizlik, bana göre Çelebi'yle röportajı gereksiz kılıyordu. O nedenle bunları yayınlanma düzenine koyamamıştım Asaf Halet Çelebi'nin 15 Ekim 1958'de Şeker Hastalığına yenilerek yaşamının sona erdiğini okuyunca notlarımı çıkardım, şiirlerine baktım, resmine daldım. Kendine özgü, geniş kültürlü, ama sanat anlayışında aşama yapamamış bir İstanbul efendisinin göçüşüne acıdım.

1946 sonlarından başlıyarak sosyal konular ve ça-

lışmo yaşamıyla ilgili sorunlar içinde gazetecilik yaptığımdan, edebiyat sanatı ve ortamı ile bağlarım azalmıştı bir ölçüde. Yine de Asaf Hâlet Çelebi'yi yitirişimiz günlerinde onunla ilgili bir fıkracık olsun yazma havasına giremedim Ama Asaf Hâlet'in bize garip gelen giyinişi, kuşamı, konuşma özelliği, şiirlerindeki egzotik havanın tadını unutamamıştım. Beyler beyi'nde yaşıyor, oranın çocukları kış günü beyaz iskarpin, kırmız çizgili çorap, ayak bileğine kadar inmeyen dar pantolonu ve kalın siyah kaşlarının benzeri olan bıyıkları ile bu beyefendiye «güle güle» diyor ve arkasından dakikalarca gülüşüyorlardı, onun «Allah ömürler versin» yanıtına Ne var ki, içine kapalı yaşamı ve kendine özgü şiirlerini içeren He (1942), Lâmelif (1945), ve tüm şiirlerini birleştiren On Mani Padme Hum (1953) anlamsız şiirin en ilginç örnekleri olarak kitaplıklardadır Ulunay şöyle demişti:

«Asaf Hâlet'te âhenk, ifade ve şahsillk Cüneyd başlıklı şiirinde en tasavvufî örneğini verdi Sözlere ve manaya «ilâhî mümkünü» en anlaşılır kılan bu şiir bir bestekârın himmetini bekliyor»

Toplumdan uzak, yurt ve dünya sorunlarına yabancı şiirin yaratıcısı olan Çelebi'nin Cüneyd şiiri şöyleydi:

Bakanlar bana
gövdemi görürler
ben başka yerdeyim
gömenler beni
gövdemi gömerler
ben başka yerdeyim
aç cübbeni Cüneyd
ne görüyorsun
görünmeyeni
Cüneyd nerde
Cüneyd ne oldu
sana bana olan
ona da oldu
kendi cübbesi altında
Cüneyd yok oldu

Kitaplar onun 29 Aralık 1907'de İstanbul'a doğduğunu yazıyorlar 1957'de şökyle demişti Sahhaflarda Raif Yelkenci'nin yanında:

«Üsküdar CeCza Mahkemesinde zabıt kâtipliği yaparken Farsçaya çalıştım, Osmanlı Bankasında memur iken Hind edebiyatı ve tarihine eğildim. Devlet Deniz Yolları'nda daha çok kendime vakit bulabildiğim için Çin edebiyatının sarı hummasına tutuldum. Ebedî öğrenme tutkum, bir lokma bir hırkayla iktifa etme (yetinme) mizacım dünya ahvaliin şiire aksettirmeme fırsat vermiyor.»

Bir süre önce, bir Ağustos ikindisinde edebiyat tarihi öğretmeni ve değerli yazar Seyit Kemal Karaalioğlu ile Sultanahmet'te karşılaşınca konuşa konuşa söz Asaf Hâlet Çelebi'ye gelmişti. Ekim serinliğinde ölümünden kaç yıl sonraya geldiğimizi konuşurken Karaalioğlu «yirmi üç yıl oldu, hiç bir yıl onun mezarı başında toplanana rast gelmedim» dedi Bunun doğal olduğunu söyledim Asaf Halet'i şöyle değerlendirdi:

«Asaf Hâlet bilinçaltına bağlıydı, masalımsı, soyut şiirde karar kılmıştı Bu nedenle pek çok şiiri anlamsızlığa kadar varıyordu Divan Edebiyatını iyi biliyordu. Fransız şiirinin evreleri hakkında da derin bilgisi vardı ama, anlamsızlığı seviyordu. Şimdilerde letrizm dediğimiz İkinci Yeni akımının en bilinçli öncüsü odur diyebiliriz.»

Asaf Hâlet'in bir antolojisi yayımlanmıştı 1953'te : Divan Şiirinde İstanbul, Naima incelemesi de o yıl basılmıştı. 1954'te de Ömer Hayyam incelemesi ilgi çekmişti. Budha'yı yorumlayan kitabı Eşrefoğlu divanı, argo sözlüğü kültür yaşamımıza bıraktığı «elebi Yâdıgarları'ydı.»

Budha'ya tapanların sözlerinden şu şiiri bir vakitler dillerden düşmüyordu, saygıyla, tebessümle, ama ilgiyle:

Niyagrodhâ
koskoca bir ağaç görüyorum
ufacık bir tohumda
o ne ağaç ne tohum

on mani padme hum (üç kere)
Sidharta budha
ben bir meyvayım
ağacım âlem
ne ağaç ne meyva
ben bir denizde eriyorum
on mani padme hum (üç kere)

Sorunları yüzünden toplumdan kaçan Asaf Hâlet Çelebi, bazı anlamsız şiirlere imza atanlar gibi egemen güçlerle uzlaşma içinde sayılmazdı. Ama şöyle dediğini anımsıyorum: (Türkçeleştirdim)

«Ben kendi varlığımın kereksinmelerine çözüm getiremiyorum, bu yetersizliğim ve bu güçsüzlüğüm yanında nasıl olur da toplumsal sorunların üstesinden gelebilirmişcesine bu olguyu şiire dökebilirim? Ben âhengin ve anlamsızlığın içinde varım.»

1945 Mayıs'ında Almanya teslim olmuş, Türkiye Haziran 1945'te içpolitikada yeni değişimlere yönelmiş, 1 Temmuz 1945'te çok partili düzene adım atılmıştı. Türkiye'nin yeni bir ekonomik, sosyal ve siyasal yaşantısı üzerinde tartışmalar basında yer almaya başlamıştı. Ama Âsaf Hâlet elebi bunlardan hiç etkilenmiyerek «Nigar-ı Çin» şiirini yazmıştı:

aynaya bakan benim
haval annemin oğlu
bodhisad gotama
dünyada en güzel şey
seni buldum
artık hiç bir şey istemem
küçük cariyem nigar-ı çin
uzat ellerini
aynaların dışına çıkalım.

Asaf Halet Çelebi ustaca yazılmış bir anmlamsızlığın şiiri içinde yitip gitti, anısını saygıyla anarak...

TAN'DA TARTIŞILAN ŞAİR: HASAN İZZETTİN DİNAMO

Tan'da öğle üzerleri pek iş olmazdı. Muhabirler görevlerine gider, yazarlar gelmeye başlar, birinci kat-

taki masalara ilişir, söyleşirlerdi. Refik Halid, Ulunay, Nurulloh Ataç, Suat Derviş Mansur Tekin, Esat Adil Müstecabi'nin bir araya geldikleri gün söyleşinin tadına doyum olmazdı.

Nurullah Ataç, Tan'da Ahfeş'in Keçisi imzalı kısa fıkralar yazar, Türkçeyi yanlış kullanan yazarları eleştirirdi. Esat Ali ise ünlü bir hukukçuydu. 1941'lerde İmralı Cezaevi Müdürlüğü'nü sürdürüyor, ara sıra Tan'a Adiloğlu takma adıyla yazılar gönderiyordu. İki üç ayda bir İstanbul'a gelir ve Tan'a uğramadan İmralı'ya dönmezdi. Güçlükle duyulur bir ses tonuyla konuşur, sağlam kültürünü yenilemeyi bilir, İmralı' dayken bile yeni yayınları ve dergileri izlerdi. Mahkûmlar İmralı'da ürettikleri oda takımlarını, ayakkabılarını Mısırçarşısı'ndaki satış mağazasına getirir, dönmeden Esat Adilin verdiği listedeki kitap ve dergileri alırlardı. Bu bilgisini ve yenilikleri izleyicilliğini kanıtlamak için de söyleşilere katıldığı vakit konunun edebiyata, sanat dönüşmesine çalışırdı.

Mansur Tekin geniş kültürlü bir eğitimciydi. İncelemeleri, çeviirleri, fıkraları ilgi uyandırırdı. Zekeriya Sertel ve Prof. Sadrettin Celâl Antel'in yakın dostuydu.

Nurullah Ataç genç yazarların şiir ve öykülerini destekleyen ünlü bir eleştirmendi. Fransızcası, olağanüstü başarılı çeviriler yapmasını sağlar, öğretmen olarak politikaya ilişmez, sanat ve edebiyat konularındaki denemeleriyle basın evreninde etkinliğini sürdürdü. Buna karşılık Ulunay, genç şairlerle ince ince alay eder, yenilikleri kolay kolay içine sindiremezdi. O kadar ki, genç sanatçıların soyadlarına takılır, bunları «pek avampesend» (ayaktakımı harcı) bulurdu.

Kasım 1941'in son günlerinden birinde Tanda nöbetçiydim. Yazarlar birinci katta toplanmışlardır. Konu Doğu Cephesi'ndeki savaşlardı. Esat Adil, cephelerdeki kanlı çarpışmalardan söz edilirken konuyu değiştirmek istercesine:

«Edebiyatımız 1938 sonrasında savaş aleyhtarı şi-

irler, öyküler kazandı,» dedi. Nurullah Ataç:

«Doğru,» dedi, «yalnız istilacı savaşları yermekle kalmadı şairler, faşizmi destekleyen yazarlara da şiirler yazdılar, yerdiler onları...»

Ve çantasından bir dergi çıkarıp sayfalarını çevirdi, Ulunay'a :

«Şu şiire bakın,» dedi, «ne kadar güncel ve insancıl... Bilirsiniz, somut konular, olayları yorumlamalar Cumhuriyet döneminde şiirimizde gelişti. Eğer Fikret ve Akif'i saygıyla bir yana bırakırsak genç şairler günceli sanat süzgecinden geçirmeyi başarıyla sürdürüyorlar. İşte, bu şiir de bunlardan biri...»

Ataç'ın uzattığ dergi «Yeni Ses»di Sözünü ettiği şiir de Hasan İzettin Dinamo'nun'du Adı «İki Emekli General ve Bir Sivil Amiral'e»ydi.

Ulunay şiire bakarken, Suat Derviş:

«Okudum o şiiri,» dedi, «genç değerlerden Dinamo'nun. ok yetenekli, başarılı, güçlü bir şair.»

Ataç hemen ekledi:

«Dinamo'yu ben daha 1938'de sevmiştim. Varlık'ta onu beğendiğimi de yazmıştım.»

Şiiri okumaya ara veren Ulunay:

«Yapmayın Nurullah Bey,» dedi, «daha şiire yeni başladığı anlaşılıyor! 1938'de nasıl olur nu beğendiğinizi yazarsınız? Bize kül yutturmayın!»

Mansur Tekin öfkelendi:

«Sayın Ulunay, yanılıyorsunuz,» dedi, «ben de Dinamo'nun şiirlerini yıllardır okur, beğenirim. Geçen yıl (1940'da) 'Hamile' dergisinde 'Sulh' başlıklı bir şiiri çıkmıştı, daha önce de aynı dergide nefis bir şiiri 'Toprak Kokusuna Serenad' başlığını taşıyordu. 'Sulh' şiiri şairin 'İdiller ve Egloklar' dizisindendi. 'Serenad' buram buram yurt ve toprak sevgisi kokuyordu. Dinamo yarının en büyük şairlerinden biri olur mutlaka.»

Ulunay, Dinamo'nun şiirlerine duyulan ilgiyi, geçen yıl yayımlanan şiirlerinln bile bellekte kalışını «aşırı bir alaka» diye niteledi. Refik Halid bunu eleştirdi ve:

«Cevatcığım,» dedi, «bilirsin 'zamanın tebeddülü ile ahkâm değişir' denir. Şimdi de çağ değişiyor, zevk değişiyor, üslup değişiyor, sanat anlayışı değişiyor. Elbette artık aruz, hece dönemi geçti, şimdi serbest nazım saltanatı sürüyor, haklı olarak. Doğrusu ben gençlerin şiir ve yazılarını pek okuyamıyorum ama göz atıyorum. Hepsinde bir Nâzım'a benzeme hevesi seziyorum. Ama bunları beğenmemek, karalamak bizlere düşmez. Biz de eskilere göre başka bir üslup, başka bir anlayışla yazılar yazdık. Kaldı ki Nurullah Bey bu işi görev bilmiş, inceliyor, yazıyor, okuyor, beğeniyor. Ne diyebiliriz?»

Ulunay, Ataç'ın Dinamo'dan daha 1938'de söz edişini kabul etmemekte ısrar etti:

«Ama Refikciğim,» dedi, «Nurullah Bey 1938'de beğenmiş ve 'Varlık' mı, darlık mı ne ise, o mecmua-i eşâr'da 'methetmiştim' diyor. Oysa şair bana göre ancak yeni yeni şiire heves etmiş...»

Bu kez Suat Derviş, Ulunay'a karşı çıktı:

«Sayın Ulunay,» dedi, «inanır mısınız bilmem, ben Sayın Ataç'ın 'Varlık' dergisindeki yazısını okudum. Üstelik o dergi yalnız şiir yayımlayan mecmua değil, öykü de, eleştiri de, denemeler de, fikir yazıları da yayımlıyor. Aslında renksiz ve küçük burjuva anlayışıyla.»

Ataç sözünü kesti Suat Derviş'in:

«Konuyu böyle almayın, Suat Hanım, gerçekten benim yazımı anımsıyor musunuz?»

«Evet,» dedi Suat Derviş, «1938 başlarındaydı. Dinamo için 'çok iyi bir şair olduğuna eminim' demiştiniz.»

Refik Halid, gözlerini açarak ve bir iki adım atarak yeniden toplantıya yaklaştı, Suat Derviş'e sordu:

«Hanımefendi, bu ilginin bu hafıza gücünün kaynağı nedir? Ben geçen hafta yazdığım fıkraların başlıklarını bile sıralayamam da...»

Ataç da, Refik Halid gibi, Dinamo ile ilgili yazısını Suat Derviş'in anımsamasını, hattâ ne yazdığını

tıpatıp söylemesini yadırgamıştı. Ataç bunu kendi yazılarına olan ilgiye mi yormalıydı, yoksa Dinamo'nun kişiliğine olan sevgiye mi, kestiremiyordu. Esat Adil de, Mansur Tekin de Suat Derviş'in bu bellek gücünü nasıl yanıtlayacağını merakla bekliyor gibiydiler. Bir anlık bir sessızlikten sonra Suat Derviş bir sigara çıkardı. Refik Halid hemen çakmağını ateşleyerek Suat Derviş'e yaklaştı, sigarasını yaktı.

«Arkadaşlar,» dedi Suat Derviş, «özellikle Ulunay Bey de, Refik Halid Beyefendi de bilirler, ben çok genç yaşta gazeteciliğe başladım, aynı yaştaki şair ve edipierle arkadaşlık ettim. Bunlar arasında Nâzım da vardı. Hatta aramızda bir gönül bağı bulunduğu bile Halit Fahri ve Fikret Adil beylerce söylenip dururdu. Ben Nâzım'dan söz açan yazıları özellikle okurum. Ona karşı bir meslekdoş olarak saygım vardır. Nurullah Ataç Bey de, 1938 başlarında 'Varlık' dergisindeki yazısında Dinamo'dan söz ederken şunu da yazmıştı, anımsadığıma göre: 'Dinamo, Nâzım'ın tarzında yazıyor.' İşte bu yorum nedeniyle Ataç'ın o yazısını belleğimde tutabildim.»

Hepimiz bu konuşma üzerine yeteri kadar aydınlanmıştık. Artık Ulunay «Hafıza Kuvveti»nin kaynağını öğrenmişti. Bu kez «Alemdar» gazetesinde Nâzım'ı tanımış olmasından yararlanarak, o günlerle ilgili anılarını kısa kısa anlatmaya yöneldi. Sonra da:

«Demek Dinamo böyle önemli! Yeni şiir tarzında ustasının yolunda bir şair... Ne diyeyim, inşallah çok başarılı olur.»

DİNAMO'YU TANITMA

Yazarlar konuyu kapanmış soyarken Ulunay bu kez beni konuşturmak istercesine ,elini omuzuma koyarak sordu:

«Sülker,» dedi, «sen edebiyat dünyasının içindesin, Dinamo Beyefendiyle müşerref oldun mu?»

Güldüm bu alaylı soruya, sonra da:

«Yakından tanıyorum bu şair ağabeyl,» dedim, Suat Abla'nın da yönetiminde bulunduğu 'Yenl Edebiyat' gazetesinde şiirleri yer alıyor. Kendisiyle Meserret Kıraathanesi'nde konuşuyoruz. Bir hayli kültürlü, çok çile çekmiş, bir şiiri nedeniyle dört yıl hapis yatmış. Gazeteciliği de var, 'Haber'in Sanat Sayfası'nı yönetti. Ona derin saygım var. Çok alçakgönüllü bir şair. Bütün gençlerin daha iyi birer yazar, ya da şair olmalarını istiyor. Daha doğrusu hepimizin iyi birer insan olmamız için dilinin döndüğü kadar anlatıyor, öğretiyor, destekllyor.»

Refik Halid:

«Desenize, o da politikacıların hışmına uğrayan yazarlardan, bizden sayılır yani...» dedi.

«Suçu neymiş?» dedi Ulunay.

Suat Derviş başladı anlatmaya:

«Dinamo aslında öğretmendi, ilkokul öğretmeni. Kendi mesleğinde yükselmek istedi, Gazi Terbiye Enstitüsü'ne girmeyi başardı. Üç yıllık öğreniminin son aşamasında tam sınav döneminde bir şiiri provokasyona uğradı, suçlandı, hapse atıldı. Cezası 1939'da sona erince İstanbul'a geldi. 'Yeni insanlık' dergisinde felsefecilerle birlikte çalıştı, Hilmi Ziya Ülken'le, Hasan Tanrıkurt'la arkadaşlık etti, ama sanat dünyamıza yiiğt sesler verdi ürünleriyle. Bu çevrede, hatta şiirlerin yer aldığı 'Hamle,' 'Sokak' dergilerinde fazla kalamadı, şiir anlayışında aşama yaparak 'Yeni Edebiyat'ta kimliğini buldu.»

«Maşallah,» dedi Ulunay, «Suat Hanım pek fazla ilgilenmiş Dinamo Beyle... Ben yeni şairlerin dinamo, ırgat, barikat soyadı almalarını onların sanat telakkilerinin icabı sayıyorum. Yani bunlar aşam'ın (halkın) muhipleri (sevgilileri). Bu, şiir yazmaya kâfi gelmez ki...»

Esat Adil bu soyadını eleştirmeye pek kızdı:

«Şimdi terbiyem elverse Refi Cevat'ın ulu ile nay'ı birleştirip soyadı yapmasının hangi zevkten kaynaklandığını anlatırım ama...»

Refik Halid hoşlanmadı bu söyleşiden:

«Rica ederim,» dedi, «bırakın bu soyadı konusunu.. Ne olacak? Benim aile adım Karakayış idi. Bunun sevimsizliiğni kendime, üslubuma yakıştıramadım, onu Karay'a çevirdim. Efendim, ada, soyadına bakmamalı, verilen eserlerin niteliğine, yaptığı işe bakmalı. Dinamo Bey'in şiirinde estetik güzellik, konularında özgünlük, anlatışında şiir sanatının incelikleri ne ölçüde yer alıyor, önemli olan budur bence. Nurullah Bey 'iyi şair' diyor. Suat Hanım aynı görüşte. Sülker çok beğeniyor, saygı duyuyor, Refi Cevat'a, bana bu konuda hükme varmak düşmez. Günün gerekleri, toplumun değişmesi, sosyal yapının yeni bir nitelik kazanması elbette sanatı da etkiler ve Dinamo'lar çıkar.»

Refik Halid'in bu açıklamasından sonra Ulunay yine 'Yeni Ses'e bakmaya başladı.

«Demek 16 sayıdır çıkoyr bu dergi. Sülker, Dinamo yalnız bu dergide mi yazıyor?»

«Hayır,» dedim, «'Yeni Yol' dergisinde de geçen yıl (1940'da) 'Gidiş,' 'Seyahat' adlı şiirleri yayımladı, anımsadığıma göre, 'Hamile'de Daussıla' başlıklı özlemi dile getiren şiiri pek ünlüydü. Aslında Dinamo'nun Virjilyus, Teokrit, Şenye üzerinde incelemeleri var. 'İdiler ve Egloklar' başlıklı şiirlerinin çoğu kaybolmuş. Bunlardan birkaçını 'Hamile' ve 'İnsan' dergilerinde yayımladı. Söylediğine göre materyalist gözle 'Adem ve Havva'nın Destanı'nı yazmak istiyor.»

«İlginç bilgiler bunlar,» dedi Mansur Tekin, «yaşamı hakkında ne biliyorsun, Sülker?»

«Kendisinin ve arkadaşların anlattığına göre babası Birinci Dünya Savaşında cephede ölmüş, annesini de az sonra yitirmiş. Yetimler Yurdu'na almışlar. Sivas Öğretmen Okulu'na girmiş, 1931'de okulu bitirmiş. İlk yıl ilkokullarda öğretmenlik etmiş, bu süre içinde çok kitap okumuş, mitolojiye merak salmış, Sivas Öğretmen Okulu'nda yazdığı şiirlerinin yer aldığı ve Vehbi Cem, M. Cevat adlı arkadaşlarıyla ortaklaşa düzenledikleri **Adsız Kitap** adlı yapıt 1931'de

yayımlanmış. Kitabın önemli bir önsözü var.»

Esat Adil sordu:

«Sende var mı o önsöz?»

«Çekmecemde duruyor, alayım,» dedim ve sonra **Adsız Kitap**'ın önsözünden bir bölüm okudum. Bunda şöyle deniyordu:

«Şimdi coşan bir nehrin ruhumuza dökülen çağlayanlarını taşıyoruz. Bu taşan ve coşan heyecanı saltanat edebiyatının yıpranmış ölçülerine sığdıramadık. Ve derhal bu kükreyişle gerilen bağların olamayacağını gördük. Ve işte bunun içindir ki, bugün, dünkü edebiyatın 'bizde edebiyat yok' diye bağıranlarına 'biz de varız' diyen bir sanatın türküsünü haykırıyor, bu haykırışla yeni bir ufka doğru şahlanıyoruz.»

Esat Adil, «Mükemmel,» dedi. Mansur Tekin de buna, «Şahane bir çıkış»ı ekledi. Refik Halid de beğenmişti bu mesajı. «Kaç yaşında Dinamo Bey?» deyince Suat Derviş yanıt verdi:

«Otuz iki yaşında. Öteki ilerici şairlerin ağabeyisi durumunda.»

ADSIZ KİTAP'TAN BİR ŞİİR

Mansur Tekin **Adsız Kitap**'taki şiirlerden kopya ettiğimin olup olmadığını sordu. «Var,» dedim ve «Kış Gecesinde Notlar» başlıklı olanı uzattım... O da bunu okumaya geçti. Tekin, şiiri okurken hayret, ya da beğeni anlamına gelen mimilkerle dikkati çekti. Ulunay:

«Mansur Bey,» dedi, yüksek sesle okuyunuz da biz de müstefid olalım.» Mansur Tekin okumaya başladı.

Dışarda
beyaz gece...
Rüzgârın elinde bir kırık kemençe,
çıplak kollu ağaçlar
horon oynuyorlar
hemşerilerim
gibi!

Kar...
Beyaz kuşlar
ötüşüyor dallarda...
Hayat
donmuş
dışarda...
Yalnız çıplak dallara konmuş
beyaz kanatlı kuşlar,
veremli bir piyanodan koparılmış tuşlar
gibi inliyor
rüzgârda!
Karda
kuştüyü yatak güzelliği var:
uzan üstüne sefilim
uzan!
Minarede sivri sivri buzlar şeklinde dondu ezan
veremli ruhlar giib sızan
veremli ruhlar giib sızan
bıçaklanmış orospuların
sesleri
dışarda
buz kesildi!
Şimdi...
Esir arslanların kafesleri
gibi çatırdıyor her göğüs
ölümü teneffüs eden
izbelerde...
Şimdi rüyaların bir kaplıca kadar sıcak kevserinde
rüzgâr vücutlu huriler,
perende atıyor!
Heyhat...
Sıcak rüyaların üstünde beyaz gece yatıyor...
Hayat,
donmuş
dışarda...
Kara dallara konmuş
beyaz kuşlar
hasta bir piyanodan koparılmış tuşlar
gibi

inliyor
karda...

Şiir bitti. Hepimiz Mansur Tekin'in şiir okumasının etkisinde kalmıştık. Ulunay sadece, «İş var bu hayali geniş gençte,» diyerek üst kata odasına yöneldi. Refik Halid fıkrasını Yazı İşleri Müdürü'nün masasına bıraktı. Esat Adil'le Mansur Tekin, Naci Sadullah'ı beklemek için, «Biraz da Zekeriya Beyle görüşelim,» diyerek üst kata çıktılar. Suat Derviş'se:

«Sülker,» dedi, «işin yoksa 'Vakit'e gidelim, radyo dinler, sonra Nisuvaz'da (Galatasaray'daki kafeterya) birer kahve içeriz.»

«Abla,» dedim, «Tan'da nöbetçiyim, bir çay içmek için Meserret'e kadar gelebilirim.»

«Olur.»

DİNAMO'YU SEVENLER

Meserret'te pencere önünde boş duran masaya oturduk. Çay söylemeye vakit bulamadan Neriman Hikmet Geldi. Bu genç şair, 'Yeni Edebiyat'ın kurucusuydu ve lise son sınıftayken sattığı evinin parasını bu gazeteye harcamıştı. Birlikte birkaç sayı çıkardıktan sonra gazete Suat Derviş'in ve Eşi Reşat Fuat'ın yol göstericiliğiyle önemli bir gazeteye dönüştü. Neriman Hikmet ufak tefekti, uysal, saygılı ve çalışkandı. 'Yeni Edebiyat'ın yükünü çeker, topladığı yazıları, dizilmiş yazı provalarını hep çantasında taşırdı. Geniş, içi dolu çantasını mermer masaya bırakırken derin bir «ohhh» çekti. Suat Derviş, Neriman'ı kızı giib seviyor, çok kez beraber kalıyorlardı. Hoş beş'ten sonra Suat Abla Tan'daki söyleşiye döndü.

«Dinamo'yu iyi savunduk, değil mi? Neriman senin de dinlemeni isterdim. Ulunay'ı Refik Halid de, Esat Adil de, Mansur Tekin de öyle geriletti ki...»

«Asıl gerileten Suat Abla oldu. Neriman,» dedim, «Nurullah Ataç bile Suat Ablanın belleğine hayran kaldı, söyleşi bitince bir masaya oturarak fıkrasını yazmaya geçti ve katılmadı sonraki görüşmelere.»

«Ablam kolay kolay değil, hiç pes etmez, bilmez miyim?» dedi Neriman, Suat Derviş:

«Mansur da, 'Kış Gecesinde' şiirini çok iyi okudu Dinamo'nun. Eğer son şiirlerinden de gösterebilseydik Ulunay'a, hiç kuşku yok Dinamo'yu övücü bir fıkra yazardı.»

«Dinamo'nun iyi şair oluşu, Orhan Seyfi ve yandaşlarının ona çatmalarından anlaşılıyor, değil mi? Ama Dinamo, inanmış; halktan, demokrasiden ve sıkıntı çekenlerden yana oluşundan güç alan şiirlerinin gidere kdaha özgünleşeceğinin de bilincinde değil mi, abla?»

«Öyle... Ama Peyamiler, Orhon'lar gençlerin şiirlerinden başka anlamlar çıkararak onları polise ihbar ediyor, bunu marifet sayıyorlar. Ama genç şairlerde gerileyecek, korkacak göz var mı? Herhalde hatırlomazsın, Dinamo'nun arkadaşlarından Vehbi Cem, o **Atsız Kitap**'ta, Menemen'de şehit edilen Kubilay'ın katillerini yeren bir şiirine de yer vermişti. 1931'de 'Kanlı Hitleristler' adlı şiirini yayımladıktan sonra nerdeyse başına bela yağdıracaklardı. Ama tınmadı ve şiiri o yıllar çak büyük etki yaptı. ün saldı.»

«Anımsıyorum şiiri,» dedim; «şöyle dizeler vardı değil mi:

Behey... Şeriat zurnası çalan,
kaz
yobaz
yeşil sarıklı Hitler!

ve Kubilay'ı şehit edenleri, Hitler'in cinayetlerine benzeten şu dizeler de vardı, dinle bak Neriman:

Ey... Dört duvarlı
bir tavan,
altında toplanan
üç beş Menemenli Hitlerist
geçinen
it!
İtler...
Kanlı Hitleristler...»

Suat Derviş de Neriman Hikmet de, şiirin güçlü

olduğunda birleştiler. Suat Derviş, şiirin Kubilay olayından iki hafta kadar sonra yazıldığını da söyledi. Bunun üzerine:

«Abla,» dedim, «gerçekten belleğiniz çok güçlü, Dinamo hakkında bu kadar bilgi edinmeniz nasıl oldu?»

Güldü Suat Abla. Yeni gelen çayını içerken anlatmaya başladı:

«Dinamo'nun kayınvalidesi Fatma Yalçınkaya'yla arkadaşlığımız var, bize sık sık gelir. Bu arada Dinamo'nun şiirlerini getirir, okuruz ve genç yaşında bu kadar bilgili olmasının nedenini sorarız. Fatma Ana da, onun yaşamını, başına gelenleri, okuma, öğrenme tutkusunu anlatır. Ama sen de Dinamo'yu tanıyorsun.»

«Öyle,» dedim, «kendisi de, arkadaşları da söyleyişlerimizde şurdan burdan konuşurken yaşamına ışık serperler. Ben de dikkatle dinler, bilgileri bir deftere geçer, saklarım. Örneğin Dinamo'nun babası Sarıkamış'ta şehit olmuş. Askere gitmeden önce Samsun'da tütün yetiştirmiş. Babasız kalınca Dinamo, Yetimler Yurdu'na girmiş, sonra Beykoz'da fabrakada çalışmış bir süre, Amasya'da öğretmenken Mehmet Emin'in etkisinde şiirler yazmış, sonra Rıza Tevfik'i, Yusuf Ziya'yı beğenmiş, onlarınki gibi şiirler yazmış, Giresun'da 1926'da 'Izler' dergisinde şiirlerini yayımlamış, 1929'da özgür koşuk şiirinin yayımlanması ile de sanat anlayışında devrim olmuş, eski anlayışla yazmayı bırakmış ve özgür koşuk şiirlere yönelmiş. Hatta **Deniz Feneri** başlıklı kitabı yayımlanınca 'Yeni Adam' dergisinde yer alan bir tanıtma yazısında, 'şiirlerin Nâzım'ın şiirleri gibi serbest nazımla' yazıldığı belirtilmişti.»

Neriman sordu:

«Hangi yılda yapılmış bu değerlendirme?»

«Lütfü Erişçi söylemişti, sanırım Mayıs 1937 başlarında...»

yabancı sermaye, Anayasalar konularında yayımlananları derler, dosyalar, ayrıca işçi hareketleri ile ilgili bilgiler derler, bu yüzden de bu konuda kitap-

ları yayımlanmış bulunan Hüseyin Avni (Şanda) ile arkadaşlık ederdi. Dinamo hakkında da kupürler derlemişti. Bir söyleşi sırasında bana verdiği bilgileri anlatınca, Suat Derviş de, Neriman da çok sevindi.

«Dahası var bildiklerimin,» dedim. «Merzifon'da 'Taşan', Samsun'da 'Yürüyüş' dergilerinde şiirler yayımlamış, 1931'de Malatya'da, sonra Adıyaman'da iki yıl öğretmenli ketmiş, Ortaöğretimde öğretmen olmak amacıyla Ankara Gazi Eğitim Enstitüsüne sınavla girmiş, Resim-İş bölümünde okumuş. Bu arada ünl übir şaire mektuplar yazmış, bunun üzerine polisce izlenmiş, sonunda bir şiiri ileri sürülerek tutuklanmış ve dört yıl hapse mahkûm edilmiş, 1935'te. Hapisteyken 1937'de **Deniz Feneri** adlı şiir kitabı yayımlanmış. Kitaba adını veren şiir, daha önce **Adsız Kitap**'ta yer almış.»

TRAKTÖRCÜ ŞİİRİ

Neriman sordu:

«Ben o kitabı görmedim, orada en beğendiğin şiiri hangisi Sülker?»

«Hepsi güzel ama, ben daha çok 'Traktörcü' başlıklı olanı sevdim. Traktör ve sürücüsü bizde henüz çok yeni bir deyim.»

Neriman o şiiri kopya edip kendisine vermemi istedi. Ertesi gün «Vakit»te Suat Abla'nın yanında olacağını, oraya getirirsem sevineceğini bildirdi.

Us Kardeşler «Vakit» (Kurun), «Haber», «En Son Dakika» adlı üç gazete çıkarıyor ve Vakit Yurdu'nda başka gazete ve dergileri diziyor, basıyorlardı. «Vakit» sabahları, «Haber» öğle üzeri, «En Son Dakika» akşamları, hatta ikinci, üçüncü baskı yaparak geceleri de piyasaya sürülüyordu. Suat Derviş, yabancı radyoları dinliyor; savaşın gelişmesi ile ilgili bilgileri, Hitler'in, Mussoli'nin, Çörçil'in nutuklarını anında Türkçeye çevirerek gazetelerde manşet olarak yer almasını sağlıyordu. Almanca ve Fransızca-

sı çok güçlüydü.

1941 Kasım'ının son haftasındaydık. Neriman'ın istediği şiiri daktilo ile yazdım. Vakit Yurdu'na gidince, Suat Derviş'i odasında radyodan Fransızca bir yayını dinler ve hemen Türkçeleştirerek kâğıda geçirirken buldum. Neriman daha gelmemişti. Radyodan neleri öğrendiğini merak ederek yazdıklarını okudum. Sovyet Cephesi'yle ilgili bilgiler veriliyor ve yorum yapılıyordu. O gece «En Son Dakika» da yer alan yorum şöyleydi:

«Almanlar Moskova'nın kuzey batısında Kalinin'den Tula'ya, oradan Riyazna'ya kadar uzanan bir yarım çemberle Sovyet ordularını ezmeye yönelmişlerdi. Ama uzun bir cepheye yayılan Alman kuvvetleri zayıflamıştı. Ayrıca, şiddetli kış da bu çemberin amacına ulaşmasını önlüyordu. Üç yüz kilometrelik bir yarım daire Almanları zafere değil, yenilgiye mahkûm edecekti.»

Radyo'da başka yayına geçilince, Suat Derviş yazdıklarını derledi ve Yazı İşleri Müdürü Yekta Ragıp'a vermek için odadan çıktı. Bu sırada Neriman geldi. İlk işi şiiri istemek oldu. Verdim. «Traktörcü»yü beğendi.

Çantasından bir şiir çıkararak uzattı:

«Bak, Dinamo nasıl gelişmiş, olgunlaşmış, gör!»

Verdiği şiiri, 21 yüzyıl insanına seslenen bir şiirdi. Sonlar şöyleydi:

Sizin şarkınızı söylüyorum
Yirmi Birinci Asrın insanları:
Dolaşacaksınız dünyayı
Evinizin bahçesinde dolaşır gibi
ve giyeceksiniz bahtiyarlığı
çiçek kokulu bir çamaşır gibi.
Harp yok
darp yok artık.
Ve gözyaşı ancak
bir ölüler,
bir de aşk için dökülür.
Yirmi Birinci Asrın insanları
bir dost şarkısı gibi geçersiniz içimden.

Muhabir arkadaşlar arasında kitabı basılmış iki kişi vardı: Hüseyin Avni Şanda ve Lütfü Arif Kenber. İki ekonomi, sanayileşme ve feodalite reayası ile İkinci Dünya Savaşı başlarındaki köylü konularında yayın yapmıştı, ikincisi çiçek ve bahçelik alanını seçmişti. Bu nedenle de onlara daha saygılı davranırdık.

Hüseyin Avni Şanda, esmerce, zayıf, yanağındaki et beni ve Karadeniz insanının burnu ile alabildiğince sevimliydi. Lütfü Arif Kenber yaşlıca ve güçlükle konuşur, bilgi alanı dışına çıkmazdı. Oysa, Hüseyin Avni Şanda ekonomiyle ilgili olduğu halde dış politikayı da izlerdi. Toprak Mahsulleri Ofisi türündeki Ticaret Ofisinde çalışır, Büyük Postahane karşısında büyücek bir binadaki görevini saat dörde doğru bitirir, Tan'a gelirdi. Herkesle senli benli konuşmaz, gösterdiiğ yakınlık, güven beni mutlu ederdi. Ben Vilayet ve Belediye muhabiri olarak geniş haber alanından getirdiğim bilgileri yazarken bir gün yanıma geldi:

«Sakın Belediye İktisat Müdürlüğü'ne garsonların yaptıığ şikâyetleri yazayım deme, dedi, yabancı garsonların çalıştırılmasına tepki gösteren yerli garsonların durumuna dokunma, çünkü Emniyet buna değinilmemesini gazetelere duyurdu.»

Gerçekten de Ağustos 1940'ın ilk haftası sonunda basına bu yolda direktif geldiğini öğrendim. Daha önce de Valiliğe bildirilen bir resmi yazıdan Karadeniz Boğazı'nda görülen bir mayının Komutanlıkça imha edildiğini öğrenmiştim. Bunu «anlatma haber» olarak verdiğimi öğrenince de:

«Aman Sülker, haberi Said Beyden hemen al, serseri torpil ve mayınların imhasının yazılması yasaklandı,» demişti. Gerçekten de 15 Temmuz'da, Şanda'nın daha önce beni uyardığı konuda gazeteye bir yasaklama gelmişti.

Naci Sadullah tam bir Akşamcı'ydı. İçkili lokanta-

lara giderken çoğu kez beni de yanına alır, geceyi birlikte geçirirdik. Bir gün, H. A. Şanda:

«Sülker,» dedi, «dostluğumuza sığınarak sana bir öneri yapacağım, sakın alınma!»

«Niçin alınayım, lütfen çekinmeden söyleyin.»

«Sülker, Babıâli'de insan iki üç yoldan erir, işe yaramaz. Bu yollardan biri maksatlı haber yazma alışkanlığı. Örneğin M..., bazı tüccarın vurgun yapmasına hizmet eden haberler veriyor. Kolay stoku azaldı, yakında fiyatı artacak gibi... Oysa hem Askeriyenin elinde bol miktarda kalay var ,hem de kalay satıcılarının elinde yeteri kadar stok bulunuyor. Bu haber kalay spekülasyonu için yazılmış, gerçek dışı bir haber. M...'nın yalan bir haberi daha çıktı gazetesinde: Ofisin elinde un kalmadı diye... Tüccar buğdayı el altından yüksek fiyatla satışa hazırlanıyor gibi... Bu haber de bazı stokçu unculorın mallarını ellerinden çıkarabilmesi amacına dönük... Ticaret Odası, o gazeteye gereken yalanlamayı gönderdi, M...'nin de kulağı çekildi. Bu gazeteci yakında biter, hiçbir gazetede yer alamaz.»

«Benim böyle bir tutumum yok,» dedim.

«Biliyorum,» dedi, «ben sana bizim yokuşta muhabirin, yazarın nasıl harcandığını, tükendiğini anlatmanın türlerini bildiriyorum. Örneğin içki, bizim için en büyü kdüşmandır. Sarhoşlama, her gece içki içme, gazeteciyi tüketir, onu tembelleştirir ve hele alışkanlığa sürüklerse, genç yaşta öldürür.»

«Naci kibi mi yani? Ama Naci Sadullah sapasağlam ve içince daha çok espri yapıyor, zekâsı bileniyor.»

«Doğrusun, ama sen her gece Naci'yle içki âlemlerine katılırsan, buna alışırsan kazancın her gece içmeye elvermez, o vakit çok kötü yolları deneyebilirsin. Seni sevdiğim için söylüyorum.»

Hüseyin Avni'ye teşekkür ettim, benim böyle çürüme yanlısı olmadığımı anlattım. Sonra da:

«Gazeteci nasıl erir daha?»

«Onu da söyleyeyim,» dedi Şanda. «Bazı sahne

sanatçıları, ya da sahneye çıkma yolu arayan kızlar, kendilerinden söz ettirmek için basında bir sevgili ararlar ,onların bol bol verdikleri 'aşk' yüzünden gazeteci fizikman erir, onu 'yıldız' yapmaya çalışır, gazeteciliğini sevgilisinin çıkarı için kullanmaya başlar, işte o zaman gazetecinin itibarı sıfıra doğru düşer. Haftalık gazetelerde çalışan Z.T.'nin durumunu düşün bir kez... O çalışkan ve yakışıklı gazeteci ne oldu?»

«Meslekten ayrıldı, menajerliğe başladı...»

«Gördün mü Menajerlik mi saygın, gazetecilik mi?»

«Gazetecilik tabii...»

Hüseyin Avni, bunları anlattıktan sonra ekledi:

«Bu gece Nadi'yle gitme, beraber Pasaj'a gidelim, sana anlatacaklarım var.»

«Olur,» dedim, «saat 18'de benim yazılarımı okumuş olur Said Bey, birlikte Karaköy'e yürüyerek iner, Tünel'le Beyoğlu'na çıkarız. İstersen Pasaj'da, istersen Lambo'da, ya da Özcan'da içer, konuşuruz. Önerine çok sevindim.»

Hüseyin Avni ekonomik durumla ilgili yorumunu yazdı, ben İstihbarat Şefimiz Said Keslerin haberlerimi okuyup bitirmesini bekledim. Bir haberi genişletmemi istedi, onu da bitirince saat 18 olmuştu.

HÜSEYİN AVNİ'NİN KİMLİĞİ

Hüseyin Avni, kendi kendini yetiştirmiş bir araştırmacıydı. 1932'de **Bir Yarı Müstemleke Oluş Tarihi'**ni yazmıştı. Bu yetmiş sayfalık incelemede 1821'den başlayarak Ankara tiftikcilliğinin öldüğünü, giderek Avrupa'ya ham tiftik satan bir pazar oluşumundan başlayarak, İngiliz ve Fransız sefirlerinin kendi ülke sermayelerinin Türkiye ajanı durumuna gelişini, Osmanlı İmparatorluğu'nun yarım müstemleke durumuna nasıl geldiğini belgelerle, olaylarla anlatıyordu. 1935'te ise kendi alanında iki yapıt olduğunu Prof. Sadrettin Celâl'in bildirdiği ve oku-

mam gereken kitaplardan biri diye övdüğü bir yapıtı daha vardı: **1908'de Ecnebi Sermayesine Karşı İlk Kalkınmalar.** Bu yapıtını Hüseyin Avni, ricam üzerine bana vermişti. Ekler ve notlarla 35 sayfaya yaklaşan bu kitabı Akşam gazetesinde çalıştığı yıllarda yazmış ve bastırmıştı. 1937'de Halit Güleryüz' le birlikte **Türkiye'de Sanayiin İnkişafı**'nı bastırmıştı. Hüseyin Avni «Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayi» bölümünü, Güleryüz de «Cumhuriyet Devrinde Sanayiin İnkişafı»nı yazmıştı. Tanda arkadaşlık ettiğimiz yıllarda ise (1940-1943) **Reaya ve Köylü** kitabını bastırmış, bana da bir nüsha vermişti (6.6.1942) «Kardeşim Kemal Sülkere» diye.

★

Sirkeciye doğru inerken H. Avni:

«İstersen Beyoğlu'na kadar uzanmayalım, burada Havraya gidelim, hem tenha olur, rahat konuşuruz, hem de bizim yokuşun sarhoşlarıyla karşılaşmayız» dedi.

«Olur,» dedim ve adı Ege olan, Havra diya tanımlanan, eski bir Yahudi kilisesinden bozma meyhaneey girdik. Şuradan buradan konuştuktan sonra konuya geldi.

«İçki, içilir,« dedi, «ama aşırısı insanı bitirir; arkadaşlarından soğutur, hatta ele güne karşı rezil eder.»

Kulak kesilmiş, dinliyordum. O benim her gece içmemi önlemek istiyor ve içkinin mesleğimde gelişmeme engel olmasını istemediğini açıkça, dostça söylüyordu.

«Bak, Sülker,» dedi, «yakından başlayıp gerilere doğru gideyim. Ertuğrul Şevketi tanırsın. İyi gazetecidir, kibardır, efendidir, esprisi boldur. Ama iki kadeh attıktan sonra saldırgan, kırıcı ve kaba olur. Bu nedenle çok arkadaşı onunla içmemek için köşe bucak kaçar. Onu alkol bu duruma getirir. Yoksa yazılarında özgün, mesleğinde çok başarılıdır. Vakit gazetesinin önünden geçerken kapı önünde elinde şarap ya da ispirto şişesi bulunan kendinden

geçmiş birisini görürsün değil mi?»

«Evet, sık sık görüyorum.»

«Ünlü bir ailenin çok iyi yetiştirilmiş bir oğludur. Ağabeyisi 1920de Millet Meclisi üyesi idi. Cenevre'de öğrenim yapmıştı. Kendisi de iyi bir öğrenim görmüştü, yazıyordu. Ama içki onu bitirdi.»

«Adı neydi?»

«Tarık Carım... Ağabeyisi Fuat Carım'dır ve dışpolitika alanında saygın bir diplomattır. Tarık Carım da bir zamanların gözde gazetecilerindendi. İçki, ne yaptı onu, sen kendin de görmüşsündür.»

«Öyle!» dedim ve, «Akşamcı olmama onuruna!» kadeh kaldırdık.

★

Aramızda sekiz yaş vardı. Trabzon'da gazeteciliğe başlamış (1923), üç yıl sonra İstanbul'a gelerek Vakit, sonra Akşam'da çalışmıştı; şimdi Tan'da mesleğini yürütmekteydi. Babıâli'yi iyi tanıyordu.

«Babası da ünlü bir öykücü ve romancı olan A. Y...'yi tanır mısın?» dedi. «O da genç yaşında içkiye kendini kaptırdı. Bir kadeh içtikten sonra ne yapabilir misin?»

Sustum, o arkadaşı tanıyordum. Öyküler yazıyor, takmi adla polisiye romanlara yöneliyordu. Ama onun la meyhane arkadaşlığım olmamıştı. Hüseyin Avni:

«Korkunç,» dedi, «birkaç kadeh içtikten sonra cebinden jilet çıkarır, damarını keser ve kanını içer, ya da rakı kadehini dişler, kırar...»

Yüzümü buruşturduğumu anımsıyorum, içim bir tuhaf olmuştu.

«N'olursunuz, daha fazla anlatmayın bu arkadaştan...»

«Ya!» dedi, «Böyle işte, içki insanı ne hallere düşürüyor!»

Bir süre başka konulara daldık. Tan patronlarından Halil Lütfü'nün cimriliği üzerinde durduk. O anlattı, ben dinledim; ben söyledim, o dinledi. Sonunda, «Sana Nizamettin Nazif'ten örnek vereyim,» diyerek anlatmaya başladı:

«Nizam'ı tanırsın, ona Deli Nizam der arkadaşları. Kara Davut romanında Fatih Sultan Mehmet'e bir erin tokat attığını yazmıştı. Bulgar Kralı'nın Türkiye'ye gelişi nedeniyle öteki usta gazeteciler gibi o da Dolmabahçe rıhtımında nöbet tutmuş ve kralın kendileriyle görüşmek için rıhtıma geleceğini beklemişti. Ama kral kıyıya çıkmamıştı. Nizam, deli, kralın gazetecileri kabul etmemesine kızmış, meyhaneye gitmiş, kafayı buimuş ve kralın ağzından Türk Bulgar ilişkileri hakındka bir demeç yazmış, gazetesine götürmüştü. Sekreter, Nizam'ın sarhoş olduğunu görünce araştırmış. Bulgar Başkonsolosluğu, Kral Hazretlerinin hiçbir gazeteye demeç vermediğini bildirmiş, Nazım'ın uydurduğu demeç de yayımlanmamıştı. Ertesi gün Nizam gazetede sorguya çekilmiş, ama o: 'Kral, Türk-Bulgar münasebetlerini bu kadar özlü anlatabildiğim için bana madalya takmalıydı, yalanlamaya gerek yoktu,' demişti.»

BAĞIŞLANMAYAN SARHOŞLUKLAR

Hüseyin Avni gülerek sordu:

«İçkinin yaptığı bu delilik bağışlanır mı?»

Yine günlük olaylardan söz ederken Bismark Zırhlısının batırılması üzerine birkaç ay önce Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in uyarısı üzerinde durdu.

«Biliyorsun,» dedi. «Alman deniz kuvvetlerinin büyük zırhlısı Bismark batırıldı. Basının Almancı veya demokrasi yanlısı kanatlarının aşırı yayın yapmaması için, Sarper gazetelerin yazı işleri müdürlerini uyardı:

«Sakın bu haberi sansasyonel bir şekilde yayımlamayın ve bu nedenle de düşmanca yayından kaçının.» (2 Mayıs 1941)

«O gün Nizam, 'Aldırmayın,' demişti ve Bismark hakkında geniş bilgi veren bir yazı yazmış, nerdeyse, sivil amiral diye ünlenen Abidin Daver'le boy ölçüşmeye kalkmıştı. Ama o yazı gazeteye girmedi, çünkü sarhoşken yazılan o yazı, gazetenin kapatıl-

ması sonucunu verirdi.»

Kadehleri tazeledik, Hüseyin Avni.'nin yüzü gölgelendi, üzgün bir hali vardı.

«Ne var Ağabey?» dedim.

«Sana Kemal Ahmet'ten söz edeceğim. Çok iyi arkadaştık. İçki onu mahvetti.»

Bir yudum içtikten sonra:

«Yanlış söyledim,» dedi, «İçki değil. Vakit patronları onu mahvetti. Öylesine sömürdüler ki Kemal Ahmet'i, zavallı arkadaşım genç yaşta açlıktan ve içki içmekten başka teselli olacak bir güç bulamadığı için göçtü gitti. Sana onu anlatacağım, içim kan ağlayarak...»

Hüseyin Avni Şanda, bir daha görmediğim, daha önce de tanık olmadığım bir sıkıntı ve acıma duygusu içinde boğuluyor, gibiydi. Başladı anlatmaya:

«Kemal Ahmet'i okurlar ancak 1935 Mayıs'ından sonra tanıyabildiler. Çünkü ölümünün ikinci yıldönümünde Nâzım, Naci Sadullah, Suat Derviş, Nizamettin Nazif bu basın şehidinin anısını dile getirdiler ve ona uzanan dileri ağızlarına soktular.»

«Anımsıyorum o yayınları,» dedim. «Yarım Ay'daydı, değil mi? Haber gazetesinde Kemal Ahmet'i karalayan bir yazar onu «İki kadeh rakı karşılığında şuna, buna dalkavukluk yapar,' diye nitelendirmişti.»

«Öyle,» dedi Şanda, «ama biliyorum ki Kemal Ahmet Us Kardeşler yüzünden içkinin tutsağı olmuştu, fakat hiç kimseye dalkavukluğu görülmemişti. O, onurlu. bilgili, her işi başarıyla yapan bir gazeteciydi. 1926'da İstanbul'da Halk gazetesinde çalışmaya başlamıştı. Orta boyluydu. Esmerceydi. Konuşkan, cana yakın bir gazeteciydi. Babasının din kurallarına bağlılığına ve onu bu anlayışla yetiştirmesine boyun eğmemiş, evini bırakmış, bir pansiyonda yaşamay abaşlamıştı. Ama Halk gazetesi, kendiliğinden kapandı, Kemal Ahmet bir süre açıkta kaldıktan sonra Prof. Vehbi Sarıdal'ın aracılığıyla Cumhuriyet'e girdi. Sarıdal, onun Ticaret Okulu'ndaki öğretme-

niydi, sosyal düşünceleri olan emeğe saygılı bir hocaydı. Kemal Ahmet, Cumhuriyet'te ekonomi, gümrük ve liman alanındaki haberleri derliyordu. Ben de Vakit'te bu konularda haber getirmekle yükümlüydüm. O sıralarda Halk Partisi'nin devletçiliği gündeme gelmiş, Tekel kurulmuş, şeker fabrikaları açılmıştı. Serbest piyasa haberlerini, tüccarın görüşlerini yazmamız gerekirken, Kemal Ahmet devletçi ekonomi politikasını tutuyor, serbest piyasa tacirlerinin görüşlerini doğru bulmuyordu. Oysa, bizler haber alıcı olarak gazeteyi düşünmek zorundaydık. Kemal Ahmet ise, devlet politikasından yanaydı, bu nedenle de piyasa haberlerine pek önem vermiyordu.

«Bu tutum Kemal Ahmet'in gazetedeki savsakladığı şelkinde yorumlandı, Yazı İşleri Müdürlüğünce azarlandı. O da bunun etkisiyle kendisini alkole verdi, olayı unutmaya çalıştı.»

Bunları anlatan Şanda:

«Görüyorsun ya, Sülker,» dedi, «insanı doğru yolundan ayıran ve içkiye yönlendiren değişik nedenler var.»

«Ama benim böyle bir nedenim yok, sadece Naci Sadullah'ın tatlı söyleyişlerine alıştığım için onun davetlerine katılıyorum, bu yüzden de pek çok yazarı, sahne sanatçısını tanıyorum. Benimki sırf öğrenme ve tanıma isteği...»

«Öyle olabilir, Kemalciğim,» dedi, «ama alkol bak Kemal Ahmet'i nasıl mahvetti, anlatayım da gör.»

KEMAL AHMET OLAYI

«Kemal Ahmet içkili yerlere gide gele, orada bazı yosmaların kendisine çengel atmasına dayanamadı; geceyarılarına kadar eğlence yerlerinde oyalandı, sabahleyin vaktinde gazeteye gelemediği de oldu. Bu tutum onun hakkında 'Tenbel, eski çalışkanlığını bıraktı, kendiin içkiye verdi; yollu bir kanının yerleşmesine neden oldu· ama bir gün onun atlatma

bir haberi ortalığı altüst etti. Kemal Ahmet, Ortaköy tütün işleme evlerinde çalışan işçilerin kendi aralarında bir işçi derneği kurduğunu öğrendi. Bunu Cumhuriyet'e yazdı. Biz de haberi atlamıştık. Ama işçilerin dernek kurması o günün koşullarında Tütün ticareti ile uğraşanları tedirgin etti. Bazı bilim adamları tütünde çalışanların **işçi** değil, **esnaf** olduklarını yazdı. Bu **buluş** benimsendi ve Kemal Ahmet suçlanmaya başlandı. Bunu açıkça yüzüne karşı söyleyenlere kızarak, bu yoruma uygun görüş belirtenlere **kaypak aydınlar** diyerek yine meyhanenin yolunu tuttu ve gide:ek alkolik oldu.»

«Yazık,» dedim, «hakl oiduğu halde suçlanmak insanı sarhoşluğa itse de kınanmamalı o ortamda...»

«Haklısın » dedi Şanda, «ama basın sarhoşlaşmayı kabul etmez. Günümüzde gazete yönetimi yalnız Ömer Rıza'nın (Doğrul'un), Doğan Nadi'nin, bir de İkdam'ın arşiv memuru, eski yazarlardan Senih Muammer'in içkili olarak gelmesine göz yumar. Başkasının ise hemen işine son verilir. Kemal Ahmet, bunu bildiği halde 1929'da girdiği Yarın gazetesine de içkili gelmiş ve zaten muhalefet yapan bu gazetede hemen jurnal edilmişti. Bi emediğim bir nedenle onun başına dert gelmesini isteyenler o'du. Yarın gibi muhalefeti acı ve sert şekilde temsil eden gazetenin sorumlu Yazı İşleri Müdürlüğüne getirildi. Bu, **sözde** Yazı İşleri Müdürlüğüydü, aslında o yine muhabirlik yapıyordu. Bir gün, okumadığı, görmediği ve paylaşmadığı bir görüşü savunan bir yazı nedeniyle tutuklandı, elleri kelepçeli olarak Ağır Cezaya çıkarıldı, Mahkeme, hoşgörülü davrandı, beraat etti, ama Yarın'da fikir arkadaşlığı yaptığı ressam Abidin Dino ona 'Ayrılalım buradan, daha beteriyle karşılaşmadan,' demiş ve Dino gazeteden ayrılınca Kemal Ahmet de aynı yolu izledi.»

«Kemal Ahmet'in anısına kadeh kaldıralım,» dedim. Hüseyin Avni'nin anlattıkları beni sarmıştı ve Babıâli'yi şöyle böyle öğrenmeye başlamıştım. Şanda:

«Bu kadehten sonra bana paydos, sen de içme. Kadehlerimizde daha üç dört yudumluk servetimiz var. Bu kadarı yetecek değil mi?»

Evet anlamına başımı salladım.

«Başını ağırtmıyorum ya, Sülker, istersen keseyim anlatmayı?»

«Yoooo» dedim, «çok yararlanıyorum, lütfen sürdürün Kemal Ahmet'in serüvenini...»

«Eeevet,» dedi Şanda. «Yarın'dan ayrıldıktan sonra Nizamettin Nazif, kendisi gibi içkiye 'Eyvallah' diyen bir Mevlevi Şeyhinin oğlu olan Hüseyin Şehsüvar'ın önerisi üzerine ona Haber gazetesinde aylığı kırk liraya iş sağladı. Ama Haber gazetesi, Us Kardeşlerin, basının en düşük ücret veren, en çok iş isteyen patronların yönetimindeydi. İçki, düşük ücret, az besin, geceyarılarına kadar uykusuz dolaşma, ya da meyhanede vakit geçirme Kemal Ahmet'in zayıf bünyesini etkilemiş, ciğerleri yara almıştı. Ama o, verem olduğunun farkında bile değildi. Zaten yaşama önem vermiyordu. 'Böyle sürünmektense...' dediği olurdu.

«Kemal Ahmet Haber gazetesinde muhabir olarak çalışıyordu ama, Vakit gazetesinin düzeltmenliğini de ona vermişlerdi. Aldığı ücret pansiyonda yaşamasına olanak vermedi, Vakit'in uzun masalarından birine gazete kâğıtları sererek uyumaktan, ya da uyumaya çalışarak sabahları iş başı yapmaktan başka yol kalmamıştı. Hastlık bu ortmda Keml Ahmet'i yedi bitirdi. Ne öykücü Kenan Hulusi'nin dostluğu, ne de Yugoslavya göçmeni Kemal Altınkaya'nın gece arkadaşlığı onu hastalıktan kurtarmaya yetmiyordu. Sonunda 1934'ün Ekim ayı sona ererken Kemal Ahmet'in de yaşamı sona erdi.»

Hüsevin Avni sustuğu vakit gözleri dolu doluydu. Beni bu duvarlık da etkileyince hıçkıra hıçkıra ağlamamak için kendimi güçlükle tutabildim.

Kodehlerimizdeki rakıya el sürmedik ve sözleşmiş gibi aynı anda kalktık. Şanda:

«İçmeli, ama Akşamcı olmamalı, sarhoşlamamalı çalırşırken,» diyerek Havra'nın kapısına yöneldi.

★

Kemal Ahmet'in başına gelenler beni bir hayli üzmüştü. Ertesi gün Naci Sadullah'dan bu gazeteci hakkında bilgi vermesini rica etti. O da duygulandı:

«Tam bir basın şehididir o,» dedi, «1931'de Haber gazetesindeki yazarlar, Suat Derviş, Bekir Sıtkı Kunt, Nurullah Ataç onu çok sever ve tutardı, yazarlığı özgündü. Ama, düşük ücret, çok görev, özel kesimden çok devletçiliği tutması başını yedi. Haber'de Çulsuz Adam başlığı altında zarif fıkralar yazıyordu. Bu fıkralar halkın dili, gözü, kulağı olmuş ve çok ilgi uyandırmıştı. Bu yazılar nedeniyle bir süre izlendi. Ayda otuz beş liraya geçinme olanağı yoktu. Önce kolundaki altın zinciri elden çıkardı. Onu bir bar kızı armağan etmişti. Bir süre onun parasıyla geçindi. Yaz gelince pardesüsünü sattı, birkaç hafta sonra elbisesinin yeleğini okuttu. Satacak bir şeyi kalmayınca kitapçılardan forması 25 kuruşa düzeltme işlerine sarıldı. Vakit'te çalışıyor. Sinan Matbaası'nda forma düzeltiyor ve bazı geceler orada masaya uzanıp sabahı bekliyordu.»

«Bu yaşama dayanılır mı?»

Naci kalın dudağını sorkıttı:

«Dayanılmaz tabii, kış geceleri pencere perdesini söküp yorgan diye kullana kullana verem onu yedi ve Ekim 1934'in sonuna mezara ekti.»

«Peki, bu kadar değerli bir basın emekçisine, bir yazara kimse el uzatmadı mı, ağabey?»

HAZİNDEN HAZİN BİR OLAY

Naci'nin yanıtı şu oldu:

«Sana hazinden daah hazin, feci bir olayı anlatayım: Kemal Ahmet, öldüğü gün Basın Birliği'nin kongresi oluyordu. Bazı gazeteciler, onun cenazesine çelenk gönderilmesini önerdi, çoğunluk, 'Gerekmez, para harcamaya değmez,' demesinler mi? Bir-

liğe on lira borcu, hesap raporuna yazılmıştı, Birlik, on lira alacağın silinmesine karar verdi sadece...»

«Buna tepki gösterilmedi mi hiç?»

Naci hazin bir ses tonuyla yanıt verdi:

«Kemal Tahir çelenk gönderilmesini reddedenlere şamar gibi inen bir öneri yaptı. Anımsadığıma göre şöyle dedi: Kemal Ahmet'in bütün isteği borçlu ölmemekti. Birliğin göndermeyi reddettiği çelenk yerine önümüzdeki günlerde düzenlenecek muhteşem Birlik Balosu'na gönderilecek bir sepet çiçeğe takılacak kordelaya Kemal Ahmet adına vereceğim şu on lirayı iğneleyip, altına Kemal Ahmet'in adını yazalım.»

«Şunu da söyleyeyim,» dedi Naci Sadullah ve başladı an atmaya:

«Orhan Selim, Akşam'da Kemal Ahmet'in ölümünün birinci yıldönümünde şunları yazdı:

«Öleli bir yıl oluyor. Belki adını çoğunuz duymamıştır. Yaşasaydı, adını duymayanınız kalmazdı belki.

«Öyle ölüler vardır ki, ben onların öldüklerini düşündükçe, vakit olur, yaşadığımdan utanırm. Onlar kadar değerli, onlar kadar büyük, onlar kadar iyi olmadığıma bakmaksızın yaşamaklığım kötü bir iş gibi gelir bana. Sonra, yine onlar kadar iyi, değerli ve büyük olmak için yaşamak isterim yalnız.

«Yazıcı Kemal Ahmet benim bu ölülerimden biridir. Dişlerine yapışmış dudaklarından ciğerlerini parça parça, kuru yapraklar gibi dökerek öleli bir yıl oluyor.

«Bence büyük bir ölümün yıldönümündeyiz. Billyorum, ne toprağına çiçek konacak, ne gazeteler fotoğraflarını basacaklar. Kim bilir böyle yapılsaydı, onun anısı büyüklüğünden bir parçasını kaybederdi belki. Belki, bugün, burda, benim ondan söz açmam bile saygısızlıktır. Ancak, neyleyeyim, önümde onun **GÜLEN NAR İLE AGLAYAN AYVA** adlı kitabı duruyor. Bunu iki üç gün önce, sağ olsun Ahmed Cevat adında bir delikanlı bastırmış, bana gönder-

imş...

«Ben bu kitabı okumayan kalmasın istiyorum ve işte bunun içindir ki, seslerle dolu bir bulut ağırlığıyla susacak yerde böyle bir sürü boş, kuru lakırdı ediyorum. Kemal Ahmet sağ olsaydı beni anlar ve bu yaptığımı gülünç bulmazdı gibime geliyor bana.»

«Nizamettin Nazif'in şu sözlerini de aktarayım istersen?» dedi Naci Sadullah.

«Kemal Ahmet, günlerinin dörtte üç buçuğunu Ankara Caddesi'nde yaşayan İstanbul hemşehrilerinin ve münevver Türkiye vatandaşlarının beyinlerinde, azabını bir an eksiltmeyen, sızısı dindirilmez bir ıstırabın sembolüdür.»

«Demek Kemal Ahmet'i yakından tanıyorsunuz.»

Naci, güldü;

«Onu tanımış olmanın onuru bende haksızlıklara, sömürüye karşı çıkmak için etkin bir güç kaynağıdır. Sana, Yarım Ay'ın yedinci sayfasında çıkan yazımı okursam, onu tanıyıp tanımadığımı daha iyi anlarsın.»

Çalıştığı odaya çıktık. Çekmecesinden dergiyi aldı, kederli bir ses tonuyla ve zaman zaman gözleri doldurarak okudu. Örneğini aldığım yazısı şöyleydi Naci'nin :

«O, Babıâli'ye düştüğü zaman, bir asilzade gibi Fransız ipeklilerine, Surcsky kumaşlarına bürünmüş mankenlere benzemiyordu. Fakat en züppe burjuva salonlarında bile hakir görülmeyecek kadar temiz bir kılığı vardı.

«O. Babıâli'ye düştüğü zaman, donsuz sokak satıcılarının kanlarını içerek şişen yemiş kabzımalları gibi, pantolonuna sığmayan bir göbeğe sahip değildi. Fakat güneş altında sapan sürerek, helal topraktan ahsız somun çıkaran bir Anadolu köylüsü kadar gürbüzdü.

«O. Babıâli'ye düştüğü zaman; iğrenç suratlarında mütemadiyen sırıtan bir palyaço maskesi taşıyan, taban yalayıcı güllabiler gibi, mütemadiyen sı-

rıtmıyordu. Fakat yürekleri —yıllarca güneşte kalmış basmalar gibi— solmuş melankolikler kadar da somurtuk değildi.

«O, Babıâli'ye düştüğü zaman, Marx kadar meşhur bir feylesof değildi. Fakat Marx'ın adını bilmeyen bir entellektüel (!) kadar beyinsiz de değildi. Ama zavallı Kemal Ahmet'in temiz kanı, gazetelerde mürekkep gibi harcandı. O, kırık ayaklı gazete masalarına, bir tek rahat soluğa hasret çeken hasta ciğerlerini kusa kusa öldü. Fakat hasis patron kasaları, onun bir tek şeyini satın olamadılar:

«İnsanlığını.

«Zira o, en sefil, en çaresiz, en oç ve gömleksiz güynünde bile; kanaatından, gururundan ve izzeti nefsinden bir nebze fedakârlığa katlanmadan öldü. Fikirlerini, gururlarını ve izzeti nefislerini bir ezik, delik kırklığa (Kırk Para'ya) bile değişenlerin çoğaldığı bu zamanda, Kemal Ahmet... hassas, temiz ve iyi Kemal Ahmet, gönüllerimizde fikrin, gururun, izzetinefsin kahraman bir abidesi gibi kaldı, kalacak da...»

NİZAMETTİN NAZİF'İN YORUMU

Naci Sadullah günlük yazısına başlayacakken aşağıdan gür bir ses duyuldu:

«Naci odasında mı?»

Bunu, aşağıdaiklere soran Nizamettin Nazif'ti. Bir iki dakika sonra geldi. Gözleri açılmış, saçları kirpi giib dimdik olmuştu. Acele bir «Merhaba»dan sonra bana çattı:

«Bırak çocuğu da yazısını yazsın, hadi aşağıya!»

Naci, Kemal Ahmet'i konuştuğumuzu söyleyince:

«Bak, Kemal,» dedi, «onu hiç unutma ve onun sonuna hiçbir meslekdaş gelmesin diye emeğini korumayı, korutmayı bil.»

«Peki efendim!»

«Peki efendim demekle olmaz. Birliğe (Basın Birliği'ne) gir, orada gençler, bizim gibi ortayaşlılarla

işibrliği yapıp posası çıkmış yöneticiler yerine idareyi genç kuşağa vermeyi başarın!»

«Peki efendim!»

Naci'ye döndü:

«Anlattın mı Babıâli şehidimizi Kemal'e etraflıca?»

«Anlattım, benim yazımı da okudum hatta...»

«Ya benimkini? Okudun mu?»

Naci duroklayınca, Nizam:

«Yanında olduğuna göre ver Yarım Ay'ı bakayım, hadi sallanma, Naci, salanma, ver de ben o günkü öfkemin taze heyecanını tadayım, sonra da Kemal'i gönderelim masasına, seninle konuşacaklarım var.»

Naci, dergiiy çıkardı, uzattı Nizam'a. Nizam gözlüğünü taktı, bir iik kez giyerdi, bir eli Naci'nin masasının üstünde, bir elinde dergi, tam bir aktör gibi okudu yazısını:

«Kemal Ahmet bütün bir ömrü, ıztırabi terennüme vakfetmiş bir ilahî sanaitkâr gibi yüksektir. İlahî bir sanatkâr ve yüksek bir heykeltraş ki, cılız bir elde tuttuğu kalemi, cılız bir yazıda umulmayacak bir kuvvetle tokmaklayorak kullanmıştır ve bu granitte, bir mermerde değil, kendi vücudunda işleyerek ıstıraba en nihai hatlarını vermiş, ıstırabı ebebileştiren heykeli yaratmıştır. Bu heykelin kaidesi, kitapçı dükkânlarını bir hizaya dizen asfaltla... rotatiflere bobin taşıyan hamalların inleyerek geçtikleri yokuştur. Ben bu asfaltta yürürken, şu yokuşun her bir porkesini bir aynaya benzetirim de, bin bir aynalı bir salonda Kemal Ahmet ıstırabının bin bir cephesiin görür gibi olurum.

«Vazgeçtim fazlosından. Acaba dostum Hasan Rasim (Us) onun kış, yaz her sabah gün doğmadan üç saat evvel başına geçip, gün bittikten üç saat sonra uzaklaştığı yazı masasına bakıp da bir gün olsun dostumuz Kemal Ahmet'i hatırlayamamış mıydı?...

«O gözleri uykusuzluktan kızarmış Kemal Ahmet'i... ki onun sütununda ona savrulan hakaret,

Haber'in (Haber gazetesinde Nizam Yazı İşlerl Müdürlüğü yapmıştı yıllarca) bana tatlı bir zevk veren temiz ve heyecanlı hatırasını, kafamda bir kasap süngeri ile silmiştir. Eğer o kubbeli odada, fena bir ışık altında, entertiplerden çıkan zehirli gazı teneffüs ede ede... ve içinde sigara yakacak ateş bile bulamadığım küllenmiş bir mangalla, kara kışlar geçirerek çalıştığım günlerde kestirebilmiş olsaydım ki: bir gün gelecek ve o, Kemal Ahmet, en güzel eserinin çıktığı gün bütün kıymetleriyle kendi sütununda ayak altına alınacak...

«Ooooh. Hayır Hasan Rasim... hayır çocuğum, uzak şarktaki o malum harbi patlatmaya Japon... Erkân-ı... Harbiyesi... muk... te... dir... o... lamazdı! 1935 milad yılında dahi, içlerinde insanlık, dostluk, erkadaşlık ve civanmertlik duyabilenlere ne mutlu... mu diyeceğiz? Dostlarım! İçerimizi yıkayalım biraz...»

Yazısını bitirince sordu:

«Nasıl buldun, şaheser değil mi? Kim yazabilir benden başka böylesi zehir zakkum bir hicviyeyi? Kim yazabilir?»

Bir anlık bir duraksamadan sonra, bağırdı:

«Hadi bakalım aşağıya!»

Ben de Naci'den dergiyi alarak, Nizamettin Nazif'in istediğini yaptım.

★

Bu anıyı yazınca bugün basın emekçilerlnin çalışma koşullarındaki gelişmeyi, iyileşmeyi, ücret ve sosyal yardım ödemelerini düşünerek 47 yıl önceki koşulları çok geride bırakmış olmamızın sevincini duyarak Kemal Ahmet'i ve Kemal Ahmet'leri saygıyla anarken gözyaşlarımı tutamadım.

ZEKERİYA SERTEL'İN GAZETECİLİK USTALIĞI

Tan'a girdikten az sonra Başyazar Zekerlya Sertel'in dikkatini çektim Eski yazıyı öğrenmiş olduğu-

mu da bilince, Yazı İşlerini yöneten Münir Berik gelmemişse, başyazısını telefonla bana yazdırmayı uygun görüyordu. Oysa Haber Merkezi yönetmeni Said Kesler, sekreter yardımcısı Vahid Ramiz Hiç, benden kıdemli ve lise öğretmeni Yusuf iya da o saatlerde gazetede bulunurlardı. Başyazısını tamamlayınca baştan okumamı istiyor, hiçbir sözcük atlamadan yazdığımı anlayınca, teşekkür ediyor.

«Aferin Kemal, sen gazetecilikte gelişeceksin» yollu iltifatlar ediyordu.

Zekeriya Sertel, ufak tefek yapılıydı, övünmeyi sevmez, kimseye tepeden bakmaz, açık ya da kapalı bir çıkara yol açacak haberlere yer verilmemesi için büyük özen gösterir, tam anlamıyla bağımsız bir gazeteciliği izler, hiçbir bakanı, ya da başbakanı övmeye izin vermezdi. Küçük gözleri, gözlüğü altında da zekâsını, çok kez de alaycı başkını yansıtırdı. Gazetede çalışanlara arkadaşça davranır, sesi, yumuşak, ama söylediklerinin önemini vurgulayan bir tonda olurdu. Gazetenin üst yöneticilerinden en çok Münir Berik'i beğenir, onun ağır başlılığını ve haberleri birinci sayfada değerlendirmesini övgüyle anlatırdı. Vahid Ramiz'i «Halil Lütfü'nün basın bölümündeki 'adamı'» diye niteler, haber merkezi yönetmeni Said Kesler'i, Son Posta gazetesinden beri süren arkadaşları nedeniyle korur, ama saflığa varan yanını vurgular, ona takılır, fakat gönlünü kırmamaya önem verirdi. Naci Sadullah, Halikarnos Balıkçısı, Sadri Ertem, Esat Adil ve Suat Derviş'le senli-benli konuşur, bunlar da Sertel'e bilgisi, olgunluğu, demokrasiyi savunması, fikir özgürlüğüne tutkusu nedeniyle saygı duyar, senli-benli olmayı hiçbir gün laübaliliğe vardırmazlardı.

İkinci Dünya Savaşı döneminde basın her şeyi yazamıyor, yetikli yerlerden telefonla, yazıyla, başyazarı ziyaret ederek yapılan bildirim ve istemlerle bazı konuların, haberlerin nasıl ele alınması gerektiği bildiriliyorsa öyle yapılıyordu. Zekeriya Sertel, «direktif» niteliğindeki bildirimleri sıcağı sıcağına not

eder, bunların sekreterlere bildiirlmesi gerekiyorsa beni çağırır, gereğini yerine getirmemi isterdi. Bu, söylediklerini sözcüğü sözcüğüne yazmam, bunu önce Münir Berik'e, sonra da ilgililere duyurmam demekti.

1940'ın Haziran ortalarıydı. Valilikten kendisine telefonla bildirilen bir «uyarı»yı bana yazdırdı:

«Şüpheli kişilerin yakalandığı hakkındaki haberler yazılırken, bunların yakalandığı yerlerle ilgili bilgiler verilmemesi, zira askeri bölge olması ihtimali vardır.»

Said Kesler'e bunu yazılı olarak verince, «Nerde böyle haber getirecek arkadaş!» diye yakındı. Sonra söylendi:

«Necmi ya hasta, ya izinli, Şakir kendi dalgasında, sen ya Üniversite'de, ya da Naci'yle çene çalmadasın; bu tür haberleri kim getirecek? Santraldaki Nakşiye Hanım mı?»

Oysa polis muhabiri Emniyetten, ben Vilayetten bu tür haberleri alır, yazar, Kesler'e verirdik. O, «Ayrıntı yok, bu haberi büyütün,» der, haberimizi sepete atardı. Ertesi gün o haber bizim yazdığımız ölçüde Cumhuriyet'de çıkınca görev verme defterine şöyle yazardı:

«Başyazarımız, dikkatinizi çekmemi buyurdular; Boğaz'da yakalanan üç şüpheli kişiyi atladık, benzeri durum tekerrür etmemeli, üç gündeliğin kesileceğini biliniz!»

Bunu okuyanımız, haberi yazdığını söyler, Kesler'le ağız kavgasına başlar, çok kez bu tartışmayı Münir Berik tatlıya bağlamayı bilirdi.

Bir gün Zekeriya Sertel telefonla beni odasına çağırdı, ama sesi üzgünlüğünün izlerini taşıyordu, yine bir haber atlamasıyla mı yüz yüzeydik?

Sertel, üst kattaki odasında geniş masasının başında, önündeki bir kağıdı okuyordu. «Emriniz efendim» deyince gözlüğünü çıkardı ve:

«Kemal,» dedi, «haber yazma kısıntıları birbirini izliyor, bu sabah Vali Dr. Kırdar eve telefon etti.

İlgili makamlardan gazeteye yeni bir ihbirim yapılmış, fırtına ve limandaki, ya da istasyonlardaki kazalar hakkında... Bizim bu olaylardan haberimiz oldu mu?»

Vilayet ve Belediye muhabiri olarak beni ilgilendiren yanı yoktu bu haberlerin. Ama gece sekreter yardımcısı olarak da çalıştığımdan biliyordum: Böyle bir haber ne ikinci sayfada yeer! haberler sütunlarında yer almıştı, ne de gece yarısına kadar Anadolu Ajansı böyle bir haberi bültenlerine almıştı.

«Henüz bir bilgimiz olmadı, efendim,» dedim.

«Hemen Vilayete git, Vali Beyi gör, tamamlayıcı bilgi al, yasaklama sınırını da belirtmesini rica et.»

1940 Temmuzunun 17'siydi, o gün izinli olacaktım, gazeteye şöyle bir uğramıştım. Ama Başyazarın istediğini yaptım.

Vali Kırdar, tüm gazetecilerle çok iyi ilişki kurmuştu, ayrıca Sertel'le yakınlığı ve Tan'a sevgisi vardı. Konuşma istemimi hemen yerine getirdi. Konu hakkında kendisine duyurulan kısıtlama metnini bana yazdırdı:

«1 — Fırtına ve hava durumu hakkında gazetede bilgi vermek yasaktır.

«2 — Limanda olan kazalar ve hiçbir vapur kazası yazılmayacaktır.

«3 — Ticaret eşyasının vapurlarla taşınmasıyla ilgili haberlere yer verilmeyecektir hiçbir basın organında...

«4 — Karadeniz'de, Boğaz'larda veya öteki kıyılarda serseri torpillere rastlanmışsa bunlarla ilgili, ya da bunların zararsızlaştırılması hakkında hiçbir bilgi basında yer alamayacaktır.»

Dr. Kırdar ekledi:

«Aman Kemal Sülker Bey, siz de dikkatli olun, en ufak bir gözden kaçma, gazetenin süresiz kapatılması sonucunu verir. Zekeriya Beyefendiye de saygılarımı söyleyin lutfen...»

Sertel'e durumu bildirince o:

«Bu kısıntılar savaş ortamı nedeniyle haklı ve ye-

rinde. Ama biz gazeteciler olarak bu yasaklanan haberleri doğru öğrenmek durumundayız. Yazmasak da bunları bilmemiz, bir yere not edip saklamamız gerekir. Gazeteci her şeyi öğrenmeli, duruma göre değerlendirmeli, yasaklara da uymalı. Gazeteci demek, profesyonel mütecessis, yani gizli şeyleri de öğrenmek için soran, soruşturan, ayrıntısını öğrenmeye hakkı olan kişi demektir. Haber kısıtlaması, ya da yasaklaması bizi tembelliğe götürmemeli, olup bitenleri öğrenmemizi önlememeli... Anlaşıldı mı?»

«Haklısınız efendim, böyle yapacağız.»

YENİ BİR DİREKTİF

12 Ağustos günü gündüz nöbetçisiydim. Öğle üzeri telefon çaldı, baktım. İlgili makamlardan birisi kimliğimi öğrenerek şu «direktif»i yazdırdı:

«Bütün devletlerin yıldönümleri ifrata varmadan müsait şekilde yazılabilir.

«Muayyen bir sınıf veya halk zümresinin maruz kaldığı herhangi bir haksızlıktan veya durumlarının iyileştirilmesinden söz edilirken bu yayının söz konusu sınıfı kışkırtmayacak nitelikte olması gerekir. Ornek: Yabancı garsonlar sorunu, küçük memurların sıkıntı içinde bulundukları veya maaşlarına zam yapılacağı gibi, 12.8.1940»

2007 sayılı yasa yabancı garsonların çalışmalarını kısıtlıyordu. Ama lüks gazinolar buna aldırmıyor, yerli orkestralar ve bilgili şef garson, metrdoteller işsiz kalıyordu, bunların yakınmaları gazetelerde yer alıyordu. İzlenen savaş ekonomisi siyasası yüzünden küçük memurların geçim sıkıntıları alabildiğince artıyor, okuyucu mektupları köşesinde bu durum gazetelerde belirtiliyor, bunlara zam yapılmasının sosyal adalete uygun düşeceği görüşü gazetece ekleniyordu. Bazı gazeteler iik bloka ayrılan devletlerden bir bölümüne yakınlık duyuyor, onların kuruluş, ya da kurtuluş yıldönümlerinde o ülke hakkında abartmalı yayın yapıyordu. Karşıtı olduğu blok-

takilerin benzer yıldönümlerinde onları yeren resim ve yazılara yer veriyordu. Savaş ortamında bu yan tutma hükümetin dışpolitikasına olumsuz etki yapıyordu. Yeni yasaklama bunu önlemeyi amaçlıyordu.

Mart 1941 ortalarında Zekeriya Sertel gazetede sekreteryada çalışanlarla bazı yazarları odasında topladı. Profesör Sadrettin Celal'le Sabiha Sertel, masasının önündeki iki koltuğa oturmuş, öteki yazarlar, Sabiha Sertel'in küçük masasının çevresinde yer almıştı. Sekreteryada çalışanlarımız Zekeriya Sertel'in tam karşısına gelen kitaplığın önünde sandalyelere yerleşmiştik. Zekeriya Sertel, «Size muhtemel gelişmeler hakkında bilgi vereceğim, lütfen bunları iyi değerlendirelim, Ankara Muhabirimiz Adil Akba'dan da bu konuları izlemesini isteyelim,» diyerek söze başladı:

«Türkiye hiçbir koşulda savaşa girmemek için elinden geleni yapacağa benziyor. Ama Hitler Almanyası'nın nasıl bir savaş stratejisini izleyeceği kesinlikle bilinemez. Ola ki Türkiye'ye de Balkanları çiğneyerek girmeye çalışabilir. Bu takdirde Sovyet politikası önemlidir. Sanırım, bugünlerde Sovyetler hükümetimize kendi politikası hakkında güvence verecek. Bu gelişmeleri izleyelim, Türkiye'nin yansızlığını, savaş dışı kalma kararını yazılarınızda vurgulayın. Sovyetler Birliği'ne karşı bazı yazarların başka gazetelerdeki karşıt tavrını eleştiri konusu yapmayalım, ama, Sovvetler'in Türkiye'ye düşmanca bir harekâta girmek istemediğini de varsayalım. Yabancı radyolardan edindiğim bilgiye göre Sovyetler'in Türkiye'ye garanti vermesi söz konusu. Öte yandan Hitler'in de Türkiye'nin savaş dışı kalmasını, hatta kendisiyle bir saldırmazlık paktı imzalamasını önermesi mümkün. Bu bilgiler ışığında ve bu çizgide kalınması memleketimizin üstün çıkarları gereğidir.»

Sertel'in bu açıklamasından az sonra söyledikleri bir bir gerçekleşti. Eğer Türkiye ile Almanya arasında silahlı bir çatışma çıkarsa Sovyetler Birliği,

kendisinin yansız kalacağını Ankara'ya bildirdi ve bu yolda güvence verdi (24 Mart 1941). 18 Haziran 1941'de de Türkiye ile Almanya bir saldırmazlık paktı imzaladı. Ne var ki, bu paktın imzalanması üzerine bazı kişiler Hitler Nazizmini savunucu, Hitler'in Yeni Nizam dediği düzenini övücü yayınlara geçti, demokrasiden yana olan yazar ve basın organlarına yalan yanlış savlarla çatmaya başldı. Kendisine çtılan yzrlrın bşındaa ğö kzb dfj1lfkpZHbg disine çatılan yazarların başında Zekeriya Sertel de vardı. O, bu yayınları gülerek okuyor ve:

«Bu yayınların sahiplerine bakın, ekonomik durumlarının birden düzeldiğini görürsünüz. Türkiye'ye mark akını başladı sanırım,» diyordu.

Gerçekten de 1960'larda yayımlanan belgelerde Zekeriya Sertel'in haklı ve sezgisinin yerinde olduğu anlaşıldı. Nitekim 5 Aralık 1942'de Hitler Almanyası'nın Dışişleri Bakanı Von Ribbentrop'un Türkiye'deki Büyük Elçisi Von Papen'e gönderdiği bir mektupta şöyle bir bölüm olduğu yazıldı:

«Almanya'nın Türkiye'deki dostlarına yardım olarak beş milyon mark gönderilmiştir.»

Sertel'in deneyimleri, kültürü, sezgisi, çok kez gelecekle ilgili savlarının, ya da tahminlerinin gerçekleşmesine olanak veriyordu. Zekeriya Sertel 1892'de Selanik'te doğmuş, ilk ve orta öğreniminden sonra Hukuk Fakültesi'ni bitirmiş, Paris'te, Sorbonne Üniversitesi'nde sosyoloji öğrenimi yapmıştı. Birinci Dünya Savaşı içinde eşi Sabiha Sertel'le Amerika'ya gitmiş, New York'ta Colombia Üniversitesi'nde gazetecilik öğrenmiş, başarılı bir öğrenci olmuş, diplomasını alarak eşiyle Türkiye'ye dönmüştü. Kısa bir süre sonra 4 Eylül 1923'te Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'ne atanmıştı. Görevi sırasında bugün bile önemini koruyan Ayın Tarihi adlı belgesel yayınlaar başlamıştı. Bu arada bir bakanın basın özgürlüğüne sınır getirici bir buyruğunu gazeteci meslekdaşlarına duyurmayı kabul etmemiş ve Genel Müdürlükten ayrılmıştı. Kasım 1923 sonlarında

İstanbul'a gelmiş ve geniş bir yazar kadrosuyla o dönemin en önemli dergisi olan Resimli Ay'ı yayımlamıştı. Ne var ki Emin Türk'le Halikarnas Balıkçısı'nın yazılarında «suç» görülmüş ve İstiklâl Mahkemesi'nce sürgün cezasına çarptırılmıştır. Bir iki yıl sonra bağışlanmış, İstanbul'a dönünce iki ortakla Son Posta gazetesini kurmuştu. Bu gazetede o dönemin ilerici yazarlarına yer vermiş, «Halkın Gözü, Halkın Kulağı, Halkın Dili» sütununu açmış, halkın istemlerine ve özlemlerine yanıt veren bu ünlü yayın organını yönetirken ortaklar arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden Son Posta'dan ayrılmıştı. Bu kez dünya çocuk yazınının en seçkin 20 yapıtını dilimize kazandırmış, bu arada döneminin ünlü kültür kaynağı olan Hayat Ansiklopedisi'ni yayımlamıştı (1930)...

Gazetecilik'ten ayrılmayı bir türlü aklayışına yedirememiş Zekeriya Sertel bu kez Ahmet Emin Yalman, Halil Lütfü Dördüncü ve bir başka yayıncıyla ortaklaşa Tan gazetesini örgütlemiş ve yayına başlatmıştı. Yalman Başyazıları yazıyor, Sertel dış politika sütununu ve genel yayın müdürlüğünü yönetiyordu. Ancak 1938'de gazetenin süresiz kapatılması üzerine Yalman gazeteden ayrılıyor. Birleşik Amerika'ya gidip döndükten sonra 1940'da Vatan adlı günlük gazeteyi kuruyor. Tan ise Zekeriya Sertel'in yönetiminde İstanbul basınının iki önemli gazetesinden biri oluyordu. Cumhuriyet ve Tan, yayınlarıyla birbirine karşıttı. Vatan ise Tan'a yakındı. Savaş yıllarında Tan ve Vatan demokrasi cephesinin (İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri) başarısından yana bir siyasa izliyor, Sovyetler Birliği de bu cepheye katılınca bu dört devletin «Mihver Devletleri»ne (Almanya, Japonya, İtalya) savaşta üstün geleceğine inanan yayını sürdürüyordu.

MEYHANE SÖYLEŞİLERİ

Ben de, Yeni Nizam'ın ırk üstünlüğüne dayalı ideolojisine karşıydım, demokrasinin en geçerli ve en

kalıcı bir devlet yönetimi olduğuna inanıyordum. Beyoğlu'nda Çiçek Pasajı'nda, Asmalı Mescit'te Nil' de veya geç saatlerde Galatasaray'da Degüstasyon, Tünel yolunda Nisuaz gibi içkili lokantalarda Universite'deki arkadaşlar, ya da gazeteci meslekdaşlarırnla günün yorgunluğunu gidermeye çalışıyordum. Konularımız arasında ister istemez savaş durumu öne çıkıyor ve Hitler'in çılgınlığını dile getiriyor, demokrasiyi savunuyor, Sovyetler Birliği'nin de savaşta yenilmeyeceğiin anlatıyorduk.

Tan'da yer alan eleştiirlere katılıyor, Iç politikada iktidarın aldığı kararları ve tutumunu eleştiriyorduk. Devlet memurlarının halka yabancılaşmasına değiniyor, savaş ekonomisinin haksız kazançlara yol açmasından kuşku duyduğumuzu söylüyorduk. 1942'de uygulanan Varlık Vergisi'nin temelde haklılığını vurgulayan arkadaşlarımızla birlikte bu vergiyi saptayacak Komisyonların duygusal veya çıkarcı kararlar vermesinin olasılığında birleşiyorduk. Hele 8 Temmuz 1942'de kabinedeki değişiklik ve Başbakanlığa Şükrü Saracoğlu'nun getirilmesi bazı çevrelerin fiikr özgürlüğüne dayalı yayınları suçlamalarına yol açacağı kuşkusunu açıklıyor, Hitlerci'lerin ırkçıların ve yalnız kendi görüşlerine özgürlük tanınmasını, başkalarının susturulması yönünde yayın yapmaları döneminin açıldığn görerek kendi aramzda eleştiirlerle vakit geçiriyorduk. Bu arada Naci Sadullah'ın askere alınması, gazeteye yeni yazarların bağlanamsı sorununu da getirmişti. Sık sık Naci'yle içkili lokantalara giderken bu kez, Ömer Rıza Doğrul ve arkadaşlarıyla bulunmam bazı eleştiirlere yol açıyordu. Başka bir gazetenin Tan'a aykırı bir politikada kalem oynatan bir yazarı ve onun çevresiyle iliski kurmam «Tan'cı» olmama ters düşüyor yollu eleştirllerin haksızlığını vurguladığım vakit tartışmanın doğu yüksek sesle konuşmaya varıyor, başka masalardakiler bizi yarım-yamalak dlnliyor, söylediklerimizin tümünü bilmedikleri için biizm grubu suçlayan jurnalların birbiirni izlediğiin sonra-

dan öğreniyorduk.

1943 ortasında, sıcak ve bunaltıcı bir gün Zekeriya Sertel, gazeteye gelir gelmez kendisini görmemi Said Kesler'e söylemiş. Ben de bir haber-yorum peşinde İstanbul Üniversitesi sosyal siyaset kürsüsü öğretim üyelerinden grev hakkının yasallaşıp yasallaşmaması sürecinin gelip gelmediğini soruyordum. O bölümden bu bölüme gide gele yorulmuştum. Ord. Prof. Dr. Kesler, bir konferansında grevin mutlaka verilmesini savunmuştu Basın Teknisyenleri Cemiyeti'nde... Bu görüşü destekler nitelikte sorular soruyordum Gazeteye yorgun argın gelince Said Kesler telşla:

«Nerde kaldın? Zekeriya Bey seni hemen istiyor, çabuk ol!» deyince doğrusu telaşlandım. Ama soluk almak için bir kahve içtim, biraz dinlenince Zekeriya Sertel'e çıkaracaktım ki, Said Kesler'in telefonu çaldı. Kesler:

«Geldi efendim, şimdi geldi, gönderiyorum!» diye yanıt veriyordu.

Bana:

«Hadı,» dedi, «Zekeriya Bey seni çabuk istiyor.»

Sertel'in odasına girdiğimde yanında tanımadığım iki kişi vardı; ben girince, «Müsaadenizle,» diyerek ayrıldılar. Sertel:

«Otur bakalım... Seninle önemli bir konuyu kararu bağlayalım,» dedi.

«Emredersiniz efendim, hangi konuyu?»

«Seni Tan'dan bir kaç hafta uzaklaştıracağız. Bu senin iyiliğin için...»

Hayretler içindeydim. Niçin gazeteden uzaklaştırılacaktım? Bir kusurum olmamıştı, arı gibi çalışıyordum. Üstelik daha iki gün önce bir atlatma haberim yüzünden Zekeriya Sertel'in önerisiyle 25 lira ödül almıştım. Sertel, olabildiğince ciddi ve kuşkulu gözlerle bana bakıyordu.

«Nedir sorun, Beyefendi?»

«Kemalciğim, sen şurada burada fikir özgürlüğünü, Müttefiklerin mutlaka savaşı kazanacaklarını,

Sovyetler'in yenilmeyeceğini söylemişsin. Bunu polis öğrenmiş, on gündür seni izlemişler. Naci'nin yerini, yani askerden kaçtıktan sonra seninle buluşması sonrasında nerede saklandığını da polise söylememişsin. Galiba Naci'nin yerini öğrenmişler. Seni ve Ömer'i (Ö.Rıza Doğrul'u) bugünlerde baskın yapacakları eve götürecekler, bir cinayete girişmesin diye Naci. Sonra senin Tan'da çalışmonı da sakıncalı buluyorlar; buraya gelen Müttefik devletler basın ateşeleriyle içli dışlı konuşman nedeniyle... Ben Sabiha ile de konuştum. Tan'dan bir süre ayrı kalacaksın. Biliyorsun, Müntekim Öçmen şimdi Tasvir-i Efkâr gazetesinde sekreter. Seni de tanıyor ve beğeniyor. O, Cihat Baban Beyle görüşmüş, senin o gazetede çalışmanı kabul etmiş. Bizden ne kadar aylık alıyordun?»

«Ayda 125 lira, efendim, ama gece sekreterliği yaptığım günlerde ayrıca on lira alıyorum. Bu da ayda 90-100 ediyor...»

«Müntekim, ayda 150 lira verecek. Orda da gece çalışırsan her gece için, 15 lira alacaksın. Bir süre sonra yeniden Tan'a geleceksin. Kabul mü?»

...VE SÜRGÜN EDİLMEM

İçkili lokantalardaki tartışmaların neye mal olduğunu anlamıştım. Ama yapacak başka bir şey yoktu. Zekeriya Sertel'in önerisini, daha doğrusu kararını kabulden başka seçeneğim kalmamıştı.

Tan'ı canım kadar seviyordum. Yayın çizgisine koşut düşünüyor ve bu ortamda geliştiğimi fark ediyordum. Ama Müntekim Öçmen iyi bir gazeteci ve fikir özgürlüğünü savunan, bilgili bir arkadaştı, bir ağabeydi.

Tasvir-i Efkâr'da yine Belediye - Vilayet muhabirliğini sürdürdüm. Üç-dört hafta sonunda Müntekim:

«Zekeriya Bey seni istiyor, bizden ayrılacaksın sanırım,» dedi.

Gerçekten de yeniden Tan'a girdim. Cihat Baban'la kısa süren tanışmamız da yararlı olmuş, beni de sevmişti.

Bir sabah, İstanbul Emniyet Müdürü Haluk Nihat Pepeyi'yle Sirkeci'de karşılaştım. Selamlaştık. Elimi sıktı, yavaş sesle:

«Kemal Bey,» dedi, «ben bir iki güne kadar görevimden ayrılıyorum. Yerime kimin geleceğini bilmiyorum. Ama seni rahat bırakacaklarını sanmıyorum. Ayağını denk al, göz altına alınabilirsin.»

Ve yanıt vermeme, ya da soruma olanak bulamadan arabasına binip uzaklaştı

Bir iki gün sonra Prof. Sadrettin Celal'le Tan'dan çıkıp Fındıklı'daki Edebiyat Fakültesi'ne Padagoji sertifikasından sınav vermeye giderken bir genç seslendi:

«Kemal Sülker Bey sizsiniz, değil mi?»

«Eevet...»

«1. Şube Müdürü Zeki Beyefendi, bir iki dakika için sizi rica ediyor.»

«Fakültede sınavı vereyim, gelirim öğleden sonra...»

Koluma girdi, sonra:

«Hemen efendim, emir böyle... Buyurun gidelim..»

Ve o gün 1. Şube Müdürünün kararıyla soyundum. Bir don bir atlet, gösterilen ve önceleri adına «Tabutluk» denilen hücreye kapatıldım Zekeriya Bey duymuş, iki gün sonra bana 50 lira göndermiş. Bunu nöbetçi polislerden biri söyledi. Bu parayı üzerimden çıkan paranın yanına koymuşlar. Sorgum sonunda vereceklermiş.

Müttefiklerin zafer kazanacağını nereden öğrendiğimi bir türlü söyleyemedim. Grev anketini yapmamı kimin istediğini de söyleyemedim. Naci Sadullah'ın nerede gizlendiğini de söyleyemedim. Çünkü savaş durumunu gazetelerden izliyor ve müttefiklerin zafere gideceklerine hemen inanıyordum, akıl yordamıyla... Grev anketi benim buluşumdu ve henüz anket tamamlanamadığı için yayımlanmıştı

da... Naci'nin gizlendiği sanılan apartmanın en üst dairesine Ömer Rıza'yla birlikte götürülmüştük, ama orada Sarı Naci deni'en bir başkası basılmıştı. Naci Sadullah'ın gizlendiği söyleniyor, ama ben yerini bilmiyordum.

Sıkıyönetim Mahkemesi, emniyet raporlarını ve jurnalleri değerlendirdikten sonra takipsizlik kararı vererek beni özgür bıraktı. Ne var ki, 1. Şube Müdürü'nün önerisiyle Emniyet Müdürü beni İstanbul'da sakıncalı bulduğunu ileri sürmüş ve Komutanlıktan Istanbul dışına, «ikâmete memur» olarak sürgüne gönderilmemi önermiş, Komutanlık da bunu uygun görmüştü.

Zekeriya Sertel'e uğrayamadan bir hafta sonra Konya'ya gitmek ve orada «ikâmete memur» olarak kalmak için bir komiserle trene bindim.

Çiçek Pasajı, Nil, Rejans, Nisuvaz, Fakülte, Fener'deki Rum Kız Lisesi yardımcı öğretmenliğim, gazeteciliğim kimbilir kaç yıl geride kalacaktı. Bilinmezler içinde hiç görmediğim Konya'ya gidiyordum.

SON

ANILARA YOLCULUK

KEMAL SÜLKER

«Babıali denen bizim yokuşun çilesini çeken düzeltmen, muhabir, sekreter, yazı işleri müdürleriyle geçen acı-tatlı günlerden bir demeti bu kitapta okurlara sunmak, daha çok basın tarihine geçmemiş anılara, olaylara, o günleri birlikte yaşadığımız kimselerin ilginç özelliklerine değinmek istedim.»

ÖNEMLİ NOT:

Bu kitap basılı fiyatının üzerinde satılamaz.

220 Lira